

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANABİLİM DALI

BİGA KAZASI'NIN İDARİ VE SOSYAL YAPISI (1876-1908)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH YILMAZ

Tez Danışmanı

PROF. DR. ŞERİF KORKMAZ

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

BİGA KAZASI'NIN İDARİ VE SOSYAL YAPISI (1876-1908)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH YILMAZ

Tez Danışmanı

PROF. DR. ŞERİF KORKMAZ

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Fatih YILMAZ tarafından Prof. Dr. Şerif KORKMAZ yönetiminde hazırlanan ve 26/01/2022 tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Biga Kazası’nın İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1908)**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Tarih Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ

(Danışman)

Doç. Dr. Özkan KESKİN

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

.....

.....

.....

Tez No : 10300086

Tez Savunma Tarihi : 26/01/2022

Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Fatih YILMAZ

2022

ÖZET

BİGA KAZASI'NIN İDARİ VE SOSYAL YAPISI (1876-1908)

Fatih YILMAZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Şerif KORKMAZ

26/01/2022, 130

Biga Bölgesi, tarih boyunca her dönem farklı medeniyetlere ve topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi konumu itibariyle her zaman ön plana çıkmış ve pek çok farklı etnik grubu bünyesinde barındırmıştır. Her dönemde olduğu gibi 1876-1908 yılları arasında da Biga şehri sahip olduğu stratejik konumu ile tarih sahnesinde yer almıştır. Bu bölgenin Türk etkisine girmesini izleyen süreci de Osmanlı'nın bölgedeki etkinliği izlemiştir. Çalışmada, Tanzimat'ın ilanından sonra başlayan süreçte, taşra idaresinde meydana gelen idari ve sosyal değişim, Biga Sancağı özelinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, Biga Kazası merkezi ve çevresi çalışmayı oluşturmuştur. Biga Kazası'nın 1876-1908 yılları arasındaki idari yapısı ve kurumlarının nasıl şekillendiği, sosyal yapısı, ortaya çıkan aksaklıkların neler olduğu ve nasıl çözülmeye çalışıldığı konularına cevap aranmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin taşra idareleri üzerindeki etki ve yetki sınırlarının çözümlenmesi amaçlanmıştır. İdari yapıdan hareket ile kaza bünyesinde yürütülen eğitim, nüfus hareketleri, asayiş sorunları muhacir konusu ve doğal afetler ele alınmıştır. Çalışmada, Osmanlı arşiv belgeleri, devlet, vilayet ve maârif salnamelerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Biga, Kaza, İdari, Sosyal, Eğitim.

ABSTRACT

ADMINISTRATIVE AND SOCIAL STRUCTURE OF BİGA DISTRICT

(1876-1908)

Fatih YILMAZ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in History

Advisor: Prof. Dr. Şerif KORKMAZ

26/01/2022, 130

Biga Region has hosted different civilizations and communities throughout history. Biga has come to the fore with the importance of its location and has also hosted different ethnic groups. With this significance, it took its place in the historical scene with its strategic location between the years 1876-1908, as in every period. The period following the Turkish influence of this region was followed by the dominance of the Ottomans in the region. In this study, the administrative and social change that took place in the provincial administration in the process that started after the proclamation of the Tanzimat was discussed in the Biga Sanjak. In this context, Biga District center and its surroundings constituted the study. Answers were sought to the subjects of how the administrative structure and institutions of Biga District were shaped between 1876-1908 and the problems that emerged in its social structure, in addition to these, how it was tried to be solved. In addition, it is aimed to analyze the influence and authority limits of the Ottoman Empire on the provincial administrations. Starting from the administrative structure, education, population movements, security problems, the issue of immigrants, and natural disasters carried out within the district were tried to be discussed. And to do this, State Salnames, relevant provincial salnames, Education Salnames, and archive documents were used.

Keywords: Ottoman Empire, Biga, District, Administrative, Social, Education.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devlet'inin idari ve sosyal yapısının anlaşılması için merkez ve taşra teşkilatlanmasının detaylı araştırılması gerekmektedir. Elde edilen veriler ışığında taşra teşkilatı incelendiğinde dönemin idari, sosyal, ekonomik ve kültürel hususları ön plana çıkacaktır. Bu ilkelerden hareketle çalışmamız kapsamında Biga Kazası'nın 1876-1908 yılları arasındaki idari ve sosyal yapısı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı taşra idaresinde bir birim olarak kazada XIX. yüzyıl boyunca yapılmaya çalışılan düzenlemeler incelenmiş ve bu düzenlemelerin kazalara ne şekilde etkilerinin olduğu saptanmıştır. Bu durumun kazanın idari, sosyal, eğitim gibi alanlarına yansımalarının nasıl olduğu hususu ele alınarak açıklanması amaçlanmıştır.

Beş bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde Biga Kazası'nın konumu ve Osmanlı öncesi ve sonrası süreçlerindeki tarihsel gelişimi ve Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatlanmasının nasıl olduğu kazada kurulan meclisler ve komisyonlar anlatılmıştır. İkinci bölümde Biga Kazası'nın idari yapısı, kaza idari yönetiminin nasıl olduğu, yöneticilerinin atamaları ve görevleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde kazanın demografik ve etnik yapısı, kamu binaları ve dini yapılar, kazanın asayışı, kazada meydana gelmiş olan afetler ve sosyal yapı ele alınmıştır. Dördüncü bölümde kazanın eğitim durumu ve eğitim faaliyetleri, kazada mevcut olan öğrencileri durumları, mevcut olan mekteplere öğretmen atamalarının nasıl yapıldığı incelenerek eğitim adımlarının taşradaki yansımaları ortaya konmuştur. Beşinci ve son bölümde, Osmanlı'nın değişim ve yenileşme süreçleri ele alınarak bu sürecin işleyişi ve kaza bünyesindeki sonuçları ortaya konmuştur.

Çalışmamız kapsamında elde edilen veriler için mevcut literatür taranmış, döneme ait bilgilerin ilk elden edinilebilmesi için Devlet, Vilayet ve Maârif Salnamaları ve Osmanlı arşivi belgelerinden yararlanılmıştır. Kullanılan tüm kaynakların yardımı ile özgün ve kapsamlı bir çalışmanın ortaya konması amaçlanmıştır.

Çalışma esnasında değerli yardımlarını ve ilgisini esirgemeyen tezimin araştırma ve yazım aşaması sürecinde her konuda yol gösteren kıymetli danışman hocam sayın Prof. Dr. Şerif KORKMAZ'a çok teşekkür ederim. Ayrıca Prof. Dr. Ali SÖNMEZ, Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU ve Doç. Dr. Özkan KESKİN hocalarım başta olmak üzere bilgi birikimime

her birinin ayrı katkısı olan bölüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Bu yolda desteğini esirgemeyen aileme de minnetlerimi sunarım.

Fatih YILMAZ
Çanakkale 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar DİZİNİ.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

BİGA'NIN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ	1
1.1. Osmanlı Öncesi Dönem	2
1.2. Biga'nın Osmanlılar Tarafından Fethine Giden Süreç	8
1.3. Osmanlı Devleti Taşra İdari Yapısı	14

İKİNCİ BÖLÜM

BİGA KAZASI'NIN İDARİ YAPISI

2.1.Kaza Yönetimi	30
2.2.Kaymakam	31
2.3.Mal Müdürü	37
2.4.Kaza İdare Kâtipleri (Tahrirat Kâtibi)	38
2.5. Kaza Nüfus ve Emlak Memurları	39
2.6. Kaza İdare Meclisi	40
2.7. Belediye Teşkilatı	42

2.8. Adli İdare	44
2.8.1. Nâib	44
2.8.2. Mahkemedeki Diğer Görevliler	47
2.9. Maârif Komisyonu	48
2.10. Telgraf ve Posta İdaresi	49
2.11. Orman İdaresi	52
2.12. Düyun-ı Umumiye ve Reji İdareleri	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİGA KAZASI'NIN SOSYAL YAPISI

3.1. Osmanlı Devleti'nde Demografik Yapı ve Nüfus Sayımları	59
3.2. Biga Kazası Nüfus ve Etnik Yapısı	62
3.3. Biga Kazası Resmi Kurumları	65
3.3.1. Biga Kazası Hükümet Konağı	65
3.3.2. Biga Kazası Hapishanesi	68
3.3.3. Biga Kazası Câmileri	70
3.4. Biga Kazası Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar	71
3.4.1. Biga Kazası'nda Yangınlar	72
3.4.2. Biga Kazası'nda Dolu ve Sel Felaketi	77
3.4.3. Biga Kazası'nda Kuraklık	78
3.4.4. Biga Kazası'nda Hayvan Hastalıkları	79
3.5. Biga Kazası'nda Eşkıyalık Faaliyetleri	81
3.6. Biga Kazası'nda Muhacir İskânı	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİGA KAZASI'NDA EĞİTİM

4.1. Medreseler	93
4.2. Sıbyan Mektepleri	95
4.3. İbtidai Mektepleri	98
4.4. Rüşdiye Mektepleri	102

4.5. Biga Kazası'ndaki Gayrimüslim Mektepleri	109
4.6. Ermeni Mektepleri	110
4.7. Rum Mektepleri	112

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA	118
EKLER	I
EK 1	II
EK 2	III
EK 3	IV
EK 4	V
EK 5	VI
EK 6	VII
EK 7	VIII
EK 8	IX

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.g.t.	Adı Geçen Tez
A. MKT. MHM.	Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi
A. MKT. UM.	Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilâyat
BEO	Bab-1 Âli Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DH. MKT.	Dâhiliye Mektubi Kalemi
Ed.	Editör
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
HR. TH.	Tahrirat Hariciye Odası
İ. AZN.	İrâde Adliye ve Mezâhib
İ. HUS.	İrâde Hususi
İ. MF.	İrâde Maârif
İ. ML.	İrâde Maliye
İ. MMS.	İrâde Meclis-i Mahsus
İ. ŞD.	İrâde Şûrâ-yı Devlet
İ. ŞE.	İrâde Şehremaneti
İ. OM.	İrâde Orman ve Maâdin
İ. TAL.	İrâde Taltifat
M.	Miladi
MF. MKT.	Maârif Mektubi Kalemi
MF. İBT.	Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidaiyye Kalemi
MV.	Meclis-i Vükelâ
NFS.d.	Nüfus Defteri
Nr.	Numara

R.	Rumi
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
S.	Sayı
SDAO	Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye
SVCBS	Salname-i Vilayet-i Cezâyir-i Bahr-i Sefid
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y. A. HUS.	Yıldız Sadâret Hususi Maruzât Evrakı
Y. A. RES.	Yıldız Sadâret Resmi Maruzât Evrakı
Y. PRK. DH.	Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezâreti Maruzâtı
ZB.	Zabtiye Nezâreti

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Biga Kazası Mülki İdaresi (1876)	32
Tablo 2	Biga Kazası Mülki İdaresi (1888)	33
Tablo 3	Biga Kazası Kaymakamları (1876-1908)	34
Tablo 4	Biga Kazası Mal Müdürleri	38
Tablo 5	Biga Kazası İdare Kâtipleri ve Görevde Buldukları Yıllar	39
Tablo 6	Biga Kazası Nüfus Memurları ve Görevde Buldukları Yıllar	39
Tablo 7	Biga Kazası Nüfus Kâtipleri ve Görevde Buldukları Yıllar	40
Tablo 8	Biga Kazası Kaza Meclisi Görevlileri	41
Tablo 9	Biga Kazası Belediye Dairesi Görevlileri (1888)	44
Tablo 10	Biga Kazası Nâibleri ve Görevde Buldukları Yıllar	45
Tablo 11	Biga Kazası Meclis-i Deâvi Görevlileri (1876)	47
Tablo 12	Biga Kazası Bidayet Mahkemesi Görevlileri (1888)	47
Tablo 13	Biga Kazası Maârif Komisyonu (1888)	49
Tablo 14	Biga Kazası Posta ve Telgraf İdaresi (1888)	51
Tablo 15	Biga Kazası Orman İdaresi	53
Tablo 16	Biga Kazası Düyun-ı Umumiye ve Reji İdaresi Görevlileri (1888)	58
Tablo 17	Biga Kazası XIX. Yüzyıl Nüfusu	63

Tablo 18	Biga Kazası Nüfus Dağılımı (1883)	64
Tablo 19	Biga Kazası Rüşdiye Mektebi Öğrenci Sayısı	104
Tablo 20	Biga Kazası Ermeni Mektepleri Öğrenci Sayıları	111
Tablo 21	Biga Kazası Rum Mektepleri Öğrenci Sayıları	112

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

BİGA'NIN COĞRAFI KONUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Biga, coğrafya olarak hemen hemen bugünkü Biga Yarımadasına karşılık gelmektedir. Biga, Kuzey'de Marmara Denizi, Güney'de Edremit Körfezi, Batı'da Ege Denizi'nin kuzey kısmı ve Çanakkale Boğazı ile üç taraftan çevrilmiş olup bir yarımada durumundadır¹.

Şemseddin Sâmî Kamûsu'l Alâm adlı eserinde Biga Sancağı'nın coğrafi konumundan şu şekilde bahseder: “Biga Sancağı, şarken ve şarki cenubi cihetinde Hüdâvendigâr Vilayeti'nin Karasi Sancağıyla, cenüben Edremit Körfeziyle, garben Adalar Deniziyle, şimâli garbi cihetinden Kal'a-yı Sultaniye boğazıyla, şimalen Marmara Denizi'yle, şimali şarki cihetinden dahi Erdek Körfezi'yle muhat ve mahduttur”².

Biga, kendi adı ile adlandırılan Biga Yarımadası üzerinde kurulmuştur. “Biga'nın doğusunda Balıkesir'in Gönen İlçesi, Batısında Çanakkale İli Lapseki İlçesi, Güneyinde Çanakkale İli Çan ve Yenice İlçeleri, Kuzeyinde ise Marmara Denizi” bulunmaktadır³.

Biga adının, *Pegai* veya *Pegae* kelimesinden geldiği araştırmacılar tarafından düşünülmektedir. Kelime anlamı itibari ile *memba* ya da *kaynak* anlamlarını karışılmaktadır⁴. *Pegai* veya *Pegae* adı ancak Ortaçağ Bizans ve Haçlı Kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Haçlı Kaynaklarında *Spiga* şeklinde geçmekteyken, Anna Comnenus, *Pigas* (membalar) şeklinde ifade etmektedir⁵. Günümüzde Karabiga ve Biga olmak üzere iki Biga bulunmaktadır. Bunlardan Priapos olarak bilinen ve deniz kenarında bulunan Karabiga'dır. Diğeri ise denizden yaklaşık 30 km içeride yer almakta olan

¹ Hüsnü Demircan, Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000, s. 2.

² Şemseddin Sâmî, *Kamusu'l-'Alâm*, İstanbul 1316, C.2, s. 1441.

³ Engin Gürsu, *Biga-Pegai*, Biga Doğu Yayıncılık, Biga 2001, s. 11.

⁴ Hüsnü Demircan, a.g.t., s.1; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993, s. 381.

⁵ Feridun Emecen, “Biga”, *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 6, s. 136.

Biga'dır⁶. Adı geçen yerin bugünkü Biga'yı karşıladığı kesin olarak belli olmamakla beraber buranın mevcut iskelesi ile önemli bir konumda olan Priapos (Karabiga) olduğu düşünülmektedir. 1850'lerde bu bölgeyi dolaşan Mordtmann, Antik Priapos'un Ortaçağlardaki Pegai ile aynı yer olduğunu ve belirtilen yerin Karabiga olabileceğini ifade etmektedir⁷.

Biga şehrinin kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu net bir şekilde bilinmemektedir. Bu konu hakkında Strabon'da, Priapos yani Karabiga'nın deniz kenarında bir liman kenti olduğundan ve burasının Abydos ve Prokonnesos'u da kolonize etmiş olan Miletoslular tarafından ya da Kyzikoslular tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Fakat Biga/Pegai adlı bir şehirden bahsetmemektedir⁸. Konumuz kapsamında Biga ve Karabiga'nın coğrafi konumları ve tarihsel süreçleri karışıklığa mahal verilmemesi adına ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Biga gerek coğrafi konumu ve önemli bir iskelesinin mevcut olması gerekse Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan önemli bir güzergâh üzerinde bulunmasından dolayı jeopolitik konumunu korumuş ve önemli olaylara da sahne olmuştur.

1.1. Osmanlı Öncesi Dönem

Biga bölgesi jeopolitik konumu sayesinde siyasi ve sosyal olaylar için önemli bir durak noktası olarak tarihte yerini almıştır. Çeşitli dönemlerde farklı bünyelere tarih sahnesinde yerini almış olan Biga, M.Ö. XII.-XI. yüzyıllarda Anadolu'dan veya Balkanlardan gelen göçlerin etkisiyle önce Phrighialıların, daha sonra M.Ö. XI.-X. yüzyıllarda Mysialıların etkisi altında varlığını sürdürmüştür. M.Ö. IX.-VII. yüzyılları arasında Balkanlardan gelen Ion topluluklara ev sahipliği yapmıştır. M.Ö. VI. yüzyılın ortalarında ise Lidya Krallığı'na ait olan Biga, Perslere kadar bu durumu korumuş, M.Ö. 546-334 döneminde Perslerin Lidyalıları yenmesiyle Biga ve çevresi Pers hâkimiyeti altına

⁶ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 1; Feridun Emecen. 1992, a.g.m., iskelesi olan Karabiga'dan 24 km. uzaklıkta yer aldığından bahsetmektedir.

⁷ Feridun Emecen, 1992, a.g.m., s. 136.

⁸ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s. 101; Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 61. Priapos yani Karabiga'nın, M.Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısında Ionia'dan gelen Miletoslular ya da Kyzikoslularca kolonize edilmiş bir liman kenti olduğundan bahsedilmektedir. Adını ise Dionysos'un oğlu ve aynı zamanda kentin baş tanrısı olan Priapos'dan almaktadır. Ortaçağ'da Karabiga ve çevresinin Pegai (Biga) adını taşıdığı da belirtilmiştir.

girmiştir. Perslerin yönetim anlayışı doğrultusunda bir satraplık olarak yönetilen Biga, vergi vererek Perslere bağımlı hale gelmiştir. M.Ö. 334 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in bölgeyi ele geçirmesi ile bölgede Pers hâkimiyeti sona ermiş ve Biga bir kez daha el değiştirmiştir. İskender'in vefatının ardından ele geçirdiği tüm topraklar, kumandanları arasında paylaştırılmıştır⁹. Diadokhlar Dönemi olarak adlandırılan bu zaman diliminde Biga ve çevresi Lysimakhos'a devredilmiştir. Pergamon Krallığı, bölgeyi M.Ö. 241-197'de Lysimakhos'tan almayı başarmıştır. Zaman içinde güçlenen Anadolu coğrafyası, hem siyasi açıdan hem de tarihsel geçmişi sebebiyle Roma Devleti'nin ilgi odağı haline gelmiştir. Bölgedeki devletlerin çekişmelerinde bir hakem görevi görüp diplomatik rol oynayan Roma'nın asıl amacı nihai bir hâkimiyet kurmaktır. Pergamon Kralı III. Attolos'un vasiyeti ile Roma'nın eline geçen krallık ve tabi Biga bölgesi Roma'nın hedeflerine ulaşması açısından bir dönüm noktası olmuştur. Görüldüğü üzere Biga ve çevresi, bölgede Türk hâkimiyeti sağlanana kadar çok çeşitli tarihsel katmanlara ev sahipliği yapmıştır¹⁰.

Çevresindeki üretim alanlarının elverişli olması, ticareti canlandıran pazar alanların mevcut olması ve deniz kenarında yer alması zaman içerisinde bölgeyi rağbet gören bir yer haline getirmiştir. Tüm liman şehirlerinde olduğu gibi burada da ekonomik, dini, hukuki veya siyasi pek çok alanda yeni kurumlarında ortaya çıkmasını zorunlu kılmış böylece bölge yavaş yavaş şehir halini almıştır. Bu tür üretim merkezleri ticarete olduğu kadar yağmacılıkta da ilgi görmekteydi. Bu sebeple buralarda toprak sahibi olan ya da bölgede yerleşmiş olanlar buldukları alanı korumak için merkezin etrafını yüksek duvarlarla çevirerek kaleler inşa etme girişiminde bulunmuşlardır. Karabiga olarak bilinen yer de büyük olasılıkla kale kentler şeklinde ifade edilen yerleşim yeri konumundadır¹¹.

M.S. X. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticaretin gelişmeye başlamasıyla tüccarlar, deniz kenarında güvenli, etrafındaki üretim alanlarına yakın bulunan ve ticaret yapabilecekleri alanları değerlendirmişlerdir. Bunun neticesinde dışarıdan gelenlerle beraber nüfus artarak kale dışında yerleşimlere neden olmuştur. Kale dışı yerleşimler bu

⁹ Engin Gürsu, a.g.e., s. 32.

¹⁰ Engin Gürsu, a.g.e., ss. 34; Feridun Emecen, 1992, a.g.m., s. 136.

¹¹ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 6. Ayrıca tezde Pachymeres'in verdiği bilgilere göre Biga'nın böyle bir sağlam kaleye sahip olduğu belirtilmektedir.

şekilde oluşmaya başlamıştır. Biga, kalesi durumunda bulunan Karabiga ve çevresini kapsayan alanın da bu şekilde bu dönemde oluşmuş olduğu söylenebilir¹².

Konumu itibariyle ve Marmara Bölgesi'nin iklim özellikleri sayesinde tarım çeşitliliği bakımından zengin olan Biga bölgesi aynı zamanda Konstantinopolis için de XIII. yüzyılda önemli bir gıda tedariki sağlamaktaydı. Ayrıca deniz ulaşımına uygunluğu, doğası ve Konstantinopolis'e yakın olması sayesinde İmparatorlar için de bir istirahat mekânı görevi görmüştür¹³.

XIII. yüzyılın başlarına kadar dönem dönem sorunlar baş göstermiş olsa da bu yüzyıla kadar Biga bölgesi, Bizans İmparatorluğu'nun idaresinde bulunmuştur. 1204 yılında Bizans Devleti'nin iktisadi ve sosyal yapısının bozulmaya yüz tutmuş olmasıyla Haçlılar ve Venedikliler anlaşarak İstanbul'a girmiş, bölgenin de idaresi Latinlere geçmiştir. Bu anlaşmaya göre; Flandre Kontu Baudouin, İstanbul Latin İmparatoru seçilmiş ve Venedikliler ve Haçlılar, Bizans topraklarını aralarında bölüşmüştür¹⁴. Boudin, Latin İmparatorluğu sıfatıyla bütün devlet arazisinin dörtte birini almış, kalan dörtte üçünün yarısı Venediklilere geçerek kalan diğer yarısı ise imparatorluk iktası olarak şövalyeler arasında bölüştürülmüştür. Netice'de Biga ve çevresinin idaresi de Latin İmparatorluğu'na geçmiştir. Anadolu'daki Latin hâkimiyeti çok uzun sürmeden 1205 yılında Balkanlar'da Latinlerin aleyhine isyan çıkmasıyla bölgedeki hâkimiyet sona ermiştir. Böylece Latinler Anadolu topraklarından çıkarılmış olmalarına rağmen ellerinde sadece Pegai'yi (Biga) tutabilmişlerdir¹⁵.

Latin hâkimiyetine, Bizans halkı istemeyerek de olsa tahammül etmekteyse de Bizans ileri gelenlerinden olan bir kısım henüz daha Latinler tarafından işgal edilmemiş bölgelere kaçma girişiminde bulunmuşlardır. Gittikleri bölgelerdeki yerel halk bu kişileri desteklemiş ve böylece yeni devlet teşekkülünde bulunmuşlardır. Bunlardan Mikhail Angelos, Epiros'ta hâkimiyet sağlamaya çalışırken, Theodoros Laskaris'in hâkimiyetinde

¹² Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 7.

¹³ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 8.

¹⁴ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, (Çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, ss. 9-11; John Julius Norwich, *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (M.S. 1082-1453)*, (Çev. Selen Hırçın Riegel), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013, s. 173-176.

¹⁵ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK., Ankara 2019, ss. 394-395.

İznik Devleti kurulmuştur¹⁶. Böylece Bizans'ı yok olup gitmekten kurtarma çabaları başlamıştır.

VIII. Mikhail, 1260 yılında Konstantinopolis'i geri almak için çeşitli siyasi ve askeri girişimlerde bulunmuştur. 1261 Ağustos'unda Latinlerin İstanbul'dan kaçmaları ile Latin hâkimiyetine son verilmiş, Latinlerin ellerinde bulundurdukları idare alanları tekrar Bizans'ın eline geçmiştir¹⁷. Bizans Devleti'nin, Latinleri İstanbul'dan atma çabaları ve bu döneme kadar Bizans ağırlık merkezinin Anadolu olması yine bu dönemdeki Selçukluların deniz kıyılarına doğru ilerlemelerinde engel teşkil ettiği için aralarındaki çatışmaları da alevlendirmiştir. Bizans İstanbul'u yeniden idaresine altına almıştır fakat Bizans'ın Latin hâkimiyeti altındayken büyük yaralar almış olması, ilerleyen süreçte askeri ve ekonomik açıdan zor duruma düşmesine sebebiyet vermiştir. 1282-1328 yılları arasında II. Andronikos Palaiologos, düzeni ve ekonomisi bozulmuş olan Bizans tahtına oturmuştur. XIII. yüzyılın sonlarında, Bizans Devleti'nin artık Anadolu'yu idare etmekte zorlanması ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküş sürecine girmesiyle 1300 yılı itibariyle Anadolu'da Türk nüfuzu etkin olmaya başlamıştır. Bu süreçle beraber Bizans, bir daha geri gelmeyecek şekilde Anadolu'nun kontrolünü kaybetmiş ve birbirinden bağımsız olarak farklı bölgelerde Anadolu Beylikleri ortaya çıkmaya başlamıştır¹⁸.

Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu bu durum Türklerin ilerlemesini engelleyememiştir. Türkler özellikle Batı Anadolu'daki önemli merkezler başta olmak üzere bölgeye yerleşmişlerdir. Biga bölgesine yakın olarak ise Karesi Beyliği kurulmuştur¹⁹. Anadolu'nun Batısında Türk iskânının giderek genişleyen bir şekilde sağlanmasından muzdarip olan II. Andronikosun yardım almaktan başka çaresi kalmamıştı. Yaklaşık on altı bin kişiden oluşan Alanlarının ordusunun, yerleşim yeri verilmesi karşılığında desteğini alarak veliahtı IX. Mikhail'i bölgede hâkimiyet kurmak için Anadolu'nun Batısına göndermiştir. Gerek IX. Mikhail'in harp alanında deneyimsiz olması gerekse Alanların yetersiz desteği bölgedeki hâkimiyet alanını güçleştirmişti. Bu konuda

¹⁶ George Ostrogorsky, a.g.e., s. 393.

¹⁷ Donald M. Nicol, a.g.e., s. 36-37; George Ostrogorsky, a.g.e., s. 415.

¹⁸ Zerrin Günel Öden, "Bizans İmparatorluğu'nun Türklere Karşı Alan ve Katalanlar İle İttifakı", *Tarih Dergisi*, S.35, s. 124, George Ostrogorsky, a.g.e., s. 454.

¹⁹ Zerrin Günel Öden, *Karasi Beyliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 18. Karesi Beyliği, XIV. yüzyıl başlarında Erdek, Biga, Edremit, Bergama, Çanakkale hariç büyük Mysia sahasında hâkimiyet kurmuştur; Feridun Emecen, 1992, a.g.m., s. 136. "Bölgenin bir kısmı XIV. yüzyılın başlarında muhtemelen Karesioğulları'nın hâkimiyetine girmiştir." şeklinde geçmektedir.

çaresiz kalan IX. Mikhail emrindeki kuvvetlerle önce Bergama'da konaklamış ve 1303 yılının yaz aylarında Biga (Pegai) şehrinde konaklamak durumunda kalmıştır²⁰.

Alanların başarısız olmaları, Bizans İmparatorluğu'nu ümitsizliğe sürüklemiştir. Bu durumdan memnun olan Venedik ve Cenevizliler, Bizans'ın içinde bulunmuş olduğu durumunun bilgisini geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Öyle ki Alanların başarısızlığı bölge sınırlarını aşmış geniş bir coğrafyaya yayılarak Sicilya'ya kadar ulaşmıştı. Bölgede askeri faaliyetleri yürüten Katalan kuvvetlerini komuta eden Roger de Flor²¹, Bizans İmparatoru II. Andronikos'a haber göndererek Türklere karşı mücadelede yanında olup hizmetine girmeyi teklif etmiştir. Bu teklifi geri çevirecek durumda olmayan Bizans, teklifi kabul etmiş ve Katalanlar yaklaşık altı bin beş yüz kişilik bir birlik ile 1303 yılında İstanbul'a gelmiştir²². Katalanlar, Türklere karşı başarı elde etmiş ve gittikleri bölgelerde yerli Hristiyan ahaliyi de vergiye bağlamıştır. Öncelikli olarak Kyzikos'un kuzeyindeki Erdek'de konumlanmışlar ve bu bölgede başarılı olduktan sonra güneye doğru ilerlemişlerdir. Katalanlar daha sonra Pegai'ye (Biga) hareket ettilerse de daha önce buraya gelmiş olan IX. Mikhail, Katalanların bu bölgeye girmelerine müsaade etmemiş ve onları savuşturmuştur. Kış döneminin yaklaşmasıyla beraber Roger de Flor, Lapseki'ye dönmüş ve 1304-1305 kış dönemi süresince Gelibolu'da ikâmet etmiştir²³. Katalanların başarılarına rağmen Bizans'tan bekledikleri ücretlerinin ödenmemesi Bizans-Katalan ilişkisinde güvensizliğe ve bozulmaya sebebiyet vermeye başlamıştır. Ücretleri ödenmeyen ya da bir kısmı ödenmiş olan Katalanlar, Gelibolu'da buldukları sırada buradaki yerel halktan para toplamaya ve eziyet etmeye başlamıştır. Bu süreç Bizans açısından hoş karşılanmamış ve Katalanlara karşı bakışları değişmiştir. Roger de Flor, İstanbul'a İmparator II. Andronikos ile maaşlarını alamadıklarını görüşmeye gitmiştir. Bu sırada Trakya ve Gelibolu'da Katalanlar, yağma hareketlerine devam etmişlerdir. IX. Mikhail'in Edirne'de bulunduğu haberini alan Katalan lideri Flor, müşterek imparator ile tanışmak için Edirne

²⁰ Zerrin Günel Öden, 1999, a.g.e., s. 21. Burası sahil kenarında olmasından dolayı Karabiga olması muhtemeldir.

²¹ Mehmet Ersan, "Katalanların Gelibolu ve Yöresindeki Faaliyetleri", *Çanakkale Tarihi I*, (Ed. Mustafa Demir), Değişim Yayınları, İstanbul 2008, C. 1, s. 607. Roger de Flor, kurmuş olduğu birlikle beraber bu dönemde birkaç yıl Sicilya'nın Aragonlu Kralı III. Federico'nun yanında, II. Charles d'Anjou'ya karşı savaşmıştır. Bu savaş 1302 yılında Federico'nun zaferiyle sonuçlanınca Katalan Birliği işsiz kalmış, böylece Bizans'ın içinde bulunduğu durumdan faydalanmak istemişlerdir.

²² Mehmet Ersan, a.g.m., s. 608.

²³ Zerrin Günel Öden, 1999, a.g.e., s. 23.

sarayında Alan liderlerinden biri tarafından hançerlenerek katledilmiştir²⁴. Katalan birlikleri bu haberi almalarından sonra Gelibolu bölgesindeki Rum halkı öldürmüşler, Trakya kıyılarını yakıp yıkmışlardır. Bizans ile Katalanlar arasında çeşitli çekişmeler olmuştur. Bu süreçte Anadolu'daki Türk Beylikleri bu durumdan istifade ederek ilerlemeye devam etmişler, özellikle bu bölgede Karesi Beyliği hâkimiyetini güçlendirmiştir. Katalanlar, Gelibolu'nun karşı kıyısında bu bölgede hâkimiyetini güçlendirmiş olan Karesi Beyliği'ne elçi göndererek kendilerine yardım edilmesi için görüşmüşler ve bunun neticesinde yaklaşık beş yüz Türk, Katalanlara yardım için Gelibolu'ya gönderilmiştir²⁵. Böylece Türkler karşı kıyıları tanıma fırsatı bulmuştur.

İmparator II. Andronikos, Katalanların bu girişimlerinden sonra Katalan-Türk ittifakını bozmak istemiştir. Böylece 1307 yılında Hristiyan olarak eğitilmiş olan Selçuklu Melik Konstantin ile prenses yeğenini Pegai'ye (Biga) yollamış ve Melik İshak ile prensesin evliliği burada meydana gelmiştir. Melik İshak'a Biga *Praefectliği* (İmparatorluk valisi) statüsünü bahşederek kurulan ittifakı bozmak için girişimde bulunmuştur²⁶. Bizans, bu bölgede daha sonraki süreçte gerek Katalanlar ile gerekse Türkler ile savaşmaya devam etmiştir. Biga ve çevresi gerek Rumeli'ye gerekse Anadolu'ya geçiş için önemli bir konumda bulunması sebebiyle çeşitli tarihi anlara şahitlik etmiştir. Bunlardan birisi de bu konunun öneminin Karesi Beyliği'nin de gözünden kaçmamış ve bu bölgedeki hâkimiyet alanlarını genişletmekte ki ısrarlı girişimleri de Bizans'ı etkilemiştir. Bunun neticesinde II. Andronikos'dan sonra Bizans tahtına geçen III. Andronikos Bizans kasabalarına saldırılmaması için Karesi Beyi Demirhan ile antlaşmak üzere 1328 yılında Biga bölgesine dâhilindeki Karabiga'ya gelmesi de bu konuda önemli bir göstergedir²⁷.

Böylece Biga ve çevresi, tarihsel sürece baktığımızda Büyük İskender'in, Bizanslıların, Latinlerin, Katalanların, Karesi Beyliği ve Osmanlı Beyliği için tarih boyunca stratejik önemi yüksek bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönem dönem içinde barındırdığı toplulukların Anadolu'dan Rumeli'ye ve Rumeli'den Anadolu'ya yaptıkları seferlerin önemli bir güzergâhı olarak seçilmiş ve merkez karargâhı

²⁴ Mehmet Ersan, a.g.m., s. 611.

²⁵ Zerrin Günal Öden, 1999, a.g.e., s. 26.

²⁶ Zerrin Günal Öden, 1999, a.g.e., s. 27.

²⁷ Hüsnü Demircan, a.g.t., s.10; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK., Ankara 2003, s. 98.

görevi de görmüştür. Anadolu hâkimiyetinin sağlanması hususunda Biga elde tutulması gereken bir bölge olarak görülmüştür. Osmanlı'nın bölgede egemenlik sağlama çalışmalarında son fetih bölgesinin Biga Kalesi olması da bu kanıyı doğrular niteliktedir²⁸. Çalışmamızın bu bölümünde Biga ve çevresinin Osmanlı öncesi geçirdiği tarihsel sürece değinilmiştir.

1.2. Biga'nın Osmanlılar Tarafından Fethine Giden Süreç

Osmanlı Beyliği, Bithynia Bölgesi'nde²⁹ kurulduktan sonra bulunduğu konumun etkisi ile Bizans İmparatorluğunun elinde bulunan şehir ve kasabaları alarak Bizanslılar aleyhinde genişlemeye başlamıştır³⁰. Osmanlı Beyliği'nin genişleme sürecinde gazâ ve istimâlet felsefesi temel politikaları olmuş ve buldukları bölgedeki hâkimiyet alanını genişletmeleri bu politika ile devam etmiştir³¹. Osmanlı Beyliği'nin ilerleme sürecinde yürütülen başarılı politikalar etkin olsa da ilerlemeyi sağlayan bir diğer unsur Bizans'ın içinde bulunduğu idari ve ekonomik zorluklardır. Gerek halka ağır vergiler yüklenip zulüm edilerek halkın bıktırılması gerekse düzenli olmayan paralı askerlerden oluşan bir askeri birliğinin bulunmasından dolayı Bizans'ın, Anadolu idaresi zayıflamış ve bu da Osmanlıların Anadolu'da hızla ilerlemesini sağlamıştır³².

Osmanlı Beyliği, bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırma girişimlerine devam ediyordu. Böylece Bizans'a karşı edinmiş olduğu başarılar sayesinde topraklarını biraz daha genişletmiş ve diğer Türk beylikleri tarafından da saygınlık kazanmıştır. Bapheus Savaşı bu konuda önemli bir adım olmuştur. Savaş sonrasında Bizans Manisa'dan Edincik'e kadar olan bölgeden çekilmesi Bizans'ı iyice zor duruma sokmuştur. Bu durumun yanı sıra Bursa ve İzmit yolunun Osmanlılara açılmasıyla bu coğrafyada giderek genişlemesi kaçınılmaz olmuştur³³. Osmanlı Beyliği elde etmiş olduğu yerlere Türkmen

²⁸ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 11.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, C.1, Ankara 2015, s. 105. 1261 yılında İznik İmparatorluğu'nun İstanbul'a nakliyle Bithynia Bölgesi'ndeki (Bursa, Bilecik, İzmit havalisi) idaresinin zayıflaması ve bu bölgedeki Rum beylerin İstanbul ile ilişkilerinin de bozulmasıyla, Osman Bey hudut üzerindeki yerleri almaya başlamıştır.

³⁰ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.1, TTK, Ankara 2011, s. 72.

³¹ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi (1302-1481) Osmanlı Sultanları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 22; Cemal Kafadar, "Gazâ", *TDVİA*, C.13, İstanbul 1996, s. 427-429.

³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2015, a.g.e., s. 129.

³³ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 14; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2015, a.g.e., s. 110.

birlikleri yerleştirerek bu yerlerdeki hâkimiyetini güçlendirmiş ve bölgede bulunan gerek Hristiyan gerekse Müslüman halka gösterdiği hoşgörü de genişlemesinde etkili olmuştur.

Orhan Bey'in saltanatında (1324-1362), 1326 yılında Bursa'nın fethedilmesi ile Osmanlılara güneybatı Marmara sahillerinin yolu açılmıştır. Daha sonra 1330 yılında İznik'in alınması Bizans'ın Bithynia Bölgesi'nin tamamını kaybetmekte olduğunu göstermektedir³⁴. Osmanlı Beyliği'nin bölgede hâkimiyetini giderek güçlendirmesi, Bizans'ın bu bölgede giderek hâkimiyet alanlarının küçülmesi ve 1342 yılında Bizans'a tabi Ulubad, Mihaliç ve Kirmasti gibi yerleşim yerlerinin de alınmasıyla Osmanlı, Karesi Beyliği ile sınır komşusu durumuna gelmiştir³⁵.

Karesi Beyliği'nin topraklarını genişletmesi ile bölgede üstünlük çabası gösteren Bizans, çözüm arayışlarına gitmiş, yine bu doğrultuda ittifak isteğinde bulunmuştur. Bunun neticesinde Karabiga'da 1328 senesinde Karesi Beyliği ile Bizans arasında bir ittifak antlaşması yapılmıştır. Konumuz açısından bu durum Biga'nın bölge devletleri için önemini göstermesi bakımından önemlidir. Yine aynı şekilde gazâ politikasını benimsemiş olan Osmanlı Beyliği de kıta değiştirebilmek adına bölgeyi bir geçiş güzergâhı olarak kullanmıştır. Biga bölgesinin stratejik konumunun yanı sıra bu geçişin odak noktası olması da Osmanlı'nın bölge üzerindeki hâkimiyet çalışmalarının sebebi olmuştur. Bu sebeple Osmanlı Beyliği için buranın ivedilikle elde edilmesi elzem hale gelmiştir. Buna karşın Osmanlı'nın bu konuda karşılaştığı ilk engel bölgede kurulu Karesi hâkimiyetidir. Müslüman bir Türk Beyliği olan Karesi Beyliği ile karşı karşıya gelmiş olmak Osmanlı'nın belirlediği politika ile zıtlık göstermiştir³⁶. Fakat bu esnada ise Karesi Bey'in vefatından sonra beyliğin düzeni bozulmuştur. Karesi Beyliği sınırları içinde kalan merkezlerden biri olan Bergama, oğullarından biri olan Yahşi Bey'in hâkimiyet alanı olmuştur. Diğer bir merkez olan Balıkesir ise Demirhan Bey'in eline geçmiştir. Toprakların bölünmesi ve devlet düzeninin bozulması Karesi Beyliği'nin salâhiyeti açısından, dezavantajlı konumda kalmasına sebep olmuştur. Ülke topraklarını bölüşen kardeşleri ile anlaşmazlık içinde olan Tursun (Dursun) Bey ise Osmanlı Bey'i Orhan'ın yanında yer almayı tercih etmiştir. Karesi Beyliği'nin ileri gelenleri tarafından da desteklenen Tursun Bey, Osmanlı'nın

³⁴ Halil İnalçık, 2015, a.g.e., s. 53.

³⁵ Şenol Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Çanakkale", *Çanakkale Savaşları Tarihi II*, Değişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 629; Zerrin Günel Öden, 1999, a.g.e., s. 49.

³⁶ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 18.

gücünü arkasına alabilmek adına Orhan Bey'e Balıkesir, Aydıncık ve Bergama'yı teklif ederek yardım talebinde bulunmuştur. İşte tüm bu durum içinde Osmanlı, Müslüman ve Türk bir beylik ile karşı karşıya gelmek istemese de ayağına gelen bu fırsatı değerlendirmiş ve Tursun Bey ile 1345 yılında Balıkesir'e yürümüştür³⁷. Orhan Bey'in Balıkesir'e doğru ilerlediğinin duyulmasıyla Demirhan Bey, kaçarak Bergama Kalesi'ne çekilmiştir. Orhan Bey'in isteği üzerine Dursun Bey, anlaşmak için gittiği Bergama Kalesi önünde kaleden gelen bir ok ile vefat etmiştir. Orhan Bey, bu olay neticesinde Karesi Beyliği'ni ilhak ettiğini ifade etmiştir. Bu bölgelerin idaresini de oğlu Süleyman Paşa'ya tımar olarak bırakmıştır³⁸. 1345 yılından sonra Karesi Beyliği'nin önemli komutanlarından Hacı İlbeyi, Evrenuz Bey, Ece Halil Bey ve Gazi Fazıl Bey, Osmanlı Beyliği'ne katılmış, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın komutasında görev almışlardır. Bu komutanların gelişi Osmanlı askeri kuvvetleri bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Osmanlı Beyliği, Karesi Beyliğine sahip toprakları elde etmesinin dışında denizcilikte önemli başarılar imza atmış olan Karesi Beyliği donanmasına da sahip olarak Rumeli'ye geçişte önemli bir üstünlük elde etmiştir³⁹.

Karesi Beyliğine ait toprakların ilhaki ile Osmanlı Beyliği Biga ve çevresine de sahip olmuştur. Bunun üzerinde Biga bölgesinin Süleyman Paşa'nın idaresi altına verilmiş olması da bölgenin önemini bir kez daha vurgulamaktadır⁴⁰. Fethedilmiş olan bölge Karabiga dışında kalan yerlerdir ve bu bölgenin Osmanlı eline geçmesi ile Gelibolu'nun karşısında güvenli bir konum elde edilerek Rumeli'ye geçişte önemli bir üs görevi görmüştür⁴¹.

Osmanlı Beyliği'nin genişlemesinde ki diğer bir etken ise Bizans'ın bu dönemde içinde bulunduğu taht mücadelesidir. 1341 tarihinde Bizans tahtındaki III. Andronikos'un ölümü ile yerine küçük yaşta bulunan oğlu V. Ioannes tahta geçmiş ve Kantakuzenos da eski imparatorun vasiyeti üzerine imparatorun nâibi olmuştur. Bu süreçte Kantakuzenos'a karşı olan tarafların saray içerisindeki çeşitli entrikalarının büyük sorun oluşturmasının

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2003, a.g.e., s. 99-100; Zerrin Günel Öden, 1999, a.g.e., ss. 54-62. Karesi Beyliği'nin ilhaki konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır.

³⁸ Zerrin Günel Öden, 1999, a.g.e., s. 54-56; Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, s. 61-63; Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnüma [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, (Haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 77-78.

³⁹ Uzunçarşılı, 2003, a.g.e., s.102.

⁴⁰ Halil İnalçık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 14.

⁴¹ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 19.

yanı sıra imparatorun ölüm haberini almış olan Sırplar, Selanik'e kadar ilerlemeye başlamış, Bulgarlar savaş tehdidinde bulunmuş ve Türkler ise ilerlemelerine devam etmiştir⁴². Kantakuzenos, imparatorluğun içinde bulunduğu bu süreçte Yunanistan'da Bizans hâkimiyetini sağlamak için ordusuyla Konstantinopolis'ten yola çıkmıştır ve bu Kantakuzenos'a muhalif olanlar tarafından vatan haini olarak ilan edilmiştir. Bunun üzerine 1341 yılında Kantakuzenos, Dimetoka'da kendi imparatorluğunu duyurmuştur⁴³. Böylece Bizans'ta taht mücadelesi büyük bir sorun halini almıştır. Kantakuzenos'u destekleyen kesimin desteklemeyen kesime göre daha az olması sebebiyle kendisine destek verebilecek yollar aramıştır. Bu konuda ilk olarak Sırp Kralı Stefan Duşan'dan yardım istemiş, bu isteğin başarısız olmasıyla daha önce tanışmış olduğu Aydınöğlü Umur Bey'e başvurmuş ve Umur Bey yardım etmiştir. Aydınöğülleri'nin, önemli şehirlerinden biri olan İzmir'in Latinler tarafından işgal edilmesi üzerine Umur Bey, Kantakuzenos'a, Orhan Bey'den yardım talebinde bulunmasını tavsiye etmiştir⁴⁴.

Orhan Bey yardım talebini kabul etmesi ile Kantakuzenos ile anlaşılmıştır. Ayrıca Kantakuzenos kızı Theodora ile Orhan Bey'in izdivacını uygun görerek aralarındaki bağı güçlendirmiştir. Böylece bu izdivaç sonucunda kendi devletindeki taht mücadelelerinde Orhan Bey'i yanına geçerek güçlü bir müttefik edinmiştir. Tüm bu gelişmeler ile Karesi Beyliği'nin ilhakı ve Bizans'ın iç meselesine dâhil olunması Osmanlıların Gelibolu ve Rumeli'de ilerlemeleri konusunda çok etkili bir rol oynamıştır⁴⁵. Orhan Bey'in destekleriyle, Kantakuzenos Rumeli'de güçlenmiş ve İstanbul'un idaresini tekrar elde etmiştir. Orhan Bey'in verdiği destekler ile İstanbul'a girmiş ve küçük İoannes ile beraber imparatorluğu kabul edilmiştir. Orhan Bey, Kantakuzenos'u tebrik etmek amacıyla 1347 yılında İstanbul'a imparatoru ziyaret geldiğinde, burada iyi bir şekilde karşılanmış olması aralarındaki ilişkileri daha da geliştirmiştir⁴⁶. Bizans ve Osmanlılar arasındaki ilişkilerin bu şekilde gelişmesiyle Osmanlılar, Rumeli'yi tanıma fırsatı bularak Rumeli'ye geçiş üzerindeki önemli güzergâhlarda hâkimiyet güçlendirme çabası göstermişlerdir⁴⁷.

⁴² George Ostrogorsky, a.g.e., s.470; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2015, a.g.e., s. 133.

⁴³ George Ostrogorsky, a.g.e., s.471; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2015, a.g.e., s. 133.

⁴⁴ George Ostrogorsky, a.g.e., s. 477; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2015, a.g.e., s. 134.

⁴⁵ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 24.

⁴⁶ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 24; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2015, a.g.e. s. 135.

⁴⁷ Halil İnalçık, 2014, a.g.e., s. 14. Süleyman Paşa Biga'yı (Pegai) uç merkezi yapmış ve Lapseki (Lampsacus), Aydınçık (Edincik) ve Kemer'de (Parion) önemli deniz üssü konumunda bulunan yerleri 1352'de Gelibolu Yarımadası'nı fethetmek üzere hâkimiyeti altına almıştır.

Bizans'ın içinde bulunduğu taht mücadelesi tekrar V. Ioannes ve Kantakuzenos arasında patlak vermesiyle Orhan Bey Kantakuzenos'un; Venedikliler, Bulgarlar ve Sırp'lar da V. Ioannes'in yanında yer almışlardır. Kantakuzenos, Orhan Bey'e yardımlarına karşılık olarak Gelibolu'daki mevcut kalelerden bir tane vermeyi taahhüt etmiştir. Böylece Süleyman Paşa kumandasında on bin kişilik Osmanlı birliği, Kantakuzenos'a yardıma gitmiştir. V. Ioannes, Kantakuzenos'un oğlu Matheos'u Andrinopolis'te (Edirne) kuşatmıştır. Fakat bu kuşatmada Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlıların yardımı ile Matheos kurtarılmış, Sırp ve Bulgarlar mağlup edilmişlerdir. Kantakuzenos taahhüt ettiği üzere Osmanlı'ya Gelibolu'daki Çimpe ve ya Çimbi Kalesi'ni bırakmıştır⁴⁸. Böylece Osmanlılar, Gelibolu'da Balkanlar üzerine yapılacak akınlarda önemli bir merkez elde etmişlerdir.

Çimpe Kalesi sayesinde Osmanlı Beyliği'nin Gelibolu'da hâkimiyeti güçlenmiştir. Osmanlılara kale vermesinden dolayı kendi halkının olumsuz tutumları ile Kantakuzenos, Orhan Bey'den Çimpe Kalesini on bin altın karşılığında geri istemiştir. 2 Mart 1354'te meydana gelen deprem Gelibolu'da büyük bir tahribe neden olmuştur. Bu deprem esnasında Süleyman Paşa Anadolu'daki merkezi Biga'da bulunmaktaydı. Süleyman Paşa, depremin özellikle kale surlarında yarattığı tahribattan dolayı hemen Gelibolu'ya geçmiş ve istihkâmları tamir ettirip terk edilmiş olan yerlere Türkmenlerin iskânını sağlayarak Osmanlı hâkimiyetini güçlendirmiştir⁴⁹. Böylece Osmanlıların Rumeli'de ki ilk iskân girişimleri de başlamıştır.

Osmanlı Beyliği, Süleyman Paşa'nın komutasında Gelibolu civarında hızla genişlemeye devam etmiştir. 1357 yılında Süleyman Paşa'nın⁵⁰ ve 1362 yılında Orhan Bey'in vefat etmesi üzerine Osmanlı tahtına I. Murad (1362-1389) geçmiştir. I. Murad da Balkanlar üzerinde genişleme politikası izlemiştir. Bu politikanın önemli sonuçlarından olan 1361 yılında Edirne'nin fethi ile Balkanlara doğru genişlemede önemli bir adım

⁴⁸ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 25.

⁴⁹ Halil İncılık, 2014, a.g.e., s. 21-22.

⁵⁰ Enveri, *Düstûrnâme-i Enveri*, (Haz. Necdet Öztürk), Kitabevi, İstanbul 2003, s. 27. Süleyman Paşa, Biga'da av sırasında düşerek vefat ettiği geçmektedir.

atılmıştır⁵¹. Edirne'nin fethinden sonra I. Murad, buraya Türkleri yerleştirerek hâkimiyetini sağlamlaştırmış ve Edirne'nin idaresinin sorumluluğu Lala Şahin Paşa'ya verilmiştir⁵².

Osmanlı'nın Balkanlarda ilerlemesi karşısında Bizans, Sırlar ile anlaşarak Türkleri Balkanlardan atmayı planlamıştır. Bu ittifak doğrultusunda 1364 yılında Edirne üzerine harekete geçmişlerdir. Edirne'de bulunan Lala Şahin Paşa bu durumu hemen Sultan I. Murad'a bildirmiş ve I. Murad bu durum karşısında hemen yola koyulmuştur. I. Murad, Gelibolu'ya geçmeden önce henüz Osmanlı'nın elinde olmayan Karabiga gerek arkasında düşman birliğinin bulunmaması (o sırada Biga Katalanların elinde bulunmaktaydı) gerekse Biga'nın önemli bir konumda bulunması sebebi ile düşmanı arkasında bırakmak istememiştir⁵³. Ayrıca Edirne'ye doğru hareket etmekte olan düşman birliklerinin durdurulamazsa Anadolu'ya geçişi gerçekleşeceğinden bu durum engellenmek istenmiştir⁵⁴. I. Murad, Biga'yı almadan gitmek istemeyerek 1365 yılında Biga'yı hem karadan hem de denizden muhasara etmiş ve fethetmiştir⁵⁵. I. Murad, Biga'yı almasından sonra öncelikle mevcut kiliseler yerini mescitlere bırakmış ve burada Türklerin iskânını sağlayarak hâkimiyetini güçlendirmiştir. Biga'nın, eşkıyalar tarafından yakılıp yıkılmasıyla beraber yeniden deniz kıyısından daha içeride imar olunmuştur. Böylece daha içeride kurulmuş olan Biga ve çevresinde Osmanlı idaresi güçlenmiştir. Ayrıca Karabiga olarak anılan yer de Biga'nın limanı yapılmıştır⁵⁶. Biga'nın fethedilmesiyle, Osmanlılar denizcilik konusunda önemli gelişmeler yaşamıştır. Bunun yanı sıra Marmara Denizi'nin denetiminde Osmanlılar önemli bir şekilde söz sahibi olmuşlardır⁵⁷. Biga'nın bulunduğu konumunun önemi Osmanlı öncesi dönemde olduğu gibi Osmanlıların döneminde de hissedilmiştir. Böylece gerek kara güzergâhı gerekse denize olan bağlantısı ile Osmanlı içinde bu konum önem teşkil etmiştir. Bunun yanında Osmanlı idaresinde sancak merkezi konumuna gelmesinde de stratejik konumun önemi yadsınamazdır.

⁵¹ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 33.

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2015, a.g.e., s. 164.

⁵³ Halil İnalçık, 2015, a.g.e., s. 101.

⁵⁴ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 37.

⁵⁵ Âşıkpaşazâde, a.g.e., s. 76; Neşri, a.g.e., s. 92-93; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 127-128. Araştırmacılar, kroniklerden yola çıkarak Biga'nın fethinin H. 766(M. 1364-1365) yılında vuku bulduğu üzerinde durmuşlardır. Fakat Halil İnalçık, Biga'nın fetih tarihini 1371 olarak vermektedir.

⁵⁶ Feridun Emecen, "Biga", s. 136; Bu durum Âşıkpaşazâde'de "... bir gece nâgâh kafirler girü Biga'yı uğurladılar. Kâfirler hayli bedbahtlıklar etdiler ve Biga'yı bozdular, geldiler şimdiki Biga'yı anun yerine koydular..." şeklinde geçmektedir. Âşıkpaşazâde, a.g.e., s. 77.

⁵⁷ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 41-42.

1.3. Osmanlı Devleti Taşra İdari Yapısı

Osmanlı Devleti'nde yerleşim birimleri belli bir düzene göre sıralanmıştır. Bu yerleşim birimlerinde yapılan sıralamada öncelikle bölgenin kolay idare edilebilir olması gözetilmiştir. Osmanlı bu anlamda en iyi idare şeklinin birimlere bölmek olduğu konusuna kanaat getirmiş ve buna göre büyük birimlerden ufak birimlere doğru olacak şekilde eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köy olarak ayırmıştır. Bu birimler doğrudan merkeze olduğu gibi birbirleriyle de bağlantı içinde yönetilmiştir. Böylece, köylerin bağlı bulunmuş olduğu nahiyeler kazaları oluşturmuştur. Kazalar ise sancakları meydana getirmiştir. Ayrıca sancaklar ise eyaletleri meydana getirmiştir⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nin idare şeklinde kısmi de olsa kuvvetler ayrılığı prensibinin benimsenmiş olduğunu gösteren ipuçları mevcuttur. İdare sistemde hükümdar bölge idaresi konusunda yargı ve yürütme kolları için ayrı görevliler seçmiş ve bölgeye göndermiştir. Bunlardan yürütme koluna hâkim olan kişiye bey denirken, yargı kolu kadılar tarafından idare edilmiştir. Ayrıca idareci görevindeki beyin askeri kimliğe sahip olması bize Türk geleneğinde benimsenmiş askeri sistemin varlığı göstermesi açısından önemlidir. Şeriat ve kanun hükümlerini uygulamakla mükellef olan ve adalet görevini sağlayan kadı emir komuta zinciri içerisinde alt birimdeki görevlilerle iletişim halinde olmadan direkt olarak hükümdara karşı sorumluydu. Yani işleyen bu düzende görevlendirilen iki sorumludan biri olan bey kadıya hesap verme konusunda sorumlu iken, kadının ona karşı böyle bir sorumluluğu bulunmamaktaydı. Bu durum Osmanlı Devleti'nde hukuk alanında sağlanan merkezîyetçi yapının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazanılan bu kuvvetler ayrılığı prensibi mutlak gücün sahibi hükümdarın yönetimde özellikle adalet alanında yetkin kişi olan kadıya sağladığı geniş yetkileri göstermektedir⁵⁹.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde ülke yönetiminde kullanılan temel idari birimi sancaktı ve birkaç sancağın birleşmesinden ise eyaletler oluşmakta ve bu eyaletler beylerbeyi tarafından idare edilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin, Rumeli'deki fetih hareketlerinin hız kazanmış olmasından dolayı bölgenin idaresini ve hâkimiyetini

⁵⁸ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara 2014, s. 85.

⁵⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 108.

sağlamak elzem bir hal almıştır. Bunun üzerine I. Murad, 1362 yılında Rumeli’de lâlası Şahin Paşa’yı bölgenin idaresi ve denetimi amacıyla beylerbeyi olarak tayin etmeyi uygun bulmuştur. Böylece ilk beylerbeyliği Rumeli’de teşkil edilmiştir⁶⁰. Osmanlı fütuhatının Anadolu’da da genişlemesi üzerine Yıldırım Bâyezıd, 1393 yılında Rumeli’ye geçerken Kara Timurtaş Paşa’yı Anadolu Beylerbeyi olarak atamasıyla beraber ikinci beylerbeyliği olan Anadolu Beylerbeyliği oluşturulmuştur⁶¹. Osmanlı Devleti’nin sonraki yüzyıllarda da hâkimiyet alanının genişlemesiyle eyalet sayısı artmıştır⁶². Beylerbeyi, bulunduğu yeri bayındır hale getirmek, himayesindeki kuvvetleri daimi olarak olası bir duruma karşı hazır bir halde tutmak ve bölgenin asayişini sağlamak gibi konularda sorumlu tutulmuştur. Böylece eyaletlerdeki en üst makam olan beylerbeyinin bölgede merkezi otoriteyi sağlama konusunda geniş yetkilerle donatılmış olduğu da anlaşılmaktadır⁶³.

Osmanlı idari teşkilatının temel birimlerinden biri de eyaletlerin altındaki sancaktır. Sancaklar merkezden gönderilen sancak beyleri tarafından idare edilmiştir. Ayrıca sancakbeyinin öncelikli görevi bölgedeki mevcut olan askeri birliklerin idaresinden sorumlu tutulmuş ve himayesindeki askerler ile seferlere katılması mecburi tutulmuştur. Askeri alanın yanı sıra idari görevleri arasında öncelikli olarak sancak halkının refahını arttırmak için çalışarak bunun yanında bölgedeki güvenliğini temin etmektir. Sancakbeyi idaresinden sorumlu olduğu yerde adaletin sağlanması amacıyla kadı ile müşterek çalışmıştır. Bu görevlerinden ziyade sancağa atanmış olan görevlilerin denetiminden de sorumlu tutulmuştur⁶⁴. Sancakbeyi bulunduğu bölgede padişahın idari ve sosyal otoritesini temsil etmiş ve öncelikli olan askeri yapının yanında halkında refahı göz önüne alınmıştır. Bu durumda Osmanlı’nın idari ve sosyal alana verdiği önemi göstermektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi kuvvetler ayrılığının yargı kolunun başında bulunan isim olan kadı vilayete atanmış ve vilayet kadısı olarak görev almıştır. Sancaklarda da bu görevli sancağın idaresinden sorumlu sancakbeyi ile birlikte görevini yerine getirmiştir. Kadılar aynı

⁶⁰ Halil İncalcık, 2016, a.g.e., s. 108.

⁶¹ Mustafa Çetin Varlık, “Anadolu Eyaleti”, *TDVİA*, İstanbul 1991, C. 3, s. 143.

⁶² Daha geniş bilgi için bkz. Halil İncalcık, “Eyalet”, *TDVİA*, İstanbul 1995, C. 11, s.548-550; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2017, s. 252.

⁶³ Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 6, s. 78-79.

⁶⁴ Sadık Fatih Torun, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de Sancak Yönetimi (1839-1921)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 5-6; Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 6, s. 116.

zamanda sancakların alt birimi olan kazaları da idare etmişlerdir⁶⁵. Yine sancağın alt birimlerinden olan nahiye, kazanın da altında bulunmaktadır. Böylece nahiyelerin arasında kadının bulunduğu nahiye ötekilerin üzerinde kabul edilmiş ve kaza merkezi konumunda bulunmuştur⁶⁶. Osmanlı Devleti'nin klasik dönem taşra idaresinde büyükten küçüğe her idari birimde görevlendirilmiş olan kişilerin padişahın otoritesini temsil ederek merkezi otoritenin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Osmanlı taşra idaresi ana hatlarıyla bu şekilde yapılanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde yürütülmekte olan bu sistem XVI. yüzyıla gelindiğinde iç ve dış çeşitli etkenlerden dolayı önemini kaybetmeye başlamıştır. Bunun neticesinde Osmanlı Devleti'nin bütün kurumlarını olumsuz şekilde etkilemiştir⁶⁷. XVII. yüzyıla gelindiğinde klasik dönem olarak adlandırılan zaman aralığı içerisinde devlet yönetimi hem merkez bünyesinde hem de mahalli teşkilatlanmalarında bozulmalar yaşamıştır. Bu bozulmalardan doğan sorunlarla taşra idaresinde bir takım aksaklıklar yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu yüzyıldan itibaren tımar sisteminin etkisini yitirmeye başlamasıyla tımar sistemi yerini iltizam sistemine bırakmıştır. Bu durum ile beraber birçok sorunda ortaya çıkmıştır. Örneğin vezir rütbesine sahip devlet görevli sayısının artması ve vezirin görev tanımında bulunan işlerin uygun kişilere verilememesinden dolayı idarede bozulmalar meydana gelmiştir. Bu kişilere boş eyalet bulunmadığından ataması yapılamayan üst düzey görevlilere birkaç sancağın geliri “arpalık” şeklinde bağlanmıştır. Bu kişiler genellikle görev yerlerine gitmeyerek vekil konumundaki yardımcılarını kendilerine bırakılmış olan yerlerde görevlendirmişlerdir⁶⁸. Genellikle gönderildikleri bölgenin önde gelen ailelerinden olan bu kişiler önceleri “müsellim”, “kaymakam” daha sonraları ise “mütesellim” adını almışlardır. Böylece bu durumun XVIII. yüzyılda giderek yerleşmiş olmasıyla sancaklar için mütesellim adı

⁶⁵ Hüsnü Demircan, a.g.t., s. 50; Kadı hakkında daha geniş bilgi için bkz. İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adanı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul 2018.

⁶⁶ İlhan Şahin, “Nahiye”, TDVİA, İstanbul 2006, C. 32, s. 307.

⁶⁷ XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin mali bunalım yaşamaya başlamasıyla halka daha ağır vergiler yüklenmeye başlamıştır. Böylece, Anadolu ve Rumeli'de medrese öğrencileri, köylerden türeyen çiftbozanlar toplanarak isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu girişimler neticesinde bölge bölge isyancı bölükleri görülmesiyle önceleri İstanbul ve çevresinde bulunan kapıkulları(yeniçeriler ve altı-bölük halkı) bütün memlekete yayılmış duruma gelmiş ve bunun sonucu olarak devletin dirlik ve düzeni bozulmaya başlamıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

⁶⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013, s. 11.

verilen kişiler görevlendirilmiştir. Artık sancakbeyinin sorumluluğundaki tüm işler ve yükümlülükler bu görevliye devredilmiştir⁶⁹. Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda yukarıda ifade edildiği şekilde içinde bulunmuş olduğu sıkıntılar neticesinde merkezi otoritenin de zayıflamış olduğu ve idare konusunda bozulmaların meydana gelmiş olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde XVIII. ve XIX. yüzyılda eyalet yönetiminde vali dışında, vezir rütbesinde bulunan fakat devletin çeşitli nedenlerle valilik görevi veremediği bir ve ya birkaç sancağın yönetimini üstlenmiş olan “Mutasarrıf” denen yöneticiler de bulunmuştur. Mutasarrıfların eyaletlerdeki valilerden en büyük farkları ise idaresinde bulunan yerlerin içinden herhangi birini belirleyip sürekli olarak orada ikâmet etmemesidir. Ayrıca Mutasarrıfların idaresinde bulunan sancaklar “mutasarrıflık” olarak da adlandırılmıştır⁷⁰.

Tanzimat öncesi taşra idaresinde “Muhassıl” denen yöneticilerde bulunmaktadır. Bu kişiler gelirleri doğrudan padişaha ait olan hasların yönetimini idare etmekle görevliyken daha sonra mutasarrıflık gibi eyalet ve sancak idaresinde sorumlu kişi olarak bulunmuşlardır⁷¹. Tanzimat öncesi bir diğer taşra idarecisi ise voyvodalardır. Bu kişiler önceki dönemlerde has, zeamet gibi gelir bölgelerinin tahsilatını sahibi yerine toplayan görevlilerdir⁷². Diğer bir Tanzimat öncesi taşra idareci ise genellikle yerel yönetimi ellerinde bulundurmuş olan “ayan”dır. Ayanlar genellikle memleketin ileri gelenleri olarak adlandırılmakta beraber toplum yaşantısında ve ülke yönetiminde önemli bir etkiye sahip olmuşlardır⁷³.

XIX. yüzyıla gelindiğinde merkezi otorite zayıflamış ve taşra idaresinde çeşitli sorunlar sebebiyle idarecileri kontrol etme ve merkezi otoritenin sağlanması konusunda zorluklar yaşanmıştır. Taşra idaresinin yanı sıra yönetilen halkında bu durumdan memnun

⁶⁹ Musa Çadırcı, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-1839)”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, (Der. Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2017, s. 99.

⁷⁰ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 21; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2019, s. 38.

⁷¹ Musa Çadırcı, 2017, a.g.e., s. 113. Burada geçmekte olan Muhassıllık, Tanzimat ile gelen Muhassıllık ile karıştırılmamalıdır.

⁷² Tuncer Baykara, a.g.e., s. 31; Voyvodalık ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Çadırcı, 2017, a.g.e., ss. 121-126.

⁷³ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 33; Ayrıca Ayanlık ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK, Ankara 1994.

olmaması, içinde bulunulan güçlükleri kaos ortamına çevirmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin bu karışık durumunun farkında olan III. Selim (1789-1807) askeri alan öncelikli olarak idari alanda da etkili reform girişimlerinde bulunmuştur⁷⁴. Fakat bu dönemde yapılmaya çalışılan reform girişimleri çıkarları olumsuz şekilde etkilenen yeniçeri ve ulema tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde III. Selim ile başlayan yenilik girişimlerinin devamı olarak II. Mahmud döneminde (1808-1839) de çeşitli reform hareketleri yaşanmıştır. II. Mahmud öncelikli olarak merkezi otoriteyi güçlendirmek istemiş ve bu sebeple ayanların etkinliğini azaltma girişimlerinde bulunmuştur. Bu girişimlerinin karşısındaki en büyük sorun olarak görmekte olduğu Yeniçeri Ocağını 1826'da kaldırmış ve yerine "Asâkir-i Mansure-i Muhammediye" adında yeni bir ordu kurmuştur⁷⁵. Böylece yeniliklere karşı engel çıkarmakta olan yeniçeri sorununun ortadan kalkmasıyla halkın güvenliğini ve refahını sağlamak amacıyla ilk olarak 1829 yılında İstanbul'da Muhtarlık Teşkilatı teşkil edilmiştir. Bu teşkilat taşrada 1833 yılında Kastamonu'ya bağlı Taşköprü'de kurulmuştur⁷⁶. 1834'de Redif Teşkilatı'nın kurulmasıyla çoğu ayan, aşiret reisleri ve beyleri redif taburlarında subaylıklara getirilmiştir⁷⁷. Bu kurumdan daha verimli şekilde faydalanmak için görevlendirilen kişiler "müşir" unvanı ile vali olarak tayin edilmiştir. Böylece bu kişilere mali, idari yetkiler verilerek düzeni sağlamak için görevlendirilmişlerdir⁷⁸. Böylece bölgelerde bulunmuş olan ayanların ve bölgelerdeki ileri gelen ailelerin etkileri kırılmaya çalışılmış, önce merkezde daha sonra taşra da devletin idaresini güçlendirilmiştir.

3 Kasım 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilan edilmesiyle Tanzimat Dönemi olarak bilenen dönem başlamış, bu dönem II. Mahmud'un 1826'dan sonra başlatmış olduğu yenileşme hareketlerinin bir nevi devamı niteliğini taşımıştır. Ayrıca bu

⁷⁴ III. Selim döneminde idari alanda yapılan düzenlemeler için bkz. Sadık Fatih Torun, 2012, a.g.t., ss. 19-23.

⁷⁵ Musa Çadırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatı'nın Kuruluşu", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 29.

⁷⁶ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, (Der. Tülay Erçoşkun), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2011, s. 59.

⁷⁷ Musa Çadırcı, 2008, a.g.e., s. 39.

⁷⁸ Musa Çadırcı, 2017, a.g.e., s. 107.

dönemde askeri, idari, mali, eğitim gibi pek çok alanda düzenlemeler için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur⁷⁹.

II. Mahmud döneminde temelleri atılmış olan Tanzimat dönemindeki reformlar sayesinde idari ve mali merkeziyetçiliğin tam anlamıyla tesis edilmesiyle, taşradaki yerel güç odaklarının etkisizleştirilmesi ve devletin içinde bulunduğu sosyal ve iktisadi çöküntüden kurtarılması amaçlanmıştır. Öncelikle devlete büyük yük ve sorunları beraberinde getiren iltizam sistemi terk edilmiştir. Devletin mali sisteminin temelini oluşturan vergilerin bir düzen içinde temin edilmesi de yapılan reformların odak noktası niteliğindedir⁸⁰.

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte, öncelikli olarak can ve mal güvenliğinin temin edilmesiyle vergilerin herkesin gelirin göre belirlenip tahsil edilebilmesi için mal-mülk ve nüfus sayımına ihtiyaç duyulmuştur. Fakat bu uygulamanın ne şekilde yapılacağına dair önceden hazırlanmış bir programın noksanlığından ve hükümetin elinde kalifiyeli elemanın mevcut olmamasından dolayı Tanzimat'ın hedeflemiş olduğu idari, mali ve askeri alanlardaki yeniliklerin imparatorluğun tamamında uygulanamamasına sebep olmuştur. Böylece hükümet bu konuda başlıca Edirne, Hüdâvendigâr, Aydın, Ankara, Konya, İzmir, Sivas Eyaletlerinde Tanzimat'ın getirdiği gerekliliklerle beraber imparatorluk genelinde nüfusun ve mevcut nüfusun mallarının tespiti ile uygulamaya başlanılmıştır⁸¹. Böylece Tanzimat ile beraber pek çok alanda radikal değişimler amaçlanmış olsa da bu yenilikler beraberinde birçok eksikliğin giderilmesini ve çeşitli sorunların halledilmesinin önemini göstermektedir.

İltizam sisteminin 1840 yılında kaldırılmasıyla, Meclis-i Vâlâ tarafından 25 Ocak 1840'da hazırlanan bir nizamname ile muhassıların ne şekilde atanacağı ve görevlerinin neler olduğu tespit edilmiştir. Bu kişiler "Muhassıl-ı Emvâl" adı ile sancaklara merkezi hükümet tarafından gönderilmiştir. Ayrıca muhassılların yanlarına mal, nüfus ve emlak kâtibi verilmiştir. Bunun yanında her sancak merkezinde vergilerin tespit edilmesi,

⁷⁹ Sadık Fatih Torun, 2012, a.g.t., s. 34.

⁸⁰ Sadık Fatih Torun, 2012, a.g.t., s. 35.

⁸¹ Musa Çadırcı, "Tanzimat Dönemi'nde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, (Der. Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi, Ankara 2017, s. 188.

dağıtılması gibi konuların görüşülmesi için “Muhassıllık Meclisleri” kurulması kararlaştırılmıştır⁸².

1842 yılına gelindiğinde muhassıllık kurumu çeşitli sebeplerden dolayı kaldırılmış ve yeniden iltizam sistemine dönmüştür. 1842 yılında ülke yönetiminde de yeni düzenlemeler yapılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri başlangıçta idari-adli daha sonra ise sadece adli bir birim olan kaza, bu düzenleme ile sancak ve köy arasında kaza idari birim olarak oluşturulmuştur. Kaza biriminin idaresi için Kaza Müdürü denilen kimseler görevlendirilmiştir. Sancakların idaresi ise kaymakam denilen görevliye bırakılırken eyaletlerin idareleri valilere verilmiştir. Bu dönemde valilerin mali alandaki yetkileri azaltılmış, maliye işleri doğrudan merkezden atanan defterdarlara bırakılmıştır. Bu şekilde 1842 yılında taşra idaresinde köklü değişiklikler yapılmıştır⁸³. Muhassıllık Meclisi olarak kurulmuş olan meclislere, bu kurumun kaldırılmasıyla beraber 1842 yılından sonra sancak merkezlerinde bulunanlar “Küçük Meclis”, Eyalet Merkezlerinde bulunanlar ise “Büyük Meclis” adını almışlardır. Adı geçen iki meclis genel olarak “Memleket Meclisleri” olarak da geçmektedir⁸⁴.

1849 yılına gelindiğinde sancak ve eyaletlerdeki meclislerden beklenen sonuç alınamamış ve bunun sonucunda Ocak 1849 yılında Meclis-i Vâlâ tarafından yeni bir yönetmelik hazırlanmıştır. Eyalet merkezlerinde birer “Eyalet Meclisi” kurulmasının yanı sıra vali, defterdar, kaymakam ve kaza müdürlerinin görevleri yeni esaslara bağlanmıştır. Bu yönetmelik 1864 yılında yayınlanan Vilayet Nizamnamesi'ne kadar geçerli olmuştur⁸⁵.

Kırım Harbi'nin patlak vermesi taşra idaresinde Tanzimat'ın ilanı ile başlamış olan düzenlemelerde aksaklıklara yol açmıştır. Kırım Harbi'nin ardından 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı, hem Tanzimat Fermanını onaylar niteliktedir, hem de Tanzimat'ın karşılayamadığı düzenlemeleri sağlaması amaçlanmıştır⁸⁶. Fakat Islahat Fermanı ile

⁸² Musa Çadircı, 2013, a.g.e., s. 209.

⁸³ Musa Çadircı, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, (Der. Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi, Ankara 2017, s. 263.

⁸⁴ Musa Çadircı, 2017, a.g.e., s. 274.

⁸⁵ Özlem Gülenç İğdi, *Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 36.

⁸⁶ Abdülhamid Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, 2008 İstanbul, s. 23.

gayrimüslimlere sağlanan ayrıcalıklar, yıllardır süregelen düzende tepkiyle karşılanmış ve sorunların doğmasına sebep olmuştur. Bu da eyaletler için yönetim bazında bir düzen oluşturulması için girişimde bulunulmasını gerektirmiştir. 1864 yılına kadar olan süreçte hem taşra idaresinde hem de merkezi yönetimde çeşitli düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen sorunların çözümünde istenilen sonuç alınamamıştır. Bu başarısızlıkta Balkanlar ve Suriye'deki karışıklıklar da etkili olmuştur. Lübnan'da yaşanan olaylar sonucunda 9 Haziran 1861 tarihli *Lübnan Nizamnamesi* ilan edilmiştir⁸⁷. Bölgedeki çeşitli etnik gruplara, yabancı bir devletin müdahalesiyle eşit haklar getiren bu nizamname, Osmanlı için olumsuz bir niteliktedir. Bu nizamname Bâb-ı Âli bürokratları için, eyalet yönetiminde merkezi yönetime karşıt olması bakımından etkili bir örnek olmuştur. Bölgenin mülki, idari, mali alanlarda özerklik elde etmiş olması Osmanlı için tehlike arz etmiş ve bu konumdaki bölgeler için düzenleme yapılması ihtiyacını daha net göstermiştir. Bunun yanında Balkan vilayetlerinde de acil bir düzenleme yapılmadığı takdirde ne gibi sonuçların oluşabileceğini öngörmüşlerdir. Bu yüzden köklü bir düzenleme için Ahmet Cevdet Paşa, Fuad Paşa ve Mithad Paşa'nın girişimleri ile vilayet yönetiminde yenilik sağlanması için bir nizamname hazırlanmıştır. 7 Kasım 1864 (7 Cemâziyelâhir 1281) ilan edilen bu vilayet nizamnamesi hazırlanırken, Fransız ekolüne ait *departemente* usulü taklit edilmiştir. Vilayet nizamnamesinin etkilerinin görülmesi açısından öncelikle pilot bölge seçilmiş ve buradaki duruma göre diğer bölgelerde de uygulanmasına karar verilmiştir. Bunun için ilk düzenlemeler Niş, Vidin ve Silistre Eyaletlerinde oluşturulmuş, daha sonra Tuna Vilayeti'nde, nizamnamede ufak tefek değişiklikler yapılarak Mithad Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında uygulanmıştır⁸⁸.

1864 Vilayet Nizamnamesi'nin ilk beş maddesinde vilayetin sınırlarını kesin olarak belirlenmiş ve idari görevliler tanıtılmıştır. Buna göre bölge daha sürekli bir idare için

⁸⁷ Osmanlı'daki sancak adıyla Cebel-i Lübnan'da, 1845'li yıllardan itibaren Dürziler ve Maruniler arasında etnik çatışmalar bulunmaktaydı. Yaşanan bu olaylar beş büyük Avrupa devletinin (Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya) müdahalesi ve bunun yanı sıra İngiltere ve Fransa'nın silahlı müdahalesi sonucunda uluslararası bir boyut kazanmıştır. Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ni de aralarına alarak burada sükûnetin sağlanması için Cebel-i Lübnan'a etnik dini eşit katılma temeline dayanan Şam eyaletinden ayrılarak yeni bir statü verildi. "9 Haziran 1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesine göre bölgeye yerli Hristiyan olmamak şartıyla Hristiyan bir memur mutasarrıf olarak tayin edilecek ve Cebel-i Lübnan idari olarak yedi kazaya bölünecek ve buradaki kaymakamları mutasarrıf kendisi belirleyecekti. Mutasarrıfın yanına her cemaati temsilen ikişer üyeden kurulu merkezi bir meclis bulunacaktı." Böylece Cebel-i Lübnan özerk bir statü kazanmış oldu. İlber Ortaylı, 2017, a.g.e., s. 429; Abdülhamid Kırmızı, a.g.e., s. 25.

⁸⁸ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2018, s. 53-55; İlber Ortaylı, 2017, a.g.e., s. 429-430.

kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. Böylece vilayetler livalara (sancaklara) bölünmüş, livalar daha küçük birim olan kazalara ayrılmış ve kazalarda da en küçük birim olan köyler taksim edilmiştir. Bir araya getirilen köyler kaza oluşturmak için yeterli çoğunluğu sağlamadığında, nahiye adı verilerek yeni bir birim meydana getirilmiştir. En kapsamlı birim olan vilayetin başına idare etmesi için vali getirilirken, livada bu görev mutasarrıfa, kazada ise kaymakama verilmiştir. Bu görevliler doğrudan merkezden tayin edilmişlerdir. En kapsamlı görev tanımına ve en fazla yetkiye sahip olan valiler, gönderildikleri vilayette her türlü mali, mülki, güvenlik, asayiş, siyasi ve hukuki meselelerden sorumlu tutulmuşlardır. Valinin iş yükünü hafifletmesi ve görev paylaşımı bakımından mali konular “vilayet defterdarı” adı verilen görevlinin tasarrufuna bırakılmıştır. Yine aynı görev paylaşım bilinci ile yazı işleri ile “mektupçu” ilgilenirken, vilayetteki dış mesele ve yabancı uyruklu kişiler “hariciye memuru”nun sorumluluğunda olmuştur. Vilayetin yerleşim yeri bakımından iyileştirilmesi adına da nafia işleri ile ilgilenecek kişi olan “nafia memuru” görevlendirilmiştir⁸⁹. Vilayetlerde işlerin ahenk içinde yürümesi ve görevlilerin ortak karar ile çalışabilmesi adına “Vilayet İdare Meclisleri” kurulmuştur. Bu meclisler için müfettiş, defterdar, mektupçu, hariciye memuru görevlendirilmiştir. Ayrıca bölgedeki etnik gruplardan temsilciler olması da kararlaştırılarak iki Müslüman ve iki gayrimüslim üye mecliste bulunması uygun görülmüştür. Bu meclisin yanı sıra yeni bir düzenleme olarak “Vilayet Umum Meclisi” teşkil edilmiş ve sancaklardan gelecek dörder üyeden oluşması ön görülmüştür. Valinin kırk gün sürecek toplantıya başkanlık edeceği bu meclisin asli görevinin vilayetteki bayındırlık işlerinin yürütülmesi olarak belirlenmiştir. Ayrıca bölge halkının dilek ve istekleri de dinlenip tarım ve ticaret meselelerine odaklanılmasına karar verilmiştir. Bu meclisin aldığı kararlarda son hükmün Meclis-i Vâlâ’ya ait olması merkezin bölge üzerindeki hâkimiyetini göstermektedir. Vilayetlerde oluşturulan bu meclis yapılarından sonra kaza bünyesinde de meclis yapıları meydana getirilmiştir. Kaza merkezinde kaza müdürü başkanlık edeceği ve kaza yargıç, müftü, gayrimüslimlerin dini liderleri, kâtip ve üç Müslüman üyelerinden oluşan “İdare Meclisi” kurulmuştur. Daha küçük birim olan köylerde ise yine bu uygulamaların yansıması olarak en az üç en fazla on kişiden oluşan “İhtiyar Meclisleri” meydana getirilmiştir⁹⁰.

⁸⁹ Sadık Fatih Torun, 2012, a.g.t., ss. 120-122.

⁹⁰ Musa Çadircı, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ülke Yönetimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, C. 1, s. 216; Ayrıca 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi metni için bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, ss. 51-67.

Böylece, 1864 Vilayet Nizamnamesi ile taşra idaresinde köklü bir değişim yaşanmıştır. Nizamnamenin Tuna'dan sonra Bosna, Erzurum ve Şam vilayetlerinde de başarılı olması, diğer vilayetlerde uygulanması için de uygun zemin olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine nizamnamede bazı değişiklikler yapılmış ve 1867 yılında *Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi* adıyla imparatorluğun tüm bölgelerini kapsayacak şekilde yeniden hazırlanmıştır⁹¹. Fakat yapılan bu değişikliklerle, 1867 yılında yayınlanan nizamnameden istenilen şekilde verim alınamamıştır. Bunun üzerine 1864 yılındaki nizamnamenin aynı kalarak bütün imparatorluk sınırları içerisinde uygulanmasına karar verilmiştir. 1864 Nizamnamesi 22 Ocak 1871 yılındaki *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi*'ne kadar olan süreçte yürürlükte kalmıştır⁹². Aynı yıl yayınlanan ve vilayet idaresini ilgilendiren bir talimatnameye göre, bölge yöneticilerine ek olarak nahiye yönetimi müdüre, köy yönetimi ise muhtarlar devredilmiştir. Vilayet yöneticisi olan vali, sancak yöneticisi olan mutasarrıf ve kaza yöneticisi olan kaymakamın durumlarında bir değişiklik olmamıştır. Bu talimatname sonucunda bölgedeki birimlerin uyum içinde çalışması amaçlanmıştır. Her bölge, kendisinden sonra bir üst birime karşı sorumlu tutularak denge politikasının güdülmesi amaçlanmıştır⁹³.

1867 yılındaki nizamnameyle ümit edilen neticeler elde edilememiştir. Keza, 1868 yılındaki Girit Nizamnamesi ile sonuçlanan Girit İsyanı'ndan sonra 1867 Nizamnamesinde de bir takım düzenlemeler yapılması gerekli görülmüş, böylece eksikliklerin 22 Ocak 1871 yılında *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi* ile ortadan kaldırılması amaçlanmıştır⁹⁴. Böylece 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde bölgenin idari birimlere ayrılmış olmasına rağmen merkezi otoritenin yönetimdeki etkisi, 1871 yılındaki *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi* ile daha da belirgin bir şekil almıştır. 1871'deki nizamnamenin getirdikleriyle birimler arası sorumluluklar görevlilere eşit şekilde paylaştırılmış fakat son hükümler merkezin tasarrufuna bırakılmıştır. Bu durum bölge meclislerinde alınan kararlarda merkezinin onayı olmadan çalışmanın mümkün olmayacağını göstermesi bakımından önemlidir. Tüm bu uygulamaların yanında bölgedeki yargı işleri de düzenlenmeye çalışılmıştır. Adalet sistemlerinin reforme edilmesi hususu 1864 Nizamnamesi'nde bahsedilmiş olsa da bu düzenleme onun ardılı olan 1871 Nizamnamesi

⁹¹ Abdülhamid Kırmızı, a.g.e., s. 28.

⁹² İlber Ortaylı, Tanzimat 2018b, a.g.e., s. 63-64.

⁹³ Sadık Fatih Torun, 2012, a.g.t., s. 138.

⁹⁴ Abdülhamid Kırmızı, a.g.e., s. 29.

ile mümkün olmuştur. 1871 Nizamnamesinde görevliler hakkında verilen; “Mehakim-i Nizamiye Nizamnamesi va’z ve te’sis edildiğinden bu nizamname idare-i mehakimden bahsetmeyip, yalnız memurin-i icraiye, mecalis-i idare, belediye ve nevahi idarelerinin görevleri tayin etmesi” ibaresi bunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁵.

1871 Nizamnamesine göre yönetilecek bölgelerin birimlere bölünmüş olması değişmeden kalmış fakat görevliler ve tanımları açıkça belirtilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere görevliler ve yöneticiler arasındaki hiyerarşik yapı aynı kalmış ve her görevli üst makama karşı sorumlu kalmıştır. Vilayetin idaresini yürüten ve en yüksek rütbeli olan valinin ekibi de çeşitli görevlere yerleştirilmiştir. İşlerinde yardımcı olacak vali muavini, mali işlerden sorumlu defterdar, yazı görevlisi mektupçu, ziraat ve ticaret müdürü valinin önemli görevlileridir. Ayrıca maârif müdürü, tarik(yol) emini, defter-i hakân-i müdürü, nüfus ve emlak müdürü, evkaf müdürü ve alay beyinden oluşan ekibi ile vali, bölgedeki en yüksek rütbeli idari amir konumundadır. Bir alt birim olan ve mutasarrıf yönetimindeki livaların idaresi ise kendi görevli kadrosunu oluşturmuştur. Mutasarrıfın görevlilerinden muhasebeci, tahrirat müdürü, defter-i hakân-i müdürü, zaptiye amiri idare sorumluluğunun paylaşılmasını sağlamıştır. Kaza yöneticisi kaymakam da yönetimde kaza kâtipleri, defter-i hakâni kâtipleri, emlak ve nüfus kâtipleri ve zaptiye askerlerinden destek alarak görevini sürdürmüştür. Sonuç olarak bölge birimleri yönetici ve ekibinin sorumluluğunda idare edilmiştir. Ayrıca nizamnamede belirtilen görevlerin yanı sıra nahiyeler ve nahiye idaresi konusu da ele alınarak değişiklikler meydana getirilmiştir. Buna göre yönetimi müdürlere tahsis edilmiş nahiyelerde, iç güvenlik hizmetleri ise zaptiye heyetine devredilmiştir. Nahiye idaresi ise müdürlere bırakılıyor, güvenlikleri ise zaptiye heyetinde bulunmaktaydı. Köy idaresi muhtar tasarrufunda kalıp herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir⁹⁶.

1871 Nizamnamesi ile imparatorluğun her bölgesinde düzenleme yapılması amaçlanmıştır. Rumeli bölgesi 10 vilayet ve 44 sancaktan teşkil edilirken, Anadolu 16 vilayet ve 74 sancağa bölünmüştür. Afrika’da ise bu sayı 1 vilayet ve 5 sancak şeklinde meydana getirilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti idari bakımdan 27 vilayet, 123 sancağa

⁹⁵ İlber Ortaylı, 2018b, a.g.e., s. 64-65.

⁹⁶ Sadık Fatih Torun, 2012, a.g.t., s. 146.

taksim edilmiştir. Bu nizamname 1913 yılına kadar yürürlükte kalmıştır⁹⁷. Böylece Tanzimat Dönemi'nden sonra taşra idaresinde merkezi yönetim güçlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan düzenlemeler ile Osmanlı Devleti önce gerekli gördüğü bölgelerde sonra İmparatorluğun tamamında düzenlemeye giderek yenilik yanlısı bir idari yönetim amaçlamıştır. Yaşanan değişim sürecinin büyüklüğü, sürekli çıkarılan nizamnamelerden görülebilmektedir. Yani köklü düzenlemelerin oturması için uzun zaman ve çeşitli değişiklikler gerekmiştir. Bu da Osmanlı idari yapısının dönüşümüne verilen önemin görülmesi bakımından önemlidir.

⁹⁷ İlber Ortaylı, 2017, a.g.e., s. 498; Ayrıca 1871 Vilayet Nizamnamesi metni için bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e., ss. 69-99.

İKİNCİ BÖLÜM

BİGA KAZASI'NIN İDARİ YAPISI

I. Murad döneminde Osmanlı hâkimiyetine katılmış olan Biga, Osmanlı idari yapısında bir sancak ve aynı zamanda sancak merkezi olarak teşkil edilmiştir⁹⁸. Biga Kazası'nın Osmanlı idari taksimatındaki yerine bakıldığında dönem dönem farklı eyaletlere bağlanmış olsa da her zaman Biga Sancağı'na bağlı bir kaza olarak bulunmaktadır. Osmanlı hâkimiyetine 1365 yılında katılmış olan Biga, 1393 yılında Anadolu Eyaleti'nin kurulmasıyla Biga Sancağı olarak Anadolu Eyaleti'ne bağlı bulunuyordu⁹⁹.

Osmanlı Devleti'nin Kanuni Sultan Süleyman döneminde hâkimiyet alanı iyice genişlemiş olmasıyla Osmanlılar denizlerdeki hâkimiyeti sağlamak amacıyla Akdeniz'e açılmışlardır. Böylece hem Kuzey Afrika, hem de Ege Adalarını himayesi altına almaya başlamalarıyla idari alanda bir takım düzenlemeler yapılması gerekli görülmüştür. Şubat 1534 yılında Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezayir-i Bahr-i Sefid Beylerbeyliğine getirilmesiyle Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti oluşturulmuştur¹⁰⁰. Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne daha sonraları askeri sebeplerden dolayı önemli eklemeler yapılmıştır¹⁰¹. Anadolu Eyaleti kapsamında olan Biga Sancağı 1578-1588 tarihleri arasında Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine dâhil edildiği görülmektedir¹⁰².

Biga Sancağı'nın bu konumu Tanzimat Dönemi'ne kadar bu şekilde devam etmiştir. Biga Sancağı'nın XIX. yüzyılın ilk yarısında mevcut olan şeriye sicillerindeki bilgiler ışığında kazalarına bakıldığında ise Kal'a-i Sultaniye, Ezine, Çan, Balya, Lapseki, Biga ve Güvercinlik kazaları bulunduğu görülmüştür¹⁰³.

⁹⁸ Feridun Emecen, 1992, a.g.m., s. 136.

⁹⁹ Tuncer Baykara, 2019, a.g.e., s. 92.

¹⁰⁰ İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)", *Tarih Dergisi*, 2003, S. 38, s. 70, 75.

¹⁰¹ Feridun Emecen, "Ege Adaları'nın İdari Yapısı", *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (Ed. İdris Bostan), Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara 2003, s. 14.

¹⁰² Metin Kunt, Sancaktan Eyalate 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi, Doçentlik Tezi, İstanbul 1975, s. 152-153; Ali Fuat Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s. 53.

¹⁰³ Şerif Korkmaz, "Tanzimat Sonrası Çanakkale'nin İdari ve Nüfus Yapısı", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 3, Mart 2005, s. 111.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı idari alanında yapılan değişiklikler ile beraber Anadolu Eyaleti'nin merkezi konumunda olan Kütahya'da eyalet yöneticilerinin artık burada kalmıyor olması ve merkezin Bursa olması üzerine bölgenin önemi artmıştır. Böylece Hüdâvendigâr Eyaleti kurulmuştur¹⁰⁴. Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti dâhilinde bulunan Biga Sancağı, 1841 yılına ait nüfus defterinde de tespit edilmiş olduğu üzere Hüdâvendigâr Eyaletine bağlı bulunmaktadır¹⁰⁵. Biga Sancağı'nın, Hüdâvendigâr Eyaletindeki mevcut durumu Osmanlı Devleti'nin 1847 yılı ve 1867 yılına kadar olan devlet salnamelerinde buraya bağlı olduğu görülmektedir¹⁰⁶. Biga Sancağı'nın bu tarih aralığındaki mevcut kazaları ise Kal'a-i Sultaniye, Lapseki ve Çardak, Güğercinlik/Dimetoka, Biga, Çan, Bayramiç, Ayvacık/Kızılca Tuzla, Ezine-i Kaz Dağı/Eyne Pazarı, Nahiye-i Kumkale'dir¹⁰⁷.

Osmanlı idari yapısında 1864 yılındaki Vilayet Nizamnamesi ile bazı yeni tedbirler alınmış ve düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler daha sonra bütün vilayetleri kapsayıcı şekilde 1867 Vilayet Nizamnamesi ile daha kapsamlı şekilde düzenlenmiştir¹⁰⁸. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde yapılan değişikliklerin ardından 1867 yılında daha kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu kapsamlı düzenlemeyle Midilli, Sakız, Rodos, Kıbrıs Adaları, İstanköy ve Biga dâhil edilmiş, Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti sınırları genişletilmiştir¹⁰⁹. 1841 yılından itibaren Hüdâvendigâr Eyaleti kapsamında bulunan Biga Sancağı, uzun bir süreden sonra tekrar Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti kapsamına dâhil edilmiş ve Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin merkezi Kal'a-i Sultaniye olmuştur¹¹⁰. 1867 yılındaki düzenleme ile eyalet kapsamındaki mevcut kaymakamlıklar nüfuslarına göre sınıflandırılmış ve buna göre Biga

¹⁰⁴ Feridun Emecen, "Hüdâvendigâr", *TDVİA*, 1998, C. 18, s. 286.

¹⁰⁵ Burak Küçük, Biga Kazası'nda Muhacir Yerleşimleri ve Yaşanan Sorunlar (1856-1910), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2015, s. 69.

¹⁰⁶ SDAO, 1263 (1847), s. 84; SDAO, 1264 (1848), s. 115; SDAO, 1265 (1849), s. 77; SDAO, 1266 (1850), s. 73; SDAO, 1267 (1851), s. 71; SDAO, 1268 (1852), s. 70; SDAO, 1269 (1853), s.72; SDAO, 1270 (1854), s. 79; SDAO, 1271 (1855), s. 68; SDAO, 1272 (1856), s. 65; SDAO, 1273 (1857), s. 64; SDAO, 1274 (1858), s. 100; SDAO, 1275 (1859), s. 70; SDAO, 1276 (1860), s. 70; SDAO, 1277 (1861), s. 75; SDAO, 1278 (1861), s. 75; SDAO, 1279,(1862), s. 77; SDAO, 1280 (1863), s. 80; SDAO, 1281 (1864), s. 68; SDAO, 1282 (1865), s. 67; SDAO, 1283 (1866), s. 73; SDAO, 1284 (1867), s. 90.

¹⁰⁷ Şerif Korkmaz, 2005, a.g.m., ss. 111-112.

¹⁰⁸ Abdülhamid Kırmızı, a.g.e., s. 28. 1864 Vilayet Nizamnamesi ve 1867 Vilayet Nizamnamelerinin içeriklerine yukarıda değinilmiş olduğu için tekrar değinilmemiştir.

¹⁰⁹ *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, (Ed. Cevdet Küçük), Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara 2001, s.23; Burak Küçük, a.g.t., s. 69.

¹¹⁰ Ali Fuat Öreç, a.g.e., s. 111.

Kazası ikinci sınıf kaymakamlık olarak konumlandırılmıştır¹¹¹. Biga Sancağı'nın, Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletindeki bu durumu 1877 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir¹¹². Ayrıca Biga Sancağı'nın 1868 yılında, Kal'a-i Sultaniye, Ayvacık, Ezine, Biga, Lapseki Kazaları ve Çan, Güvercinlik, Bayramiç, Kumkale Nahiyeleri; Bozcaada, İmroz, Semadirek ve Limni Adalarını kapsamaktaydı¹¹³.

Yapılmış olan bu düzenlemeler kapsamında Biga Sancağı'na da bazı eklemeler yapılmış ve kendi içindeki kazalarda da değişimler görülmüştür. 1869 Mayıs'ında Edirne Eyaletine bağlı olarak bulunan Eceabat Nahiyesi, Kal'a-i Sultaniye'ye eklenmiş; Çan ve Güvercinlik Kazaları, Çanakkale merkez kazasına bağlıyken, Çanakkale'ye uzak olmaları sebebi ile nahiye statüsüne indirilerek Karabiga Kaymakamlığı'na dâhil edilmiştir¹¹⁴.

1877 yılına kadar Cezayir-i Bahr-i Sefid kapsamında bulunmuş olan Biga Sancağı, devlet salnamelerinde 1877-1880 yılları arasındaki dönemde doğrudan doğruya İstanbul Şehremaneti'ne bağlanmış şekilde karşımıza çıkmaktadır¹¹⁵. Bu dönem aralığında Biga Sancağı'nın kapsamı ise Kal'a-i Sultaniye, Ezine, Biga, Lapseki, Ayvacık, Erenköy, Bayramiç, Kumkale, Dimetoka, Çan, Eceabad Bozcaada, Limni'dir¹¹⁶.

1881 yılı Haziran ayında Karesi Sancağı'nın, Hüdâvendigâr Vilayeti'nden ayrılmasıyla ve Biga Sancağı'nın ilhak edilmesiyle, merkezi Balıkesir olmak üzere sadece Biga ve Karesi Sancaklarını kapsayan bir vilayet oluşturulması düşünülmüştür¹¹⁷. Böylece Biga Sancağı, Balıkesir Vilayetine dâhil edilmiş ve bu durum 1881-1887 yılları arasında

¹¹¹ Ali Fuat Örenç, a.g.e., s. 113.

¹¹² SDAO, 1285 (1868), s. 178; SDAO, 1286 (1869), s. 133; SDAO, 1287 (1870), s. 148; SDAO, 1288 (1871), s. 244; SDAO, 1289 (1872), s. 247; SDAO, 1290 (1873), s. 245; SDAO, 1291 (1874), s. 249; SDAO, 1292 (1875), s. 247; SDAO, 1293 (1876), s. 247; SDAO, 1294 (1877), s. 525.

¹¹³ SVCBS, 1287 (1870), ss. 37-44; SVCBS, 1288 (1871), ss. 34-49; SVCBS, 1289 (1872), ss. 38-55; SVCBS, 1290 (1873), ss. 47-60; SVCBS, 1291 (1874), ss. 41-56; SVCBS 1292 (1875), 66-76; SVCBS, 1293 (1876), ss. 84-90; Şerif Korkmaz, 2005, a.g.m., s. 110.

¹¹⁴ Şerif Korkmaz, 2005, a.g.m., s. 113.

¹¹⁵ SDAO, 1295 (1878), s. 318; SDAO, 1296 (1879), s. 146; SDAO, 1297 (1880), s. 188; SDAO, 1298 (1881), s. 52. 1295 (1878) ve 1296 (1879) yıllarındaki salnamelerde Biga Sancağı, Bingazi Sancağı adı altında geçmektedir.

¹¹⁶ SDAO, 1295 (1878), 33. Def'a, s. 318; SDAO, 1296 (1879), 34. Def'a, s. 146; SDAO, 1297 (1880), 35. Def'a, s. 188; SDAO, 1298 (1881), 36. Def'a, s. 52. Bu dönemde Ezine, Ayvacık, Biga, Lapseki kaza olarak, Eceabad, Bayramiç, Çan, Dimetoka, Kumkale nahiye olarak geçmektedir. Limni ve Bozcaada sadece 1295 (1878) yılı salnamesinde Biga Sancağı kapsamında geçmektedir.

¹¹⁷ BOA, İ. MMS, Nr. 69/3229 Lef 3, (7 Recep 1298/ 5 Haziran 1881).

devam etmiştir¹¹⁸. Bu dönem aralığında Biga Sancağı'na Kal'a-i Sultaniye, Ezine, Ayvacık, Biga, Lapseki Kazaları ve Eceabad, Bayramiç, Çan, Dimetoka, Kumkale, Çardak, Erenköy ve Güvercinlik Nahiyeleri bağlıdır¹¹⁹.

1888 yılı itibariyle Biga Sancağı, müstakil sancak statüsüyle doğrudan merkeze bağlı bir sancak şeklini almıştır. Bundan sonra, Biga Sancağı'nın statüsünde 1911-1912 yılına kadar bir değişim görülmemiş ve sancak adı devlet salnamelerinde Kal'a-i Sultaniye ya da Biga Sancağı şeklinde adlandırılarak idare edilmiştir¹²⁰. Biga Sancağı'nın müstakil olduğu dönemdeki kapsamına bakıldığında ise, Biga, Lapseki, Ayvacık, Eceabad¹²¹ Kazalarıyla; Dimetoka, Çan, Bergos, Çardak, Bayramiç¹²², Kumkale, Erenköy ve Güvercinlik Nahiyelerinin sancak dâhilinde bulunduğu, devlet salnamelerinde görülmektedir. Biga Sancağı'nın müstakil olduğu zaman aralığında ise Dimetoka ve Çan Nahiyeleri Biga Kazasına bağlıyken, 1891 (H. 1308) yılından itibaren Karabiga'nın nahiye statüsünde Biga Kazası'na bağlı olduğu görülmektedir. Daha sonra 1904 (H. 1322) yılından itibaren Dimetoka Nahiyesi Biga Kazası'nın kapsamında yer almamıştır¹²³.

Biga ve Bingazi Sancaklarının yazımlarının birbirine çok benzer olmasından dolayı özellikle sancaklara gelmesi gereken önemli postalarda karışıklıklar meydana gelmiştir. Sancaklardaki isim benzerliğinden dolayı Biga'ya gelmesi gereken evraklar Bingazi'ye,

¹¹⁸ SDAO, 1299 (1882), s. 60; SDAO, 1300 (1883), s. 287; SDAO, 1301 (1884), s. 38; SDAO, 1302 (1885), s. 516; SDAO, 1303 (1886), s. 439; SDAO, 1304 (1887), s. 47; SDAO, 1305 (1888), s. 43; KVS, 1305 (1888), ss. 66-67.

¹¹⁹ SDAO, 1299 (1882), 37. Def'a, s. 60; SDAO, 1300 (1883), 38. Def'a, s. 287; SDAO, 1301 (1884), 39. Def'a, s. 38; SDAO, 1302 (1885), 40. Def'a, s. 516; SDAO, 1303 (1886), 41. Def'a, s. 439; SDAO, 1304 (1887), 42. Def'a, s. 47; SDAO, 1305 (1888), 43. Def'a, s. 43. Bu yıl aralıklarında Biga Sancağı Balıkesir Vilayeti'ne bağlı şekilde gözükmekte olmasına rağmen 1300 (1883), 1302 (1885) ve 1303 (1888) tarihli devlet salnamelerinde Karesi Vilayeti dâhilinde şeklinde görülmektedir.

¹²⁰ SDAO, 1306 (1889), s. 712; SDAO, 1307 (1890), s. 808; SDAO, 1308 (1891), s. 800; SDAO, 1309 (1892), s. 832; SDAO, 1310 (1892), s. 842; SDAO, 1311 (1893), s. 868; SDAO, 1312 (1894), s. 886; SDAO, 1313 (1895), s. 926; SDAO, 1314 (1896), s. 930; SDAO, 1315 (1897), s. 580; SDAO, 1316 (1898), s. 704; SDAO, 1317 (1899), s. 664; SDAO, 1318 (1900), s. 704; SDAO, 1319 (1901), s. 756; SDAO, 1320 (1902), s. 772; SDAO, 1321 (1903), s. 824; SDAO, 1322 (1904), s. 844 SDAO, 1323 (1905), s. 918; SDAO, 1324 (1906), s. 982; SDAO, 1325 (1907), s. 978; SDAO, 1326 (1908), s. 978; Burak Küçük, a.g.t., s.70.

¹²¹ Eceabad kazası sadece 1317 (1899) salnamesinde geçmektedir.

¹²² Ezine Kazası'na bağlı olarak geçmekte olan Bayramiç Nahiyesi 1320 (1902) yılından sonra kaza statüsünde geçmektedir.

¹²³ SDAO, 1306 (1889), s. 712; SDAO, 1307 (1890), s. 808; SDAO, 1308 (1891), s. 800; SDAO, 1309 (1892), s. 832; SDAO, 1310 (1892), s. 842; SDAO, 1311 (1893), s. 868; SDAO, 1312 (1894), s. 886; SDAO, 1313 (1895), s. 926; SDAO, 1314 (1896), s. 930; SDAO, 1315 (1897), s. 580; SDAO, 1316 (1898), s. 704; SDAO, 1317 (1899), s. 664; SDAO, 1318 (1900), s. 704; SDAO, 1319 (1901), s. 756; SDAO, 1320 (1902), s. 772; SDAO, 1321 (1903), s. 824; SDAO, 1322 (1904), s. 844 SDAO, 1323 (1905), s. 918; SDAO, 1324 (1906), s. 982; SDAO, 1325 (1907), s. 978; SDAO, 1326 (1908), s. 978; Şerif Korkmaz, a.g.m., s. 114.

Bingazi'ye gelmesi gereken evraklarında Biga'ya gitmesi, acil yapılması gereken işleri de sekteye uğratmıştır. Böylece gelmesi gereken postalar çok uzun sürede geri gelmiştir. Bu durumun Şurâ-yı Devlet'e havale olunmasından dolayı, Dâhiliye Dâiresi'nde verilen mazbatada, sancak isminin yanlışlıkların giderilmesi için değiştirilmesi gerektiği görüşülmüştür¹²⁴. 1888 yılından itibaren gündeme gelmiş olan bu konuda yanlışlığın giderilmesi için Biga Sancağı'nın, eski adı olan Kal'a-i Sultaniye namıyla adlandırılması uygun görülmüştür¹²⁵.

Biga Kazası'nın kapsamında olan nahiyeler, dönemler içerisinde değişkenlik göstermiştir. Fakat çalışmamızın kapsamında, 1876-1908 döneminde Biga Sancağı'nın kazası statüsünde bulunan Biga Kazası, dönem dönem Biga Sancağı'nın farklı eyaletlere bağlı konumda bulunmuş olsa da kaza her zaman Biga Sancağı'nın dâhilinde kalmıştır.

2.1.Kaza Yönetimi

Bugünkü idari teşkilatta ilçenin karşılığı olan ve aynı zamanda Osmanlılara has bir idari yapı olan kaza, Osmanlılarda hem kadının idare bölgesini hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terim özelliğini belirtmektedir¹²⁶. Tanzimat Dönemi öncesi Osmanlı idari birimi olan eyalet ve sancak merkezlerinin bulunduğu şehirler, buraların aynı zamanda kadı ve diğer mahkeme görevlilerinin yerleşip görev yaptıkları yerler olması bakımından da kaza olarak adlandırılmıştır. İlk dönemlerde idari-adli yönü ile öne çıkmış olan kazalar XVI. yüzyıldan itibaren adli yönü ile önemli bir şekil almıştır¹²⁷. Kazanın bağımsız bir hukuki birim şeklinde idari ve diğer birimlerle birleşmesi, XVI. yüzyıldan sonra şekillenmeye başlamıştır¹²⁸. Böylece adli bir birim olan kaza, Osmanlı idari taksimatı başlangıcından Tanzimat Dönemi'ne kadar olan süre içerisinde, kadı ve nâibin görev yaptığı yerleşim yerleri olarak varlığını sürdürmüştür¹²⁹. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra 1842 yılında taşra idari alanında düzenlemeler yapılmıştır. Böylece kaza artık idari

¹²⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 1539/54 (28 Zilhicce 1305/ 5 Eylül 1888).

¹²⁵ BOA. İ. DH. Nr. 1306/ 46 (4 Muharrem 1311/ 18 Temmuz 1893); BOA. BEO. Nr. 323/ 24225 (28 Cemâziyelevvel 1311/ 7 Aralık1893).

¹²⁶ Tuncer Baykara, "Kaza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 25, s. 119.

¹²⁷ Sadık Fatih Torun, Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 38.

¹²⁸ Tuncer Baykara, 2019, a.g.e., s. 35.

¹²⁹ Musa Çadırcı, Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, (Der. Tülay Ercoşkun) İmge Kitabevi, Ankara 2017, s. 232.

birim olarak kullanılmaya başlanmış ve idareleri kadıdan alınıp yörenin ileri gelenleri arasından seçim yoluyla göreve gelen müdürlere verilmiştir¹³⁰.

Yapılan son düzenlemenin ardından sürekli ilerleyen Osmanlı idari sisteminde yeni bir değişikliğe gidilmesi gerekliliği hâsıl olmuş ve 1864 Vilayet Nizamnamesi ile idari alanda yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Böylece mülki yapısı yukarıdan aşağıya vilayet, liva (sancak), kaza, karye şeklini almış, daha önce kazaların idaresi müdürlerdeyken artık kazaların başına en yüksek otorite olarak kaymakamlar getirilmiştir¹³¹. 1867 Nizamnamesi ile taşra idari yapısının imparatorluğu kapsayacak şekilde genişletilmesinin amaçlanmasının ardından düzenlemeler yapılmıştır. Yapılmış olan düzenlemelerle 22 Ocak 1871 tarihli *İdare-i Umumiyye-i Vilayet Nizamnamesi*'nde taşra idari yapısı vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy şeklinde düzenlenmiştir. Yönetim kısmında ise vilayetlerde vali, sancaklarda mutasarrıf, kazalarda kaymakam nahiyelerde müdür ve köylerde muhtarlar görevli konumda bulunmuştur. Bu değişimler Osmanlı İdari Teşkilatı'nın, uzun yıllar süre gelen değişim ihtiyacına cevap verildiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu düzenleme imparatorluğun dağılışına kadar yürürlükte kalmıştır¹³².

2.2.Kaymakam

Kaymakam terimi anlam itibariyle; “*birinin yerine geçen*”, “*yerini tutan*”, “*vekil*”, “*nâib*” manalarında¹³³. Bu sözcük kullanım bakımından, ilk olarak XVI. yüzyıla ait kaynaklarda görülmektedir¹³⁴. Kaymakamlık terimi, Tanzimat Dönemi öncesinde de kullanılmıştır ve sadrazamın seferde olduğu ya da herhangi bir sebeple merkezde bulunmadığı zamanda işlerini görmek için yerine vekâleten bıraktığı kişiye denmektedir¹³⁵. Tanzimat öncesi bir başka kullanımı ise vali ya da mutasarrıfların idaresi sorumluluğunda olan yerde bulunmadığı zamanlarda geçici bir süre için yerlerine vekâleten

¹³⁰ Musa Çadırcı, 2017, a.g.e., s. 233.

¹³¹ Nizam Önen, Cenk Reyhan, *Mülkten Ülkeye Türkiye’de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 164.

¹³² Musa Çadırcı, Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, (Der. Tülay Ercoşkun) İmge Kitabevi, Ankara 2017, s. 252.

¹³³ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 1046.

¹³⁴ Yücel Özkaya, “Kaymakam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 25, s. 84.

¹³⁵ Mehmet Güneş, Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842-1871), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2013, s. 1.

görevlendirdikleri kimselere verilen bir statüdür¹³⁶. Ayrıca II. Mahmud 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu kurduktan sonra yeni orduyla beraber, kanunname hazırlatmış ve daha sonra 1828 yılında bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenleme ile binbaşı, kaymakamlık (yarbay) ve miralay (albay) bir rütbe olarak tesis edilmiştir¹³⁷. Tanzimat Dönemi öncesinde kaymakamlık terimi kullanımı genel olarak bu şekildedir¹³⁸.

Tablo 1

Biga kazası mülki idaresi (1876)¹³⁹

	Görevli Adı
Kaymakam	Ahmet Recep Efendi
Nâib	Mehmet Sadık Efendi
Müftü	Hafız Hasan Efendi
Mal Müdürü	İbrahim Efendi
Tahrirat Kâtibi	Emin Efendi

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra pek çok alanda düzenlenmeler yapılmış olduğu gibi Osmanlı taşra idaresinde de bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Fakat yapılmış olan düzenlemelerin yetersiz olmasından dolayı kaynaklanan aksaklıkların giderilmesi adına 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi¹⁴⁰ yayınlanmıştır. Bu nizamname ile vilayet, sancak, kaza ve köy idari birimleri belirlenmiş, böylece kazaların başında seçimle belirlenen kaza müdürü yerine merkezden atanan bir kaymakam görevlendirilerek kaza idaresinde önemli bir değişim yaşanmıştır¹⁴¹. 1864 yılında yayınlanmış olan Vilayet Nizamnamesi, 1867 yılında tüm imparatorluğa yayılmıştır. Ocak 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'ne göre de devlet tarafından kaymakam, kaza idaresinde seçimle belirlenen kaza müdürünün yerini almıştır¹⁴². Kazadaki maliye işlerine bakan mal müdürü, kaza kâtipleri, güvenliği sağlamakla görevli zaptiye askerleri, ilk kez görevlendirilmiş olan emlak ve nüfus memurları görevlendirilen kaymakama karşı sorumlu olarak görev yapmışlardır. Kaymakam ise kazanın üst birimi olan sancak mutasarrıfına

¹³⁶ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 236.

¹³⁷ Musa Çadırcı, 2008, a.g.e., s. 30.

¹³⁸ Kaymakam teriminin Tanzimat Dönemi öncesinde kullanımı ile ilgili ayrıntılı bilgi için Mehmet Güneş, a.g.t., ss. 1-16.

¹³⁹ CBSVS, 1293 (1876), s. 87.

¹⁴⁰ 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin içeriğine yukarıda değinilmiş olduğu için tekrar ayrıntıya girilmemiştir.

¹⁴¹ Nizam Önen, Cenk Reyhan, a.g.e., s. 164.

¹⁴² İlber Ortaylı, 2018b, ss. 63-64.

karşı sorumlu sayılmıştır. Ayrıca kaymakam kazadaki mali, mülki ve zaptiye işlerini denetlemesinin yanı sıra kaza ile köy arasındaki nahiyelerin denetimini de üstlenmiştir¹⁴³.

Tablo 2

Biga kazası mülki idaresi (1888)¹⁴⁴

	Görevli Adı
Kaymakam	Osman Efendi
Nâib	Hilmi Efendi
Mal Müdürü	Mustafa Efendi
Tahrirat Kâtibi	Ali Rıza Efendi

Biga Kazası'na atamıyla gelmiş olan kaymakamlardan bazıları görevini iyi bir şekilde sürdürmüş, bazıları ise görevlerini kötüye kullanmışlardır. Biga Kazası kaymakamlarından İbrahim Edhem Efendi görevde bulunduğu süre zarfında suiistimallerinden dolayı şikayet edilmiştir. Soruşturma neticesinde görevden azledilerek yerine Ayvacık Kazası kaymakamı getirilmiştir¹⁴⁵. Bu örneğin yanı sıra 1888 yılında Biga Kazası kaymakamı olan Osman Efendi, ahali arasında çıkan anlaşmazlıklar karşısında sorunların giderilmesinde etkili olamamış, kazanın güvenliği için Biga Mutasarrıflığı tarafından görevinden alınarak yerine ikinci sınıf statüsünde eski Ünye Kaymakamı Mahmud Kamil Bey getirilmiştir. Mahmud Kamil Bey'e dördüncü dereceden nişan verilmiş ve işe başlama tarihinden itibaren aylık 1.250 kuruş aylık bağlanmıştır¹⁴⁶. Fakat Mahmud Kamil Bey'in sonraki görev süresi içinde adam kayırma, adam öldürme, yaralama, gasp gibi çeşitli sorunlar meydana gelmiş ve kaymakam hakkında şikayetler çoğalmaya başlamıştır¹⁴⁷. Bu durumun sonucunda 1891 yılında kaymakam Mahmud Kamil Bey'in Sinop Sancağı dâhilindeki Boyabad Kazası kaymakamı Rüşdü Bey ile becayişleri (yer değiştirme), intihab komisyonunca uygun görülmüştür¹⁴⁸.

Biga Kazası'nın 1876-1908 yılları arasında arşiv belgeleri ve devlet salnamelerinden ulaşılabildiğimiz kaymakamları ise şunlardır;

¹⁴³ Musa Çadırcı, 2017, a.g.e., ss. 252-253.

¹⁴⁴ Karesi Vilayet Salnamesi, 1305 (1888), s. 142; Biga Kazası'nın bağlı bulunmuş olduğu Biga Sancağı'nın müstakil bir vilayet salnamesi olmamasından dolayı verilmiş olan Karesi Vilayet Salnamesi ve Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti salnameleri dışında, diğer yıllardaki mülki idarecileri ayrıntılı olarak geçmemektedir.

¹⁴⁵ BOA. İ. DH. Nr. 751/ 61339, Lef 5 (19 Recep 1294/ 30 Temmuz 1877).

¹⁴⁶ BOA. DH. MKT. Nr. 1536/ 7 (18 zilhicce 1305/ 26 Ağustos 1888).

¹⁴⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 1643/ 1 (29 zilkade 1306/ 27 Temmuz 1889).

¹⁴⁸ BOA. İ. DH. Nr. 1235/ 96710 Lef 3 (8 Zilhicce 1308 / 15 Temmuz 1891).

Tablo 3

Biga kazası kaymakamları (1876-1908)

Kaymakam Adı	Görevde Bulunduğu Yıllar
Ahmet Recep Efendi	1876 (1293) ¹⁴⁹
İbrahim Edhem Efendi	1877 (1294) ¹⁵⁰
Ahmed Bey	1878 (1295) ¹⁵¹
Şakir Bey	1879 (1296) ¹⁵²
Mehmed Tevfik Efendi	1882 (1299) ¹⁵³
Abdullah Bey	1882 (1299) ¹⁵⁴
Nuri Bey	1883 (1300) ¹⁵⁵
Osman Bey	1886 (1303) ¹⁵⁶
Hasan Bey	1888 (1305) ¹⁵⁷
Osman Efendi	1888 (1305) ¹⁵⁸
Mahmud Kamil Bey	1888 (1305) ¹⁵⁹
Mahmud Kamil Bey	1889 (1306) ¹⁶⁰
Mahmud Kamil Bey	1890 (1307) ¹⁶¹
Mahmud Kamil Bey	1891 (1308) ¹⁶²
Rüşdü Bey	1891 (1309) ¹⁶³
Rüşdü Bey	1892 (1309) ¹⁶⁴
Pertev Bey	1892 (1310) ¹⁶⁵
Pertev Bey	1893 (1311) ¹⁶⁶
Muhlis Efendi	1893 (1311) ¹⁶⁷
Muhlis Efendi	1894 (1312) ¹⁶⁸

¹⁴⁹ CBSVS, 1293 (1876), s. 87; 1293 (1876) tarihli devlet salnamesinde kaymakam ismi geçmemektedir.

¹⁵⁰ BOA. İ. DH. Nr. 751/61339 (19 Recep 1294/ 30 Temmuz 1877).

¹⁵¹ BOA. İ. DH. Nr. 751/61339 (19 Recep 1294 / 30 Temmuz 1877). İbrahim Edhem Bey'in hakkındaki şikayetlerden dolayı azliyle yerine Ayvacık Kazası kaymakamı Ahmed Bey uygun bulunarak tayin edilmiştir; 1295 (1878) tarihli devlet salnamesinde kaymakam ismi geçmemektedir.

¹⁵² BOA. İ. DH. Nr. 792/ 64337 (28 Şevval 1296/ 15 Ekim 1879).

¹⁵³ SDAO, 1299 (1882), s. 135.

¹⁵⁴ BOA. İ. DH. Nr. 845/ 67875 (13 Rebiülevvel 1299/ 2 Şubat 1882); 1299 (1882) tarihli devlet salnamesinde kaymakam ismi geçmemektedir.

¹⁵⁵ BOA. İ. DH. Nr. 878/ 70057 (3 Cemâziyelevvel 1300/ 12 Mart 1883); 1300 (1883) tarihli devlet salnamesinde kaymakam ismi geçmemektedir.

¹⁵⁶ BOA. İ. DH. Nr. 991/ 78275 (1 Şaban 1303/ 5 Mayıs 1886) Biga Kazası kaymakamı Mustafa Lütü Efendi ile Ayvacık Kazası kaymakamı Osman Efendi'nin becayişi söz konusu olduğu için 1300 (1883) – 1303 (1886) yılları arasındaki süreçte devlet salnamelerinde de kaymakam isimlerinin geçmemesinden dolayı bu süreç içerisinde Mustafa Lütü Efendi'de kaymakamlık yapmış olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁵⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 1499/ 60 (26 Receb 1305/ 8 Nisan 1888); 1305 (1888) tarihli devlet salnamesinde kaymakam ismi geçmemektedir.

¹⁵⁸ KVS, 1305 (1888), s. 142; 1305 (1888) tarihli devlet salnamesinde kaymakam ismi geçmemektedir.

¹⁵⁹ BOA. DH. MKT. Nr. 1524/ 11 (14 zilkade 1305/ 23 Temmuz 1888).

¹⁶⁰ SDAO, 1306 (1889), s. 712.

¹⁶¹ SDAO, 1307 (1890), s. 809; BOA, DH. MKT. Nr. 1710/ 26(30 Receb 1890).

¹⁶² SDAO, 1308 (1891), s. 800.

¹⁶³ BOA. İ. DH. Nr. 1235/ 96710 (8 zilhicce 1308/ 15 Temmuz 1891).

¹⁶⁴ SDAO, 1309 (1892), s. 832.

¹⁶⁵ SDAO, 1310 (1892), s. 842.

¹⁶⁶ SDAO, 1311 (1893), s. 868.

¹⁶⁷ BOA. BEO. Nr. 315/23580 (12 Cemâziyelevvel 1311/ 21 Kasım 1893).

¹⁶⁸ SDAO, 1312 (1894), s. 886.

Muhlis Efendi	1895 (1313) ¹⁶⁹
Hasan Bey	1896 (1314) ¹⁷⁰
Mehmed Hamdi Efendi	1897 (1315) ¹⁷¹
Hamdi Efendi	1898 (1316) ¹⁷²
Hamdi Efendi	1899 (1317) ¹⁷³
Rüşdü Bey	1900 (1318) ¹⁷⁴
Rüşdü Bey	1901 (1319) ¹⁷⁵
Emin Bey	1901 (1319) ¹⁷⁶
Emin Bey	1902 (1320) ¹⁷⁷
Emin Bey	1903 (1321) ¹⁷⁸
Emin Bey	1904 (1322) ¹⁷⁹
Hasan Bey	1905 (1323) ¹⁸⁰
Hasan Bey	1906 (1324) ¹⁸¹
Hasan Bey	1907 (1325) ¹⁸²
Hasan Bey	1908 (1326) ¹⁸³

1893-1895 yılları arasında görev yapan Muhlis Efendi'nin idaresinde ise kazada epey sorun meydana geldiği görülmektedir. Muhlis Efendi kazada iskân edilmiş ya da edilmekte olan göçmenlerle ilgilenmemiş, ahalinin af olunmuş vergilerini tekrar almaya çalışmıştır. Kaymakam bu şekilde ahalinin durumlarını zorlaştırmış ve yönetimde aksaklıklar doğmasına sebep olmuştur. Bu sorunlara ek olarak kaymakamın görev saatleri içindeyken telgrafhaneye çıkıp, saat iki ve yedi arasında satranç ve tavla oynamakla vaktini geçirmiş ve göreviyle ilgilenmemiş olması da göze çarpan bir diğer suiistimal olmuştur. Dahası, kaymakamın saat yedi buçukta dairesine gelse de gelmiş olan dilekçeleri yırtıp, gelenleri yanından kovmak gibi davranışlarda bulunması üzerine Biga Mutasarrıflığı tarafından gereğinin yapılması istenmiştir¹⁸⁴. Muhacir konusundan dolayı kazaya gelmiş olan Şurâ-yı Devlet Azâsı'ndan Abdullah Bey kaza içinde muhacir ile ahali arasındaki arazi kavgasından meydana gelen otuz bir kişinin ölümü ve kırk üç kişinin yaralanması

¹⁶⁹ SDAO, 1313 (1895), s.926.

¹⁷⁰ SDAO, 1314 (1896), s. 930.

¹⁷¹ SDAO, 1315 (1897), s. 580; BOA. BEO. Nr. 806/60396 (24 Muharrem 1314/ 5 Temmuz 1896).

¹⁷² SDAO, 1316 (1898), s. 704.

¹⁷³ SDAO, 1317 (1899), s. 664.

¹⁷⁴ SDAO, 1318 (1900), s. 704; BOA. BEO. Nr. 1458/ 109293 (17 zilkade 1317/ 19 Mart 1900).

¹⁷⁵ SDAO, 1319 (1901), s. 756.

¹⁷⁶ BOA. BEO. Nr. 1681/126064 (12 rebiülevvel 1319/ 29 Haziran 1901).

¹⁷⁷ SDAO, 1320 (1902), s. 772.

¹⁷⁸ SDAO, 1321 (1903), s. 824.

¹⁷⁹ SDAO, 1322 (1904), s. 844.

¹⁸⁰ SDAO, 1323 (1905), s.918; BOA. BEO. Nr. 2389/179170 (3 Cemâziyelâhir 1322/ 15 Ağustos 1904). Biga Kazası Kaymakamı Emin, Sömbeki kaymakamlığına atanmış ve yerine Hasan Bey tayin edilmiştir.

¹⁸¹ SDAO, 1324 (1906), s. 982.

¹⁸² SDAO, 1325 (1907), s. 978.

¹⁸³ SDAO, 1326 (1908), s. 978.

¹⁸⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 365/ 49 Lef 1 (12 Şevval 1312/ 8 Nisan 1895).

olaylarını kayıtlarla doğrulamıştır. Doğrulan bu olaylara ek olarak kaymakamın, oğlunu usulsüz bir şekilde kayıt memuru olarak alarak, ahaliden zorla haraç alması, toplanan parayı kendi zimmetine geçirmesi, Çan Nahiyesi Hükümet Binası masrafı için ahaliden kanunsuz bir şekilde yaklaşık 30.000 kuruş tahsil etmesi de ortaya çıkarılmıştır. Bunların yanı sıra bu dönemde Biga'ya muhacir yerleştirmek yasaklanmış olmasına rağmen muhacirlerin Çan Nahiyesi'ne gelmeleri göz ardı edilmiş ve burada da ahaliyle muhacirler arasında anlaşmazlıklar çıkarak ondan fazla kişinin yaralandığı veya öldürüldüğü tespit edilmiştir¹⁸⁵.

Biga Kazası'nda, belirtilen bu örneklerde görüldüğü üzere, görevlerini kötüye kullanan kaymakamlar olduğu kadar iyi idare edip ödüllendirilenlere de belgelerde yer verilmiştir. Örneğin, görev süresi esnasında Kaymakam Şakir Bey, Bolayır tarafına gerekli olan kömür ve kerestenin nakliyesindeki üstün hizmeti sebebiyle dördüncü rütbeden Mecidiye Nişanı ile ödüllendirilmiştir¹⁸⁶. Biga Kazası'na iyi hizmetleri neticesinde 1892 yılındaki Biga Kazası Kaymakamı Pertev Bey'e de üçüncü dereceden Mecidiye Nişanı verilmiştir¹⁸⁷. Bu üstün hizmet nişanları ile ödüllendirilen kaymakamlara ek olarak, 1902 yılındaki Kaza Kaymakamı Mehmed Emin Bey, Hicaz Demiryolu îânesi tahsilatında aşar müzayedesindeki gayretlerinden dolayı, mütemâyiz¹⁸⁸ rütbesi Biga Mutasarrıflığı'nca evveli sınıfı sani rütbesine getirilerek ödüllendirilmiştir¹⁸⁹. 1905 yılında göreve gelen Kaymakam Hasan Bey'in, Biga Kazası merkezinde çıkan yangında zarar görmüş yapıları ahalinin yardımlarıyla tamir çalışmalarındaki gayretinden dolayı rütbe-i saniye sınıf mütemâyizinin bir derece terfiyle ödüllendirilmesi uygun görülmüştür¹⁹⁰. Ayrıca Hasan Bey'e 1908 yılında bu ödüle ek olarak, eşkıya derdesti konusunda göstermiş olduğu gayretlerden dolayı üçüncü dereceden Osmani Nişanı verilmiştir¹⁹¹.

Belirtilen süre içerisinde, görevli kaymakamların görev uygulamaları ödül ve ceza sistemi içerisinde değerlendirilirken, aynı zamanda bazı kazaların ve yerleşim yerlerinin statüleri konusunda değişikliklerde de bulunulmuştur. Pertev Beyin Kaymakamlığı

¹⁸⁵ BOA. DH. MKT. Nr. 365/ 49 Lef 2 (12 Şevval 1312/ 8 Nisan 1895).

¹⁸⁶ BOA. İ. DH. Nr. 792/ 64337 Lef 6 (28 Şevval 1296/ 15 Ekim 1879).

¹⁸⁷ BOA, İ. TAL. Nr. 35/ 1 (13 Rebiülâhir 1310/ 4 Kasım 1892).

¹⁸⁸ Askeri rütbelerden miralay (albay) karşılığı.

¹⁸⁹ BOA. DH. MKT. Nr. 578/12 (10 Cemâziyelâhir 1320/ 14 Eylül 1902).

¹⁹⁰ BOA. DH. MKT. Nr. 1124/36 (21 Ramazan 1324/ 8 Kasım 1906).

¹⁹¹ BOA. İ. TAL. Nr. 450/ 34 (6 Rebiülâhir 1326/ 8 Mayıs 1908).

döneminde öneminden dolayı Biga Kazası ve Kaymakamlığı, birinci derece kaza statüsü kazanmış ve arazi sahiplerine verilecek tazminat ile satın alınacak arazi bedeli olan 4.000 liranın Dâhiliye Zuhurat Tertibinden ödenmesi, Şurâ-yı Devlet kararıyla görüşülmüştür. Bu değişiklikle kazanın terfi etmesinden sonra kaymakamın eski maaşına aylık 1.250 kuruş ekleme yapılmıştır¹⁹².

2.3.Mal Müdürü

Yukarıda belirtildiği üzere, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra 1842 yılında kazalar idari bir birim halini almış ve yönetimleri yörenin ileri gelenleri arasından seçilen müdürlere bırakılmıştı. Kaza müdürlerinin önde gelen görevleri arasında, kazalarına bağlı köylerden aşar ve benzeri vergileri zamanında toplamak ve hesaplamak yer almıştır. Böylece kaza müdürleri her mali yılın başında çağırılarak o dönemdeki sancağın sorumluluğunun verildiği kaymakam başkanlığındaki mecliste kazaların yıllık hesapları tutulmuştur¹⁹³. Kaza müdürlerinin mali işlerdeki bu sorumluluğu 1871 yılındaki İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'ne kadar devam etmiştir. 1871 Nizamnamesi'nden sonra kazaların maliye işleri kaza mal müdürlüklerinin tasarrufuna verilmiştir¹⁹⁴. Kazadaki mal müdürlerinin görevleri ise 1871 yılındaki Vilayet Nizamnamesi'ndeki mali konularla ilgili hususların kaza ile ilgili kısmını uygulamak olmuştur. Mal müdürü, liva muhasebecisinin kaymakama ileticeği talimatnamelere bağlı olarak görev yapmıştır¹⁹⁵.

Biga Kazası büyüklüğü ve stratejik konumu itibariyle birinci sınıf kazaya terfi etmişti. Kazanın son zamanlardaki gelirinin 3.000.000 kuruş civarı olması ve işlerinin çokluğundan dolayı, Biga Kazası Mal Müdürlüğü'nün birinci sınıfa terfi etmesi nezâretler arasındaki yazışmalardan sonra kararlaştırılmıştır. Kazanın terfi etmesi ile 600 kuruş olan mal müdürü maaşına 200 kuruş zam yapılmıştır. Bununla birlikte toplamda aylık 300 kuruşluk zam ile Biga Sancağı Muhasebeciliği'nden, Biga Kazası Mal Müdürü maaşının 800 kuruş ve yanında çalışanın 300 kuruş olduğu bildirilmiştir¹⁹⁶. Biga Kazası'nda görev yapan kaza mal müdürlerinden tespit edebildiklerimiz şunlardır;

¹⁹² BOA. DH. MKT. Nr. 2023/ 97 (2 Cemâziyelevvel 1310 / 22 Kasım 1892); BOA. BEO. Nr. 112/8346 (6 Cemâziyelevvel 1310 / 26 Kasım 1892).

¹⁹³ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 243.

¹⁹⁴ Musa Çadırcı, 2017, a.g.e., s. 252.

¹⁹⁵ Düstür, I. Tertip, C. I, Matbaa-ı Âmire, 1289, s. 636.

¹⁹⁶ BOA. İ. ML. Nr. 4/24 (26 Cemâziyelâhir 1310/ 15 Ocak 1893).

Tablo 4

Biga kazası mal müdürleri

Görevli Adı	Görevde Buldukları Yıllar
İbrahim Efendi	1876 (1293) ¹⁹⁷
Mustafa Efendi	1888 (1305) ¹⁹⁸
Ahmet Rıfat Efendi	1892 (1310) ¹⁹⁹
Nuri Bey	1897 (1315) ²⁰⁰

2.4.Kaza İdare Kâtipleri (Tahrirat Kâtibi)

Kazalarda görevli bir diğer idari görevli olan kaza idare kâtiplerinin vazifesi, kaymakamlığın tüm yazışmalarının kayıtlarının idaresi, toplanması ve muhafaza edilmesidir. Kaza idare kâtipleri sayılarından bağımsız olarak yazı ve kayıt işlerinden ortak olarak sorumlu tutulmuşlardır. Gerek görüldüğü zamanlarda kaza idare ve dava meclisinin yanı sıra diğer dairelerin her çeşit kalemine, kaymakamın emriyle yardım etmeye yükümlü tutulmuşlardır²⁰¹.

Biga Kazası'nın birinci sınıfa yükselmiş olması ve işlerinin çoğalması sebebiyle tahrirat kâtipliği maaşı olan aylık 200 kuruşun zam yapılarak 500 kuruş yapılması istenmiştir. Fakat bu isteğe karşılık, kazanın birinci sınıf olmasının maaş zammına sebep olmayacağına karar verilmiş ve istek reddedilmiştir²⁰². Diğer görevlilerde olduğu gibi, Biga Kazası tahrirat kâtipleri arasında da görevini kötüye kullanan, suiistimal edenler yer almıştır. Buna örnek olarak tahrirat kâtibi Ali Efendi'nin para karşılığında hükümet bilgilerini ifşa etmesi iddiasıyla hakkında tahkikat yapılması gösterilebilir²⁰³. Buna karşın tahrirat kâtiplerinden İsmail Hakkı Efendi ise rütbe-i rabia ile ödüllendirilmişti²⁰⁴. Biga Kazası'nda salnameler ve belgelerden tespit edilebilen tahrirat kâtipleri şunlardır;

¹⁹⁷ CBSVS, 1293 (1876), s. 87.

¹⁹⁸ KVS, 1305 (1888), s. 142.

¹⁹⁹ BOA. İ. ML. Nr. 26/61 (26 Zilhicce 1310/ 17 Kasım 1892).

²⁰⁰ BOA. BEO. Nr. 1061/ 79530 (5 Şaban 1315/ 30 Aralık 1897). Nuri Bey yaklaşık 7 yıl Biga Kazası'nda mal müdürlüğü yapmıştır.

²⁰¹ Düstür, I. Tertip, C. I, Matbaa-ı Âmire, 1289, s. 636.

²⁰² BOA. DH. MKT. Nr. 266/7 (25 Muharrem 1312/ 29 Temmuz 1894).

²⁰³ BOA. DH. MKT. Nr. 2128/115 (21 Cemâziyelâhir 1316/ 6 Kasım 1898).

²⁰⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 2314/37 (4 Zilkade 1317/ 6 Mart 1900).

Tablo 5

Biga kazası idare kâtipleri ve görevde bulunduğu yıllar

Tahrirat Kâtibi Adı	Görevde Bulunduğu Yıllar
Emin Efendi	1876 (1293) ²⁰⁵
Ali Rıza Efendi	1888 (1305) ²⁰⁶
Mustafa Efendi	1892 (1309) ²⁰⁷
Ali Rıza Efendi	1892 (1309) ²⁰⁸
İsmail Hakkı Efendi	1900 (1317) ²⁰⁹
Raşid Efendi	1905
Hüseyin Cemil Bey	1905(1323) ²¹⁰

2.5. Kaza Nüfus ve Emlak Memurları

Kazalardaki nüfus ve emlaktan sorumlu memurların vazifeleri ise öncelikle tahrir defterlerini muhafaza etmek olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak ikinci görevleri, sürekli bir şekilde emlak ve nüfus olaylarını açıklayıcı bir şekilde resmi tahkikatı ve gerekli cetvelleri hazırlamak olmuştur. Ayrıca kazanın mürur tezkireleri ve pasaport işlerini uygun bir şekilde yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir²¹¹. Biga Kazası'nda tespit edebildiğimiz görev yapmış olan nüfus memuru ve nüfus kâtipleri şunlardır;

Tablo 6

Biga kazası nüfus memurları ve görevde buldukları yıllar

Nüfus Memuru Adı	Görevde Bulunduğu Yıllar
Sinan Efendi	1888 (1305) ²¹²
Osman Efendi	1891 (1308) ²¹³
Mustafa Rifat Efendi	1893 (1311) ²¹⁴
Osman Efendi	1900
Osman Efendi	1901 (1319) ²¹⁵

²⁰⁵ CBSVS, 1293 (1876), s. 87.

²⁰⁶ KVS, 1305 (1888), s. 142.

²⁰⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 1932/14 (13 Şaban 1309/ 17 Mayıs 1892). Görev tarihi kesin bir şekilde geçmediği için belge tarihi alınmıştır.

²⁰⁸ BOA. DH. MKT. Nr. 1976/46 (27 Zilhicce 1309/ 23 Temmuz 1892).

²⁰⁹ BOA. DH. MKT. Nr. 2314/37 (4 Zilkade 1317/ 6 Mart 1900).

²¹⁰ BOA. DH. MKT. Nr. 1033/51 (21 Şevval 1323/ 19 Aralık 1905). Biga Kazası tahrirat kâtibi görevinde bulunan Raşid Efendi'nin vefatından dolayı yerine tapu kâtibi Hüseyin Cemil Bey tayin edilmiştir.

²¹¹ Düstûr, I. Tertip, C. I, Matbaa-ı Âmire, 1289, s. 636.

²¹² KVS, 1305 (1888), s. 143.

²¹³ BOA. DH. MKT. Nr. 1811/48 (10 Recep 1308/ 19 Şubat 1891).

²¹⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 139/9 (14 Rebiülevvel 1311/ 25 Eylül 1893).

²¹⁵ BOA. DH. MKT. Nr. 489/16 Lef 1, 3 (29 Zilhicce 1320/ 29 Mart 1903). 1900- 1901 yıllarında Biga Kazası nüfus memurluğu görevinde Osman Efendi'nin olduğu anlaşılmaktadır. Osman Efendi'nin görevindeki suiistimalinden dolayı yerine Mustafa Efendi R. 1 Mart 1313 (M. 13 Mart 1897 yılı şeklinde

Hüseyin Efendi	1902 (1319) ²¹⁶
Reşad Bey	1907 (1325) ²¹⁷

Biga Kazası'ndaki nüfus memurlarının maaşları aylık 250 kuruş ve nüfus kâtiplerinin maaşları ise aylık 125 kuruştur. Biga Kazası'nın birinci dereceye terfii etmiş olmasından dolayı kaza işlerinde de artış olmuştur. Biga Kazası'nın, Biga Sancağı içindeki diğer kazalara göre nüfus ve köylerinin fazla olmasından dolayı nüfus memuru ve nüfus kâtibi maaşlarının liva nüfus memuru gibi 500 kuruşa ve kâtibinin 250 kuruşa arttırılması ve ayrıca bir kâtip istihdamı istenmiştir. Bu istek masrafından dolayı uygun görülmemiştir²¹⁸.

Tablo 7

Biga kazası nüfus kâtipleri ve görevde buldukları yıllar

Nüfus Kâtibi Adı	Görevde Bulunduğu Yıllar
Hüseyin Efendi	1888 (1305) ²¹⁹
Raşid Efendi	1903 (1320) ²²⁰
Ahmet Mümtaz Efendi	1903 (1321) ²²¹
Azmi Efendi	1905 (1323) ²²²

2.6. Kaza İdare Meclisi

Tanzimat Fermanı ile devleti zarara uğratan ve halkın şikayetine sebep olan iltizam usulü kaldırılmış, böylece vergilerin toplanması işiyle görevli olan mültezimler görevden alınarak yerine muhassıl adıyla doğrudan merkezden atanmış olan kişiler görevlendirilmiştir²²³. Muhassılların görevi yerine getirme konusundaki yetersizliği ve suiistimalleri gibi çeşitli sebeplerle kendilerinden beklenen yararı sağlayamamış

geçmesinden dolayı tarih uyuşmamaktadır) tayin edilmiş fakat vefat etmesiyle yerine R. 10 Nisan 1319 (M. 23 Nisan 1903) yılında Hüseyin Efendi tayin edilmiştir.

²¹⁶ BOA. DH. MKT. Nr. 2582/100 (23 Şevval 1319/ 2 Şubat 1902).

²¹⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 1184/34 (10 Cemâziyelâhir 1325/ 21 Temmuz 1907).

²¹⁸ BOA. DH. MKT. 3/18 Lef 5 Bu dönemde Biga Kazası'nda 17 mahalle, 171 köy ve 39.982 nüfus geçmektedir.

²¹⁹ KVS, 1305 (1888), s. 143.

²²⁰ BOA. DH. MKT. Nr. 489/16 Lef 4 (29 Zilhicce 1320/ 29 Mart 1903). Biga Kazası nüfus kâtibi görevinde bulunan Ali Efendi'nin istifasından dolayı yerine idadi mektebi mezunlarından Raşid Efendi tayin edilmiştir.

²²¹ BOA. DH. MKT. 778/56 (26 Recep 1321/ 18 Ekim 1903).

²²² BOA. DH. MKT. 1028/40 (29 Ramazan 1323/ 27 Kasım 1905).

²²³ Yücel Özkaya, Ali Akyıldız, "Muhassıl", *TDVİA*, İstanbul 2006, C. 31, s. 19.

olmalarından dolayı 1842 yılında tekrar iltizam sistemine dönülmüştür. Fakat Muhassıllık Meclisleri'nin adı, Memleket Meclisi olarak 1849 yılına kadar varlığını sürdürmüştür²²⁴.

1849 yılında yapılan bir düzenleme ile kazalarda liva merkezindeki Muhassıllık Meclisi'ne bağlı bir küçük kaza meclisi oluşturulmuştur. Üç ayda bir toplanan küçük kaza meclisleri gelir ve giderleri tahkik ederek, borcu olan kişileri tespit ederek zabıt ve borç defterlerini kazada kaymakama teslim etmekle görevlendirilmişlerdir²²⁵.

Tablo 8

Biga kazası kaza meclisi görevlileri

Meclis-i İdâre-i Kaza 1876 (1293) Yılı ²²⁶	
Reis	Kaymakam Efendi
Aza	Hacı Mustafa Ağa
Aza	Hacı İbrahim Efendi
Aza	Todoroki Ağa
Aza	Mardiros Ağa
Meclis-i İdâre-i Kaza 1888 (1305) Yılı ²²⁷	
Reis	Kaymakam Efendi
Azâ-yı Müntahabe (seçilmiş)	Hacı Hafız Mehmed Efendi
	Hacı Mustafa Efendi
	Anşitaş Efendi
	Hacı Begos Ağa
Azâ-yı Tabi'ye	Nâib Efendi
	Müftü Efendi
	Mal Müdürü Efendi
	Tahrirat Kâtibi Efendi

Kaza İdare Meclisleri hususunda önemli düzenlemeler 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde gerçekleşmiştir. Daha sonraki 1871 Nizamnamesi ile Kaza İdare Meclisleri son halini almıştır. Kaymakam, mal müdürü, tahrirat kâtibi, naib ve müftüden oluşan bu meclis, görevlerini kaymakam başkanlığında sürdürmüştür. Ayrıca iki Müslüman iki gayrimüslim üyeler de mecliste hazır bulunmuşlardır. İdari ve mali konuların, belediye ile ilgili hususların, bayındırlık ve toplumsal sağlık konularının görüşüldüğü bu mecliste alınan ortak kararlar, en son kaymakamın onayı ile yürürlüğe

²²⁴ Sabit Genç, a.g.t., 33; Muhassıllık Meclisi ile ilgili ayrıntılı bilgi yukarıda verildiği için tekrar ayrıntıya girilmemiştir.

²²⁵ İlber Ortaylı, 2018b., a.g.e., s. 36.

²²⁶ CBSVS, 1293 (1876), s. 87.

²²⁷ KVS, 1305 (1888), s. 142.

girmiştir. Çözülemeyen hususlar ve alınamayan kararlar bir üst merci olan Liva İdare Meclisi'ne taşınmıştır²²⁸.

2.7. Belediye Teşkilatı

Osmanlı Devleti'ne XIX. yüzyılda değişen dünya düzeninin çeşitli getirileri olmuş, artan nüfus ve ticari faaliyetlerden doğan ilişkiler, yenilenme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu durumun getirisiyle beraber Osmanlı topraklarının sahil kesimleri ticari merkezler haline gelmeye başlamış ve yabancı ticaret erbabları burada kolonizasyon faaliyetleri yürütmüşlerdir. Ticari ilişkilerden doğan bu durum bölge halkı ile olan etkileşimi arttırmış ve nüfus hareketlerinden, iş kollarına kadar çeşitli durumları etkilemiştir. Her yeni getirinin yarattığı durum gibi bu da yeni sorunların doğmasına sebep olmuş, bölgeye yeni bir düzenleme getirilmesi gerekmiştir. Burada merkezden atanan temsilciler veya kentteki görevliler ile yürütülen işler ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiştir²²⁹. Tüm bu durum Osmanlı'nın bu kesimlere olan müdahalesini güçleştirdiği için yeni bir yerel yönetim anlayışı benimsemesi gerektiğini göstermiştir. Osmanlı'nın belediyecilik alanında attığı adımların özellikle temelinde bu etkenler yatmaktadır.

Kırım Savaşı sırasında savaşın, başkent İstanbul'da yaratmış olduğu karışıklık ile beraber bu sorunları düzene koymak adına Osmanlıda ilk modern belediye girişimi olan İstanbul Şehremaneti 16 Ağustos 1854 yılında kurulmuştur²³⁰. Fakat yapılan bu girişim ile amaçlanan başarı, mali yetersizlik, personellerin deneyimsiz olması gibi sebeplerle sağlanamamıştır. Edinilen deneyim ile modern tarzda belediye çalışmaları devam ederek Galata ve Beyoğlu çevresi, Altıncı Daire-i Belediye şeklinde adlandırılarak kurulmuş, 1858 yılında ise İstanbul on dört belediye dairesine ayrılarak teşkilatlandırılmıştır²³¹.

Bu girişimler sonrasında Osmanlı Taşrası'nda belediyecilik alanında edinilen deneyimler ile belediyecilik teşkilatında modern anlamda ilk önemli atılım 1864 Vilayet

²²⁸ İlber Ortaylı, 2018b, a.g.e., s. 83.

²²⁹ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 273.

²³⁰ İlber Ortaylı, 2017, a.g.e., s. 436.

²³¹ İlber Ortaylı, 2018b, s. 146.

Nizamnamesi ile başlamıştır. 1867 yılında çıkarılan bir talimatname ile de belediye meclislerinin görevleri belirlenmiştir²³².

1867 yılındaki talimatnamenin hükümleri ile 1871 yılındaki Vilayet Nizamnamesi'nde değiştirilerek şehir ve kasabalarda bulunan belediye meclislerinin kuruluş, yetki ve çalışma şekillerini gösteren bir bölüm hazırlanmıştır. Bu nizamname ile vali, mutasarrıf ve kaymakamın idarelerindeki yerlerde belediye meclisi kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece belediye örgütü, vilayet idaresinde idari bir statü kazanmıştır²³³.

1877 senesine gelindiğinde yerel yönetimdeki faaliyetlerin düzenlenmesi adına Vilayetler Belediye Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ile şehir planlamaları, bölgedeki yol ve binaların inşa konuları, bölge temizliği ve aydınlatması gibi hizmetler için belirli kişiler görevlendirilmiştir. Ayrıca, nüfusun sayımı bölge yetkililerine devredilmiş ve pazar yerlerinin denetimi, itfaiye faaliyetleri, eğitim kurumlarının açılış zamanları ile toplum sağlığı konuları da görevli belediyelere devredilmiştir²³⁴. Belediyelerde işleyiş, bir reis başkanlığındaki meclis tarafından yürütülmüştür. En fazla on iki, en az altı üyeden oluşması gereken bu meclislerde üyelerin sayısı bölgenin büyüklüğü ile doğru orantıya sahiptir. Bu meclislerin üyeleri için yirmi beş yaş şartı aranmasının yanı sıra yıllık vereceği vergi miktarları ve Türkçe konuşabilmesi koşullarına da dikkat edilmiştir. Yani bu üyelerin belli bir yaşa gelmiş, Türkçe konuşabilen, varlıklı Osmanlı vatandaşları olması istenmiştir. Belediye reisi ise seçilmiş olan üyeler arasından hükümet tarafından seçilerek görevlendirilmiştir. Belediye meclis üyeleri arasında tabip, baytar, mühendis gibi üyeler de yer almıştır²³⁵.

Belediye personellerinden kâtip, belediyenin yazışmalarından; sandık emini, belediyenin muhasebesinden ve daire mühendisi, yol ve bina inşaatına nezaret edecek, belediye sınırları içerisinde imar nizamından sorumlu tutulmuştur.²³⁶ 1888 (1305) yılı Karesi Vilayet Salnamesi'nde, Biga Kazası Belediye Meclisi'nde, belediye reisi ve içlerinde gayrimüslimlerinde bulunduğu altı üyenin olduğu görülmektedir.

²³² Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 275.

²³³ İlber Ortaylı, 2018b, a.g.e., s. 180.

²³⁴ İlber Ortaylı, 2017, a.g.e., s. 440.

²³⁵ İlber Ortaylı, 2017, a.g.e., s. 440.

²³⁶ İlber Ortaylı, 2017, a.g.e., s. 194.

Tablo 9

Biga kazası belediye dairesi görevlileri (1888)

Daire-i Belediye ²³⁷	
Reis	Hasan Tahsin Efendi
Aza	İbrahim Efendi
Aza	İsmail Efendi
Aza	Kostaki Ağa
Aza	Serkiz Ağa
Tabip	Artin Efendi
Kâtip ve Sandık Emni	Hilmi Efendi

2.8. Adli İdare

Biga Kazası bünyesinde adli işler belli bir idari sistem içinde sürdürülmüştür. Başta nâib olmak üzere adli görevliler bu sistemin temel öznesi olmuşlardır.

2.8.1. Nâib

Osmanlı Devleti'nde mahkeme görevlilerinin ikâmet ettikleri ve mahkemenin kurulduğu yargı merkezi olan yerler kaza olarak adlandırılmış, bu yerlerin yönetimi adli ve idari yetkileri olan kadıya verilmiştir²³⁸. Pratikte toplumsal adalet işleri ile ilgilenen ve yargı mensubu niteliği taşıyan bir görevli olan Kadı, şer'i hukukun benimsenip uygulandığı Osmanlı coğrafyası içinde farklı görevlerde de bulunmuştur. Şer'i hükümlerin toplumsal yaşam içine entegre edildiği sistemde yargı görevinin dışında pek çok idari faaliyette de bulunması gerekmiştir. İşte bu bağlamda bir idareci olarak kadının görevleri arasında mali, sosyal ve idari hususlar da yer almıştır²³⁹. Bu kurumun gerek dönem içinde gerekse günümüz incelemelerinde önemli bir yer tutmasının temelini bu durum oluşturmaktadır.

Kadı, Tanzimat öncesi dönemde yargı gücü ve kazalarda diğer görevlerini hemen hemen tek başına elinde tutmuştur. Tanzimat'ın ilanından sonra 1842 düzenlemesi ile beraber kazalar idari bir birim olarak yönetimleri kaza müdürlerine bırakıldığından, kadıların idari alandaki görevleri kısıtlanmıştır²⁴⁰. İdari alanın yanı sıra mahalli idareye

²³⁷ KVS, 1305 (1888), s. 143.

²³⁸ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 79.

²³⁹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 40.

²⁴⁰ Musa Çadırcı, 2017, a.g.e., s. 233.

ilişkin yetkileri de Tanzimat Dönemi'nde önce kaza meclislerinin, daha sonra belediye teşkilatlarının sorumluluğuna bırakılmıştır. Ayrıca bu dönemde kadılar, daha çok Hukuk-i Şer'iyeye ile ilgili hususlara ağırlık vermişlerdir²⁴¹.

Kaza ve sancak bölgelerine atanmış kadıların görev ve eylem alanları bu coğrafyalar ile sınırlı kalmıştır. Fakat geniş alana sahip bölgelerde işlerin belli bir düzende yürütülmesi adına kadılar için vekil görevi gören naibler görevlendirilmiştir. Kadı, nâib tayin ederken genellikle o yörenin medreselerinden icazet almış ulemasından seçmişlerdir. Nâiblerin görevleri, buldukları görev bölgesinde kadı adına gerekli işleri yürütmek olarak tanımlanmıştır²⁴².

Bazı büyük kazalarda kadıların olduğu görülse de XVIII. yüzyılda kazaların yönetiminin artık nâiblerce yürütülmesi, yerleşmiş bir uygulama halini almıştır²⁴³. Göreve gelen naiblerin belirli bir eğitim seviyesinde olmasına dikkat edilmiş ve bu seçim medrese tahsili görmüş kişiler arasında yapılmıştır. Seçimi yapılan naibin göreve başlaması için kazaskerlerin onayı gerekmiştir ve belirli bir görev zamanı biçilmeyen naiblerin aldığı ücret mahkeme harçları tarafından karşılanmıştır. Naibler tarafından işletilen bu kurum cumhuriyete kadar adalet sistemindeki yerini korumuştur²⁴⁴. Çalışmamızın kapsamında Biga Kazası'nın hukuki işleri Nâibin sorumluluğunda bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz Nâibler ise şunlardır;

Tablo 10

Biga kazası nâibleri ve görevde buldukları yıllar

Nâib Adı	Görev Yılları
Mehmed Sadık Efendi	1876 (1293) ²⁴⁵
Hilmi Efendi	1888 (1305) ²⁴⁶
İsmail Hakkı Efendi	1890 (1307) ²⁴⁷
Ali Enver Efendi	1891 (1308) ²⁴⁸

²⁴¹ Mehmet Süme, Develi Kazası (1839-1910), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 37.

²⁴² İlber Ortaylı, 2018a, a.g.e. ss. 44-45.

²⁴³ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 217.

²⁴⁴ Mehmet İpşirli, "Nâib", *TDVİA*, 2006 İstanbul, C. 32, s. 313.

²⁴⁵ CBSVS, 1293 (1876), s. 87.

²⁴⁶ KVS, 1305 (1888), s. 142.

²⁴⁷ SDAO, 1307 (1890) 45, s. 809; BOA. DH. MKT. Nr. 1665/ 143 (15 Safer 1307/ 11 Ekim 1889) bu belge ile 1889 yılında da İsmail Hakkı Bey'in, nâib olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.

²⁴⁸ SDAO, 1308 (1891), s. 800.

Ahmed Hamdi Efendi	1892 (1309) ²⁴⁹
Ahmed Hamdi Efendi	1892 (1310) ²⁵⁰
Mehmed Nuri Efendi	1893 (1311) ²⁵¹
Mehmed Nuri Efendi	1894 (1312) ²⁵²
Mustafa Feyzi Efendi	1895 (1313) ²⁵³
Mustafa Feyzi Efendi	1896 (1314) ²⁵⁴
Mehmed Nuri Efendi	1897 (1315) ²⁵⁵
Mehmed Nuri Efendi	1898 (1316) ²⁵⁶
Mehmed Nuri Efendi	1899 (1317) ²⁵⁷
Mehmed Mesud Efendi	1900 (1318) ²⁵⁸
Mustafa Mesud Efendi	1901 (1319) ²⁵⁹
Mustafa Asım Efendi	1902 (1320) ²⁶⁰
Mustafa Asım Efendi	1903 (1321) ²⁶¹
Ahmed Tevfik Efendi	1905 (1323) ²⁶²
Ahmed Tevfik Efendi	1906 (1324) ²⁶³
Hazim Efendi	1907 (1325) ²⁶⁴
Hüseyin Sami Efendi	1908 (1326) ²⁶⁵

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra hukuk alanında da düzenlemelere gidilmiş ve bu konuda en önemli adımlar 1864 Vilayet Nizamnamesi'yle idareden bağımsız yargı kurulması amaçlanarak atılmıştır²⁶⁶. 1864 Nizamnamesi ile davalar özelliklerine göre kategorilere ayrılmış ve buna göre bazıları Kaza Deâvi Meclisleri'ne devredilmiştir. Kadıların başkanlık ettiği, üç kişilik üyeden teşkil edilmiş bu meclislere devredilen davalar, şer'i hukuk alanındaki davalar, ticari davalar ve gayrimüslimlere ait ceza davaları

²⁴⁹ SDAO, 1309 (1892), s. 832.

²⁵⁰ SDAO, 1310 (1892), s. 842.

²⁵¹ SDAO, 1311 (1893), s. 868.

²⁵² SDAO, 1312 (1894), s. 886.

²⁵³ SDAO, 1313 (1895), s.926.

²⁵⁴ SDAO, 1314 (1896), s. 930.

²⁵⁵ SDAO, 1315 (1897), s. 580.

²⁵⁶ SDAO, 1316 (1898), s. 704.

²⁵⁷ SDAO, 1317 (1899), s. 664.

²⁵⁸ SDAO, 1318 (1900), s. 704.

²⁵⁹ SDAO, 1319 (1901), s. 756.

²⁶⁰ SDAO, 1320 (1902), s. 772.

²⁶¹ SDAO, 1321 (1903), s. 824.

²⁶² SDAO, 1323 (1905), s.918.

²⁶³ SDAO, 1324 (1906), s. 982.

²⁶⁴ SDAO, 1325 (1907), s. 978.

²⁶⁵ SDAO, 1326 (1908), s. 978.

²⁶⁶ Nizam Önen, Cenk Reyhan, a.g.e., s. 171.

olarak belirlenmiştir²⁶⁷. Biga Kazası'nda da aynı görevlerin yürütülmesi adına bir Deâvi Meclisi oluşturulmuştur.

Tablo 11

Biga kazası meclis-i deâvi görevlileri (1876)²⁶⁸

Reis	Nâib Efendi
Üye	Hacı Hüseyin Ağa
Üye	Hasan Efendi
Üye	Yorgaki Efendi
Kâtip	Arif Efendi

1879 yılında yapılan bir düzenleme ile Deâvi Meclisleri'nin ismi Bidayet Mahkemesi'ne dönüştürülmüştür²⁶⁹. Biga Kazası'nda da Bidayet Mahkemesi'nin olduğunu görülmektedir. Kurulmuş olan bu meclislerde gayrimüslümlerin de görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12

Biga kazası bidayet mahkemesi görevlileri (1888)²⁷⁰

Reis	Nâib Efendi
Aza	Şevket Bey
Aza	Tınaş Efendi
Baş Kâtip	Arif Efendi
Kâtib-i Sâni	Salim Efendi
İcrâ Mübâşiri	Hüsnü Efendi
Mukavelat Muharriri	İstapan Efendi
Müstantık Muavini	Mehmet Efendi
İcrâ Mübâşiri	Ali Efendi

2.8.2. Mahkemedeki Diğer Görevliler

Osmanlı Mahkemelerindeki görevlilerden birisi de müftülerdir. Yöneticiler ya da kadılar çözemedikleri dini sorunlarda müftülere başvurularak, istenen konularda müftüler tarafından fetva verilmiştir²⁷¹. Mahkemelerde görüşülen konular ya da alınan kararlar

²⁶⁷ Nizam Önen, Cenk Reyhan, a.g.e., s. 175; Sabit Genç, Merzifon Kazasının idari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1839- 1914), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu 2019, s. 43.

²⁶⁸ CBSVS, 1293 (1876), s. 87.

²⁶⁹ Sabit Genç, a.g.t., s. 43.

²⁷⁰ KVS, 1305 (1888), s.143.

²⁷¹ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 91.

müftüye özetlenerek sorulmuş ve müftü de olur ya da olmaz şeklinde kararını bildirmiştir. Müftü, vermiş olduğu kararı İslâm Dini'nin bir hükmüne dayandırıp açıklamıştır²⁷².

Mustantik terimi sözlük anlamı ile mahkemeden önce şüpheli olan zanlıyı sorguya çekip isnat edilen suçu ve kabahatini ortaya çıkarmakla görevli olan hâkimdir²⁷³. Biga Kazası'nda Müstantik Muavini olduğu 1888 (1305) yılı Karesi Vilayet Salnamesi'nde görülmektedir. Fakat Biga Kazası Bidayet Mahkemesi nezdinde müstakil bir müstantik bulunmadığı, kazanın ehemmiyeti ve büyüklüğünden dolayı bir müstantik istihdamı istenmiştir. Bunun da masrafının işleri az olan Lapseki Kazası Bidayet Mahkemesi ikinci kâtibi ve müstantik muavinliği memurluklarının kaldırılmasından elde edilecek 525 kuruşla karşılanması düşünülmüştür²⁷⁴.

Mukavelat muhaririri ise sözlük manası ile kişiler arasında mukaveleleri, vasiyetname ve vekâletname gibi evrakı kayıt ve tasdik eden memurdur²⁷⁵. Eskiden noter yerine de kullanılan bir tabirdir²⁷⁶. Biga Kazası'nda mukavelat muharirinin görev yaptığı görülmektedir.

2.9. Maârif Komisyonu

Osmanlı eğitimindeki yenileşme çabaları, dönemin ihtiyaçları doğrultusunda Lale Devri döneminde daha çok askeri eğitim alanında şekillenmiştir. Eğitim alanında yenileşme çabalarını II. Mahmud'un eğitim ve öğretim alanında yaptığı yenilikler takip etmiştir. Yapılan çalışmalar ile medrese haricinde modern anlamda eğitim veren kurumların açılması düşünülmüş ve böylece 1838 yılında *Meclis-i Umur-ı Nâfia*'nın teşekkülü ile beraber eğitim konusunun devletin denetiminde olması amaçlanmıştır²⁷⁷. 1838 yılında modern eğitim konusunda atılan bir diğer adım ise modern tarzda olacak mekteplerin idaresi için *Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti*'nin kurulması olmuştur²⁷⁸.

²⁷² Mehmet Süme, a.g.t., s. 41.

²⁷³ Şemsettin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, s. 1341.

²⁷⁴ BOA. ŞD. Nr. 2718/ 78 (22 Rebiülevvel 1320/ 29 Haziran 1902).

²⁷⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, s. 1388.

²⁷⁶ Mehmet Süme, a.g.t., s. 41.

²⁷⁷ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara 1999, s. 3.

²⁷⁸ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslâmlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 56.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki dönemde eğitim alanında 1846 yılında *Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti*'nin kurulması önemli bir girişim olarak görülmektedir. Daha sonraları bu girişim genişletilerek, eğitimde batılı yöntemler esas alınmış ve bir nazır başkanlığında 1857 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın temeli olan *Maârif-i Umûmiye Nezâreti* kurulmuştur²⁷⁹. Nezâretin kurulmasının ardından yeni bir düzenleme yapılması gereğince yeni bir eğitim yönetmeliğine ihtiyaç olduğu görülmüştür ve Osmanlı idarecileri, eğitim alanında edinilmiş olan bu deneyimler ve gereklilikler doğrultusunda 1869 yılında *Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi*'ni oluşturmuşlardır. Bu nizamname eğitim alanında bir dönüm noktası sayılmıştır. Ayrıca bu nizamname ile Taşra Maârif Meclisleri'nin kurulması öngörülmüştür²⁸⁰. Devamında ise nizamnamedeki Maârif Meclisleri konusunun, II. Abdülhamid döneminde daha kapsamlı ve tutarlı bir şekilde yürütülmeye çalışıldığı karşımıza çıkmaktadır. Böylece kaza ve sancak merkezlerinde maârif idarelerinin kurulması teşebbüslerine ağırlık verilmiştir²⁸¹.

Biga Kazası'nda ise yukarıda değinilen girişimler doğrultusunda mevcut maârif komisyonun reis, beş üye ve kâtipten oluştuğu görülmektedir. 1888 (1305) yılı Karesi Vilayet Salnamesi'nden edindiğimiz bilgilere göre görevliler şu şekildedir;

Tablo 13

Biga kazası maârif komisyonu (1888)²⁸²

Aza	Abdullah Efendi
Aza	Ragıp Efendi
Aza	Emin Efendi
Aza	Hasan Efendi
Aza	Ahmet Bican Efendi
Kâtip	İsmail Hakkı Efendi

2.10. Telgraf ve Posta İdaresi

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde pek çok alanda yeniliğe gidilmiştir. Bu yeniliklerden bir tanesi de oluşturulan yeni teşkilatlardan doğan ihtiyaçlar doğrultusunda haberleşme alanında olmuştur. Tanzimat öncesi dönemde haberleşme ulak ve menzilhane

²⁷⁹ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 16.

²⁸⁰ Selçuk Akşin Somel, a.g.e., s. 119.

²⁸¹ Selçuk Akşin Somel, a.g.e., s. 132.

²⁸² KVS, 1305 (1888), s. 143.

teşkilatı vasıtasıyla sağlanmıştır. Daha sonraları devletin geçirdiği dönüşüm ve değişim süreçleriyle bu birimler etkili bir biçimde çalışamaz duruma gelmiştir. XIX. yüzyılda haberleşme alanında menzil teşkilatının artık gerekli yeterliliği sağlayamamasından dolayı bu alanda çeşitli yenilik arayışlarına girilerek, posta örgütü kurulması önerilmiştir²⁸³. Osmanlı Devleti'nde posta idaresi konusunda öncelikle II. Mahmud döneminde ilk kez ülkenin çeşitli yerlerinde posta yolları yaptırılmış ve postahaneler açılması yönünde girişimlerde bulunulmuştur²⁸⁴. Böylece daha sonrasında 1840 yılında Posta Nezâreti kurulmuş ve posta müdürlerinin idaresindeki postahaneler, önce İstanbul'da faaliyete geçmiş daha sonra ise taşraya yayılmıştır²⁸⁵. Aradan geçen süre zarfında, 1871 yılında Posta Nezâreti, Telgraf Müdürlüğü ile birleştirilmiş ve Posta ve Telgraf Nezâreti adını almıştır²⁸⁶.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde haberleşme alanında atılan diğer bir adım ise telgraftır. Bu konudaki ilk teşebbüsler 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında daha hızlı bir iletişim sağlanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlk girişim o dönemde İstanbul'da bulunan bir batılının, bir çeşit telgraf olarak belirtmiş olduğu semafor ile yapılan denemelerle gerçekleştirilmiştir²⁸⁷.

Bu ilk girişimin ardından Osmanlı Devleti'nde telgraf konusunda daha ileri adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu adımlar Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) hız kazanmıştır. 1839 yılındaki başarısız girişimden sonra 1847 yılında Amerikalı J. Lawrence Smith'in çalışmaları ile telgraf alanında ivme kazanılmış ve daha başarılı yol alındığı karşımıza çıkmaktadır. Lawrence Smith, Amerika'dan iki tane telgraf aleti sipariş etmiş ve mekanik konularda deneyimi olan Hamlin'i kendisine yardımcı olması için davet etmiştir. Smith ve Hamlin'in çalışmalarının sonucunda telgraf, Beylerbeyi Sarayı'nda önce Sultan Abdülmecid'in daha sonra da Bâb-ı Âli'nin ileri gelenleri huzurunda görücüye çıkmış, ardından başarılı bir şekilde denemesi yapılmıştır²⁸⁸.

²⁸³ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 294.

²⁸⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Nizamı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1879-1856)*, TTK, Ankara 2017, C. 5, s. 157.

²⁸⁵ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 295.

²⁸⁶ Nesimi Yazıcı, "Tanzimatta Haberleşme ve Kara Yazıcılığı", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S. 3, Ankara 1992, ss. 339-340.

²⁸⁷ Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğunda Elektrikli Telgrafın Kurulması", *Osmanlı – Türk Tarihi 1774-1923 Batı Etkisi*, (Çev. Mehmet Morali), Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s. 195.

²⁸⁸ Roderic H. Davison, a.g.e., ss. 195-196.

Osmanlı Devleti'nde telgraf konusunda bu deneyimlerden sonra Osmanlı sınırları içerisinde ilk telgraf hatları Kırım Savaşı sırasında çekilmiştir. Kırım Savaşı'na İngiltere ve Fransa'nın da dâhil olması ile yavaş olan haberleşmenin hızlanması amaçlanmış, böylece Osmanlı sınırları içerisinde olduğu kadar sınırlarının dışında da telgraf hatları çekilmiştir²⁸⁹. 1855 yılında Edirne-İstanbul ve Edirne-Şumnu telgraf hatları kurulmuştur. Bu dönemde telgraflarda kullanılan dil Fransızca olsa da 1861'den sonra Türkçe olarak devam ettiği görülmektedir²⁹⁰.

Telgraftaki gelişmeler zamana paralel olarak ilerlemiş, Sultan Abdülaziz Dönemi (1861-1876) boyunca telgraf alanında gelişmelere devam edilmiştir. Ülke genelinde bu dönemin sonlarına doğru hemen hemen her bölgede telgraf idaresi açılmıştır²⁹¹. 1871 yılına kadar telgraf müdürlüğü olarak idare edilmiş olan telgraf idaresi, 1871 yılında Posta Nezâreti ile birleştirilerek Dâhiliye Nezâretine bağlanarak Posta ve Telgraf Nezâreti şeklini almıştır²⁹².

Sultan Abdülaziz dönemi boyunca devam etmekte olan gelişmeler Sultan II. Abdülhamid dönemi boyunca da gelişerek devam etmiştir²⁹³. Telgrafın ilk kez askeri alanda haberleşmeyi hızlandırması açısından fayda sağladığı görülmüş olsa da zaman içinde askeri alanın yanı sıra farklı alanlarda faydalar sağladığı da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin merkezin taşra yönetimindeki şikayetlerden ya da herhangi bir konudan daha hızlı haberdar olması gibi pek çok alanda da fayda sağladığı anlaşılmıştır. Posta ve telgraf alanında edinilmiş olan bu deneyimlerin neticesinde Biga Kazası'nda da Telgraf ve Posta İdaresi'nde mevcut bir memur iki hat çavuşu ve bir mevsil muharreratının görevli olduğu görülmektedir. 1888 (1305) yılına ait örnekler şu şekildedir;

Tablo 14

Biga kazası posta ve telgraf idaresi (1888)²⁹⁴

Memur	Aziz Efendi
Hat Çavuşu	Osman Ağa

²⁸⁹ Nesimi Yazıcı, a.g.m., s. 344.

²⁹⁰ Musa Çadırcı, 2013, a.g.e., s. 297.

²⁹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876*, TTK, Ankara 2011, C. 7, s. 273.

²⁹² Nesimi Yazıcı, a.g.m., s. 346.

²⁹³ Roderic H. Davison, a.g.e., s. 202.

²⁹⁴ KVS, 1305 (1888), s. 143.

2.11. Orman İdaresi

Osmanlı Devleti'nde yapıların inşası için gerekli kerestenin sağlanması, ahalinin yakacak ihtiyacının karşılanması, tersane, tophane için gerekli olan malzemenin temin edilmesi gibi pek çok alanda ormanlardan faydalanılmıştır. Bu alanda çalışmalara Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra başlanmış olsa da Kırım Savaşı sonrasına kadar istenilen şekilde ilerleme sağlanamamıştır²⁹⁵. Osmanlı Devleti'nde bu alanda kalifiye elemanın bulunmamasından dolayı dışarıdan uzman getirilmesi konusu gündeme gelmiştir. Bunun neticesinde Kırım Savaşı'ndan sonra ormanlar konusu tekrar ele alınmış ve bu doğrultuda Fransa ile görüşmeden sonra iki tane orman mühendisi 1857 yılında Ticaret Nezâreti'nde görevlendirilmiştir²⁹⁶. Bu süreci orman konusunda nitelikli eleman yetiştirmek amacıyla Orman Mektebi'nin kurulması takip etmiştir. Ormanların ne şekilde idare edileceği ile ilgili ayrıntılı çalışmalar 1862 yılındaki Orman Lâyıhası ve 1870 yılındaki Orman Nizamnamesi ile sürdürülmüş böylece orman konusundaki hususlar belirlenmiştir²⁹⁷.

Biga Kazası'nda ormanlık alanları ele aldığımızda, bu bölgenin ormanlık alan bakımından zengin olduğu göze çarpan ilk husustur. Biga Kazası adına bu alanlar Biga ormanları olarak anılmaktadır ve bunlardan önemli olanları Bozguç, Çataltepe, Karadağ, Abdal Dağları'ndadır. Bu ormanlar genel olarak meşe, gürgen ve nadiren de ıhlamur ağaçlarından oluşmuştur²⁹⁸.

Bu ormanların denetimi ve korunması için Biga Kazası'nda orman idaresinin bulunduğu da görülmektedir. 1876 (1293) ve 1888 (1305) yılı Orman İdaresi görevlileri şu şekildedir;

²⁹⁵ Özkan Keskin, "Osmanlı Ormancılığında Kanunlaştırma Hareketleri ve Yabancı Uzmanların Bu Alanda Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2010, C. 60, S. 1, s. 5-6.

²⁹⁶ Özkan Keskin, "Osmanlı Ormancılığı'nın Gelişiminde Fransız Uzmanların Rolü", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.10, s. 125. Louis Tassy ve Aleksandr Estem adındaki orman mühendisleri ile yıllık 17.000 Frank maaş ile anlaşma yapılmıştır.

²⁹⁷ Özkan Keskin, 2010, a.g.m., s. 6-7.

²⁹⁸ KVS, 1305 (1888), ss. 76-77.

Tablo 15

Biga kazası orman idaresi

1876 (1293) Yılı Orman İdaresi²⁹⁹	
Süvari Korucusu	Ahmet Şevket Efendi
Yamaç Piyade Korucusu	Hüseyin Çavuş
Abdal Dağı Korucusu	Ahmet Çavuş
Çataltepe Korucusu	Yusuf Ağa
1888 (1305) Yılı Orman İdaresi³⁰⁰	
Süvari Memuru	Mehmet Efendi
Karabiga Tezkire Muharriri	Şevki Efendi
Bozlar ve Fenarlar Tezkire Muharriri	Muharrem Efendi
Kolcu Neferi	Üç tanede de kolcu neferi bulunmaktadır

Biga Kazası ormanları çeşitli şekillerde fayda sağlamıştır. Özellikle imar faaliyetlerine olan katkısı bakımından bolca yarar sağlandığı görülmektedir. Bu konuya örnek olarak Biga'da meydana gelen yangınlarda yanmış olan hane, dükkan gibi meskenlerin tekrar inşası için gerekli olan kereste, bu ormanlardan temin edilmiştir. İnşa sürecinde kullanılacak kerestenin sayısının fazla ve maliyetinin yüksek olmasından dolayı, bundan istifade edecek kişilerin orman vergisinden muaf tutulduğu da olmuştur³⁰¹. Ormanlardan sağlanan faydaların daha sonraki yıllarda da artarak devam ettiği; örneğin Biga Kazası yangınından sonra mektep, cami, medrese gibi yapıların orman keresteleriyle tamir edildiği ve bölgenin orman vergisinden muaf tutulduğu, belgelerden karşımıza çıkmaktadır³⁰².

Ormanlardan sağlanan faydalar, kullanımındaki suiistimalleri de beraberinde getirmiştir. Bu suiistimallerden biri de Biga Kazası'nda kereste tüccarı olan Mehmet Rüştü Efendi'nin kereste kaçakçısı olmasının iddia edilmesi ve bundan dolayı durumun soruşturulması adına kazaya, Orman Nezâreti'nden Tahkik Memuru olan Hakkı ve Galip Efendiler ve bir tane de orman müfettişinin gönderilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülen tahkikat üzerine Mehmet Rüştü Efendi'nin yaklaşık 30.000 kuruş haksız kazanç sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca kereste kayıtlarının tutulmuş olduğu defterlerin

²⁹⁹ CBSVS, 1293 (1876), s. 88.

³⁰⁰ KVS, 1305 (1888), s. 144.

³⁰¹ BOA. İ. DH. Nr. 812/65630 (24 Ramazan 1297/ 30 Ağustos 1880) Hanelerin inşası için 138.223 adet kerestenin toplamda 97.190 kuruş olduğu geçmektedir. Bundan dolayı orman resminden muaf olması istenmiştir.

³⁰² BOA. BEO. Nr. 2695/202092 (29 Şaban 1323/ 29 Ekim 1905); BOA. İ. OM. Nr. 10/40 (24 Şaban 1323/ 24 Ekim 1905).

Mehmet Rüştü Efendi'nin dükkanında imha edildiği ve Biga Kazası Kaymakamı Hasan Bey'in bu suiistimale dâhil olduğu tahkikat raporlarına eklenmiştir³⁰³. Böylece Mehmed Rüştü Efendi hakkında gerekenin yapılması istenmiştir³⁰⁴. Bu süre zarfında kereste imalatı ve nakliyesi yasaklanmış olsa da daha sonrasında sorunlar çözüme kavuştuğunda tekrar izin verilmesi merkezden talep edilmiştir³⁰⁵. Bu kötüye kullanıma ek olarak ormanlar, maddi yönler dışında da suiistimale uğramıştır. Örneğin, ormanlar göçmenlerin iskân yerleri olarak buraları seçmeleri hususunda kendilerine alan açabilmeleri adına yakılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır³⁰⁶.

Biga bölgesi ormanları muhacirlerle olan meseleler ile de gündeme gelmiştir. Biga bölgesinde bulunan ve Tersane-i Amire ihtiyaçları için önemli bir konumda olan Bozguç Ormanı, bölgeye yerleşen muhacirler tarafından tahribata uğramıştır. Bozguç ormanının, altmış hane muhacirin yerleşiminden sonra uğradığı zarara karşı bu göçmenlerin ormana girmelerinin yasaklanması kararı çıkarılmıştır³⁰⁷. Bölge ormanları için aynı sorunların Bulgaristan göç eden seksen hanelik muhacirlerden de gelmesinin ardından, bu muhacirlerin bölgeden çıkarılması ve görevli memurlara mukavemetten dolayı gereğinin yapılması talep edilmiştir³⁰⁸. Muhacirlerin bölgeden uzaklaştırılması esnasında bir zaptiye memurunun yaralanmış olduğu da yine dönem belgelerinde karşımıza çıkmaktadır³⁰⁹. Tersane-i Amire için öneme sahip olan Bozguç Ormanı'nın yanı sıra muhacir kaynaklı aynı sorunlar Dikmen Ormanları için de yaşanmış ve bu konuda da tahribatın engellenmesi adına harekete geçilmesi istenmiştir³¹⁰. Orman bölgelerinde yaşanan bu olaylardan da görüleceği üzere, muhacir nüfuslarının artışının önüne geçilememiştir. Bu konuda bir iskân memurunun gönderilmesi ve yerinde bir çalışma yapması talep edilse de bir sonuç alınamamıştır³¹¹. Bozguç ve Dikmen Ormanlarına yerleşmiş olan muhacirler ilerleyen dönemlerde de bölgeden uzaklaştırılamamışlardır. Bu konuda ormanların, bu bölgeye

³⁰³ BOA. BEO. Nr. 3204/240233 (3 Zilkade 1325/ 8 Aralık 1907); BOA. BEO. Nr. 3199/ 239891 (27 Şevval 1325/ 3 Aralık 1907).

³⁰⁴ BOA. BEO. Nr. 3308/248037 (6 Rebiulâhir 1326/ 8 Mayıs 1908).

³⁰⁵ BOA. BEO. Nr. 3328/249549 (6 Cemâziyelevvel 1326/ 6 Haziran 1908).

³⁰⁶ BOA. İ. ML. Nr. 15/46 (8 Rebiülâhir 1313/ 28 Eylül 1895); BOA. BEO. Nr. 2172/162852 (27 Cemâziyelâhir 1321/ 17 Temmuz 1903).

³⁰⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 1572/81 (6 Rebiülâhir 1306/ 10 Aralık 1888).

³⁰⁸ BOA. DH. MKT. Nr. 1599/3 (25 Cemâziyelâhir 1306/ 26 Şubat 1889); BOA. DH. MKT. Nr. 1617/14 (16 Şaban 1306/ 17 Nisan 1899).

³⁰⁹ BOA. DH. MKT. Nr. 1585/105 (18 Cemâziyelevvel 1306/ 20 Ocak 1889).

³¹⁰ BOA. DH. MKT. Nr. 1632/71 (28 Şevval 1306/ 27 Haziran 1889).

³¹¹ BOA. DH. MKT. Nr. 1702/25 (3 Recep 1307/ 23 Şubat 1890); BOA. DH. MKT. Nr. 1793/57 (6 Cemâziyelevvel 1308/ 18 Aralık 1890).

yerleşmiş olan muhacirlere tahsis edilmesi meselesi gündeme gelmiştir. Ormanların daha fazla zarar görmemesi adına hazine için bu ormanlardan sağlanan 50.000-60.000 kuruşluk gelirden dahi vazgeçilmesi göze alınmıştır. Bunun neticesinde buralara yerleşmiş olan muhacirlere tapu verilerek ormanlara daha sonraki dönemlerde iskânın engellenmesi planlanmıştır. Bunun yanı sıra ormanlara zarar vermelerinin önüne geçebilmek adına bu bölgelere gereği kadar korucu istihdam edilmesi istenmiştir³¹².

Biga Kazası orman bölgeleri içinde muhacirler ile olan münasebetler kapsamında farklı dönemlerde aynı sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Bu konuda belgelerden hareketle edindiğimiz bilgilerden biri de Abdal Dağı miri ormanlarda yaşanan meselelerdir. Abdal Dağı miri ormanlarına yerleşen yaklaşık yüz hanelik muhacir, kendilerine alan açmak amacıyla yaklaşık yirmi bin kadar büyük ağacı kesmişlerdir. Bu haberin duyulmasının ardından, buradaki muhacirlerin uygun bir yer bulunana kadar üçer beşer hane olarak eski köylere nakledilmesi istenmiş ve ormanların korunması için buradaki mevcut korucuların yeterli olmadığı görülmüştür. Bunun neticesinde her biri için 250 kuruş maaşla beş korucu ve bunların başına 400 kuruş maaşla korucu başı tayin edilmesi istenmiştir. Buradaki muhacirlerin bölgeden çıkmamak için direnmesi üzerine buraya ilaveten beş korucu ve bir süvari memurunun 1.610 kuruşla senelik 18.810 maaşla istihdamı istenmiştir³¹³. Kazada mevcut olan ormanlar, muhacirlerden gördükleri zararlar ile bölge yöneticilerinin gündeminde kalmıştır. Ormanlık alanları mesken belleyen muhacirler, hem bölge için hem de devlet kurumları için bir gelir kapısı olan ormanları sürekli tahribata uğratmışlardır. Öyle ki orman yerleşimi yapmış olan bir muhacir grubunun arazi genişletmek adına orman yakma girişimi belgelere yansımıştır. Bu hususlar için gereğinin yapılması talep edilmiştir³¹⁴. Muhacirler ve ormanlar arasındaki ilişkiden doğan sorunların çözümü konusunda devletin girişimleri olsa da bazen sonuç alınamadığı göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde atılan adımlar ile ormanlık alanlara ve dahi Biga Kazası Ormanlarına gereken ihtimam gösterilmeye çalışılmıştır. Ormanların, kazanın geliri ve ya kaza civarında göçmenlerin iskânları konusundaki kullanımı bakımından önemli bir

³¹² BOA. BEO. Nr. 341/25530 (3 Recep 1311/ 10 Ocak 1894); BOA. MV. Nr. 77/110 (15 Cemâziyelâhir 1311/ 24 Aralık 1893).

³¹³ BOA. ŞD. Nr. 1586/27 Lef 1, 2, 6, 8 (13 Cemâziyelâhir 1321/ 6 Eylül 1903).

³¹⁴ BOA. BEO. Nr. 2172/162852 (27 Cemâziyelâhir 1321/ 20 Eylül 1903).

yeri olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine yukarıda belirtildiği üzere yetkin kişilerin çalışması adına mekteplerin kurulması, teşkilatlanma sürecine gidilmesi ormanlara devlet düzeyinde önem verilmeye başlandığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun önemi, devletin sosyal ve siyasi her alanda yönetimi birimlere ayırıp, yetkiyi elde tutmak anlamında adımlar atmış olmasıdır. Meydana gelen sorunlarda kişilerin merkezden ve bağlı birimlerden bölgeye görevlendirilip hızlı bilgi ve sonuç elde etmesi de belgelerle birlikte bu görüşe destek olmaktadır.

2.12. Düyun-ı Umumiye ve Reji İdareleri

Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak sıkıntıları XIX. yüzyılda iyice artmış ve bunun sonucunda borçlanma kaçınılmaz hale gelmiştir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik buhrandan kurtulabilmesi adına ekonomik bağımsızlığının tehdit altında olması pahasına borçlanma sürecine girilmiştir. Kırım Savaşı ile gelen ekonomik sıkıntının ayyuka çıkması ile başlayan bu süreçte ilk borçlanma meydana gelmiş ve uzun yıllar sürececek mali bağımlılığın ilk adımı atılmıştır. 1875 yılına kadar gelen süreçte aşırı borçlanmanın getirilerini karşılayamayan Osmanlı Devleti çaresiz kalmış ve iflasını ilan etmiştir³¹⁵.

Osmanlı Devleti'ni çeşitli dönemlerde meşgul eden Rusya ile gerçekleşen harplerden 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, oluşan mali külfete bir yenisini daha eklemiş ve Osmanlı'yı çıkmaza sokmuştur. Bunun üzerine borçlanma konusunda ödemelerde yaşanan sıkıntı 1878 Berlin Antlaşması'nda yer almıştır. Bu antlaşmada borçların görüşülmesi adına bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir³¹⁶.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti alacaklıların ödemelerini karşılayabilmek için çalışmalara başlamıştır. 1881 yılında yapılan görüşmeler ile Muharrem Kararnamesi olarak adlandırılan nizamname imzalanmıştır ve dış borçların miktarı tekrar belirlenerek düzenlenmiştir. Bunları yapmak için de Osmanlı Devleti ülke içinde alacaklıların

³¹⁵ Şevket Pamuk, *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, ss. 230-231.

³¹⁶ Faruk Yılmaz, *Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 51.

temsilcileri olarak çalışacak ve vergilerden gelen gelirlerin bir bölümü toplayıp, Avrupalı alacaklılara aktaracak bir idarenin kurulmasını da kabul etmiştir³¹⁷.

Buna göre Osmanlı Devleti belirli gelirlerinden feragat etmek zorunda kalmıştır. Bunlar; tütün, tuz, ispiroto, balık rüsumu, ipek aşarı, pul ve damga vergisini kapsamaktadır. Bunlara ek olarak devlet, Bulgaristan ve Doğu Rumeli vergisi, Kıbrıs vergisi artışı, tömbeki vergisi, temettü vergisi fazlası ve (ticaret antlaşmaları değiştiği takdirde) gümrük vergisi fazlasından da vazgeçmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Berlin Antlaşmasına göre Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ Düyun-ı Umumiye için ödemeleri gereken payları hükümete verecekleri vergileri de bu idareye bırakılmıştır³¹⁸. Bu düzenlemelerin sonucunda Düyun-ı Umumiye İdaresi 1882 yılında çalışmalarına ülke içerisinde teşkilat kurup vergileri toplayarak başlamıştır³¹⁹.

Yukarıda belirtildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin 1875 yılındaki iflasından dolayı tütün satışından alınan vergiler alacaklıların borçlarının ödenebilmesi için kurulan Rüsum-ı Sitte'ye bırakılmıştı. Daha sonrasında tütünden alınan bu vergiler, Düyun-ı Umumiye idaresi ile birlikte tütün gelirleri idaresinin sorumluluğuna verilmiştir³²⁰. Böylece tütün işlerinin yürütüldüğü Reji İdaresi, tütün gelirlerini tahsil etmek ve tütün kaçakçılığı ile kaçak tütün ekimine karşı gerekeni yapmakla görevlendirilmiştir³²¹.

Düyun-ı Umumiye ve Reji İdaresi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin borçlanarak geldiği bu konum devlet yapısında ve özellikle bağımsızlık anlamında gelinen konumu göstermektedir. Bu durumun etkileri siyasi anlamda olduğu gibi sosyal alanda da kendini hissettirmiştir.

Bunlara istinaden Biga Kazası'nda da Düyun-ı Umumiye ve Reji İdareleri yükümlü oldukları görevleri yerine getirmek amacıyla ve aralarında gayrimüslüm memurlarında bulunduğu idare görülmektedir. 1888 (1305) yılına ait görevliler şu şekildedir;

³¹⁷ Şevket Pamuk, a.g.e., s. 232.

³¹⁸ Enver Ziya Karal, 2007, a.g.e., ss. 428-429.

³¹⁹ Mehmet Süme, a.g.t., s. 259.

³²⁰ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 37.

³²¹ Mehmet Süme, a.g.t., s. 260.

Tablo 16

Biga kazası düyun-ı umumiye ve reji idaresi görevlileri (1888)³²²

Düyun-ı Umumiye Memuru	İsmail Efendi
Kolcusu	Hafız Efendi
Reji Memuru	Perkeli Efendi
Kâtip	Pedros Efendi
Kolcu Neferi	Dört adet kolcu neferi geçmektedir.

³²² KVS, 1305 (1888), s. 144.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİGA KAZASI'NIN SOSYAL YAPISI

Çalışmamızın bu bölümünde kazada meydana gelmiş olan sosyal hayat ele alınacaktır. Bu bağlamda kazanın nüfusu ve etnik yapısı, kazadaki resmi kurumlar, kazada meydana gelmiş olan doğal afetler ve salgın hastalıklar, kazadaki eşkıyalık faaliyetleri, asayiş sorunu ve muhacirlerin iskânı konularına yer verilmiştir.

3.1. Osmanlı Devleti'nde Demografik Yapı ve Nüfus Sayımları

Osmanlı Devleti'nde nüfus konusundaki bilgiler, Osmanlı'nın klasik dönemi olarak adlandırılan dönemde, Osmanlı sınırları içine dâhil edilmiş olan topraklardaki toprak kayıtları, vergi yükümlülüğü olan kişilerin tespiti gibi amaçlar vesilesiyle tutulmuştur. Tutulan bu tahrir kayıtları ile bazı bölgelerin tahmini nüfusu belirlenebilmektedir³²³. Bu kayıtlar genel olarak otuz yıllık aralıklarla tutulmuştur. Ancak bu duruma istisna olarak padişah değişikliği ile de genel tahrir kayıtları tutulduğu görülmektedir. Ancak tutulmuş olan tahrir kayıtları her zaman gerçek verileri yansıtmadığı dikkate alınmalıdır³²⁴.

XVII. yüzyıla gelindiğinde dönemin toplumsal sorunları tahrir kayıtlarındaki aksaklıkları da beraberinde getirmiştir³²⁵. Tımar sisteminin bozulması, çift bozma gibi sorunlar göçü tetikleyerek bölgesel nüfusta değişikliğe sebep olmuştur. XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti geleneksel düşünce yapısının değişmesi gerektiğini görmüş ve XIX. yüzyıl başlarında askerlik, vergi tespiti gibi konularda tespitler için yeni sayım sistemi ihtiyacı hâsıl olmuştur³²⁶.

Yukarıda belirtilen sebeplerle Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı girişimi, Sultan II. Mahmud döneminde 1828 yılında başlamış olsa da 1828-1829

³²³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2010, s. 6.

³²⁴ Mehmet Öz, "Tahrir", *TDVİA*, İstanbul 2010, C. 39, s. 426.

³²⁵ Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)", (Ed. Güler Eren), *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, C. 4, s. 545.

³²⁶ Nuri Akbayar, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 5, s. 1239.

yılı Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı yapılamamıştır. Bu sebeple, yapımı düşünülen sayım, savaşın Edirne Antlaşması ile sonuçlanmasından sonra 1831 yılında erkek nüfusunun belirlenmesi amacıyla Anadolu ve Rumeli'de başarılı bir şekilde yapılmıştır³²⁷. Böylece II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın da kaldırılmasıyla modern ordunun kurulmasında gerekli olan asker temini bakımından erkek nüfusun yaşı ve sayısının belirlenmesinin gerekli olduğu kanıksanmış ve idari ve askeri ihtiyaçları karşılama amacıyla nüfus kayıt sisteminin önemi görülmüştür³²⁸. Bu işleri yürütmek için 1831 yılında Ceride Nezâreti kurulmuş ve eyalete ve sancaklara nüfus nazırları, kazalara nüfus memurları, nahiyelere mukayyidler tayin edilmiştir. Tayin edilmiş olan bu görevliler doğum, ölüm gibi nüfus kayıtlarından sorumlu tutulmuş fakat bu konuda başarı sağlanamamıştır. Bunun neticesinde Ceride-i Nüfus Nezâreti kaldırılmış ve yürütmekle sorumlu olduğu işler Tahrir-i Emlak İdaresine bağlanmıştır³²⁹. Osmanlı'da 1829 yılında kurulmuş olan kayıt düzeni hemen Kırım Savaşı'na kadar işlerliğini sürdürmüştür. Başlıca nüfus kayıt birimi olan kazalarda nüfus memurları, doğum, ölüm, göç gibi konuları kaydederek yılda bir kez İstanbul'daki merkeze bildirmekle sorumlu tutulmuşlardır. Böylece tutulmuş olan nüfus defterleri XIX. yüzyılın başlarında, Osmanlı nüfusu için önemli olmuştur³³⁰. Ayrıca XIX. yüzyılın ortalarında sosyo-ekonomik açıdan önemli olan bir diğer tutulan defter ise 1840 ve 1844/1845 yıllarında Tanzimat'ın getirmiş olduğu yeni vergi düzeninin doğal bir sonucu olarak tutulmuş olan temettuat defterleridir³³¹.

İlerleyen yıllarda, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra, Müslüman erkek nüfusun belirlenmesi, vergi mükellefi gayrimüslimlerin tespiti, ordunun yeniden düzenlenmesi amacıyla 1844 yılında nüfus sayımı yapılmıştır. Bu süreci 1851 yılında Aydın ve Menteşe Eyaletlerine nüfus memuru atanması, 1857 yılında Kıbrıs'ta yapılan nüfus sayımında göçebe aşiretlerin de sayılmaya çalışılmasıyla kapsamı genişletilmiş ve 1861 yılında tamamlanmıştır. Bu uygulamaları, edinilen deneyimlerle ve bölgenin öneminden dolayı Tuna Vilayeti'nde etnik, dini, ekonomik ve toplumsal değişimleri tespit etmek amacıyla 1866 yılında yapılan nüfus sayımı izlemiştir. 1866-1873 yıllarında Vali Mithad Paşa'nın

³²⁷ Enver Ziya Karal, 2010, a.g.e., s. 8.

³²⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 35.

³²⁹ Nuri Akbayar, a.g.m., s. 1240.

³³⁰ Kemal H Karpat, a.g.e., s. 66.

³³¹ Biga Kazası'nın temettuat defterleri için bkz. Muhammet Bedreddin Şimşek, *Temettuat Defterlerine Göre Biga Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1840-1845)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2013.

denetimde yapılmış olan bu sayım mevcut nüfus verilerinden ziyade kişilerin meslekleri, mal varlıkları, bir hanedeki kişi sayısı, kişilerin yaşları ve medeni durumlarının da kaydedilmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir ve muhtemelen bu döneme kadar yapılmış olan en kapsamlı sayım sayılmıştır³³².

Meydana gelen siyasi olaylarla birlikte, nüfus sayımının önemi, hissedilir hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1881 yılına kadar olan süreçte; 1875 yılındaki Bosna-Hersek'te meydana gelen ayaklanmalar, Sultan Abdülaziz'in tahtan çekilmesi, anayasanın ilan edilmesi, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonraki 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın olumsuz etkileri değişen demografik sistemin düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir. Tüm bu gelişmelerle, devletin iç düzeninin bozulması neticesinde kapsamlı bir nüfus bilgisi ihtiyacı doğmuştur. Bunların yanı sıra bu dönemdeki Balkanlardan, Anadolu'ya göçlerin de meydana gelmiş olması nüfus konusunda sıkıntıları beraberinde getirmiştir³³³. Osmanlı'da ileriki tarihlerde yapılmış olan nüfus sayımlarının temeli, belirtilen bu durumlara dayanmaktadır.

Nüfus sayımları hususunda, Osmanlı Devleti büyük yenilikler yapmaya başlamış olsa da nüfus sayımlarının düzensizliği 1881 yılına kadar devam etmiştir. Nüfus sayımlarında edinilmiş olan bu deneyimler neticesinde, düzensizliği ortadan kaldırmak için 1881 yılında nüfus sayımı ile ilgili bir düzenleme yapılarak, Şurâ-yı Devlet tarafından 1881 yılı Eylül ayında Sicil-i Nüfus Nizamnamesi hazırlanmıştır. Böylece nüfus sayımı kaza düzeyinde düzenlenmiş, kaza idare meclisinden ve belediye meclisinden birer üye, nüfus memuru ve askeri bir temsilci, gayrimüslimleri temsil edecek bir üyeden mevcut bir heyet oluşturulmuştur³³⁴.

Osmanlı Devleti'nde nüfus konusunda genel, güvenilir ve ayrıntılı rakamları veren sayım ise 1881/1882 yılında genel olarak yapılmaya başlamış, 1893 yılında sonuçlanmıştır. Dönemin sadrazamı Cevad Paşa tarafından, Sultan II. Abdülhamid'e sunulan sonuçlara göre, kadınların da dâhil edilmiş olduğu düzenli bir nüfus kayıt istatistiğinin tutulabilmiş

³³² Kemal H. Karpat, a.g.e., ss. 77-79.

³³³ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 96.

³³⁴ Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, (Ed. Güler Eren), Ankara 1999, C. 4, s. 568.

olduğu görülmektedir³³⁵. Ayrıca bu sayım ile beraber sayımı yapılan kişilere “Nüfus Tezkeresi” denilen daha sonraları “Nüfus Cüzdanı” olarak anılacak olan bir kimlik kartı da verilmiştir³³⁶.

Nüfus konusunda edinilmiş olan deneyimler neticesinde Osmanlı Devleti’nde son nüfus sayımı olarak 1903 yılında da genel bir nüfus sayımı teşebbüsü gündeme gelmiş ve bu sayım 1907 yılında tamamlanabilmiştir³³⁷.

3.2. Biga Kazası Nüfus ve Etnik Yapısı

1831 yılında memur Şahap Efendi’nin görevli olduğu nüfus sayımında tespit edilmiş olan Biga Kazası erkek nüfusu 1.925 kişi olduğu karşımıza çıkmaktadır³³⁸. Verilmiş olan bu verinin Biga Kazası’na bağlı olan nahiyelerinin dâhil edilmeden sadece merkezi olması kuvvetle muhtemeldir.

Osmanlı’da detaylı nüfus bilgilerine vilayet salnamelerinden ulaşılabilmektedir. Bu bağlamda Biga Sancağı’na bağlı Biga Kazası’nın 1876 (1293) yılı nüfus bilgilerine, o dönemde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti kapsamında bulunduğu için, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi’nden ulaşılabilmektedir. Buna göre Biga Kazası’nın 1876 (1293) yılında nüfusu; 2.990 Müslüman, 1.257 Rum, 119 Ermeni, 42 Kıpti olmak üzere kazanın toplam erkek nüfusunun 4.408 kişi olarak görülmektedir³³⁹. Bu dönemdeki kaza hane sayısı ise; 2.597 Müslüman, 1.015 Rum, 60 Ermeni ve 13 Kıpti olmak üzere 3.685 hane bulunmaktadır. Biga Kazası’na bağlı olan Dimetoka Nahiyesi’nin ise 1.360 müslüman, 460 Rum, 31 Kıpti olmak üzere nüfusu 1.851 kişi olarak görülmektedir. Çan Nahiyesi’nin nüfusu ise; 3132 Müslüman, 199 Rum, 51 Kıpti olarak görülmektedir³⁴⁰.

³³⁵ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 106.

³³⁶ Ali Güler, a.g.m., s. 568.

³³⁷ Nuri Akbayar, a.g.m., s. 1241.

³³⁸ Enver Ziya Karal, 2010, a.g.e., s. 156.

³³⁹ Burada verilmiş olan nüfus Biga Kazası’nın nahiyeleri dışında merkez nüfusu olduğu muhtemeldir. Ali Cevad’ın Memâlik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafyası adlı eserde de Biga Kaza nüfusu 4000-5000 civarında geçmektedir. Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafyası*, Mahmud Bey Matbaası, 1313, C. 1, s. 224.

³⁴⁰ CBSVS, 1293 (1876), s. 127.

Biga Kazası'nın köyleriyle birlikte ayrıntılı bir nüfusu ile ilgili 1883 (1300) yılı nüfus defterindeki verilere göre; Müslüman erkek 29.807, kadın 16.731 kişi, Rum erkek 1.713, kadın 1.447 kişi, Ermeni erkek 136, kadın 144 kişi olmak üzere toplam 49.978 kişinin olduğu görülmektedir³⁴¹.

Biga Kazası'nın 1888 (1305) yılı nüfus bilgilerine ise Biga Sancağı'nın bağlı bulunduğu Karesi Vilayeti Salnamesi'nden ulaşılabilmektedir. Buna göre; 38.503 kişi Müslüman, 3.144 kişi Rum, 277 kişi Ermeni ve 82 kişi de yabancı olmak üzere kadın ve erkek nüfus toplamda 42.006 kişi olarak gözükmetedir³⁴².

1893 yılında sonuçlanmış olan Osmanlı genel sayımına göre Biga Kazası nüfusu ise, 36.542 kişi Müslüman, 3.160 kişi Rum, 280 kişi³⁴³ Ermeni olmak üzere 39.982 kişidir³⁴⁴. 1894 yılında ise, Biga Kazası'nın nüfusu, 40.749 kişi Müslüman, 3.745 kişi Rum, 244 kişi Ermeni olmak üzere 44.738 kişiye yükselmiştir³⁴⁵.

1906/1907 yıllarında ise; 73.365 kişi Müslüman, 6.114 kişi Rum, 422 Kişi Ermeni, 726 kişi Bulgar, 139 kişi Yahudi, 22 kişi yabancı olmak üzere toplam 80.778 kişi olduğu görülmektedir³⁴⁶. XIX. yüzyılda Biga Kazası'nın yıllara göre nüfusunun dağılımı ise;

Tablo 17

Biga kazası XIX. yüzyıl nüfusu

Yıl	İslâm Nüfusu	Rum Nüfusu	Ermeni Nüfusu	Kıpti Nüfusu	Yahudi Nüfusu	Yabancı Nüfus	Toplam Nüfus
1831	1.925	-	-	-	-	-	1.925
1876	2.990	1.257	119	42	-	-	4.408
1883	46.538	3.160	280	-	-	-	49.978
1888	38.503	3.144	277	-	-	82	42.006
1893	36.542	3.160	280	-	-	-	39.982
1894	40.749	3.745	244	-	-	-	44.738

³⁴¹ BOA, NFS.d. 7450 (29 Zilhicce 1300- 31 Ekim 1883). Görüntünün net olmamasından dolayı sayılar hesaplanarak kişi sayısı tespit edilmiştir.

³⁴² KVS, 1305 (1888), s. 145.

³⁴³ R. 14 Temmuz 1309 tarihinde tamamlanmış olan tahrir sonucunda Biga Kazası'ndaki Ermeni nüfusu 363 kişi olarak tespit edildiği şeklinde geçmektedir. BOA. Y. PRK. DH. Nr. 6/71 (24 Muharrem 1311/ 7 Ağustos 1893).

³⁴⁴ Kemal H. Karpat, a.g.e., ss. 274-275.

³⁴⁵ Şerif Korkmaz, 2005, a.g.t., s. 123.

³⁴⁶ Kemal H. Karpat, a.g.e., ss. 348-349. Eserde verilmiş olan nüfus verileri Lapseki ve Biga Kazaları ortak bir şekilde gösterilmektedir.

1883 (1300) yılı nüfus defterine göre kaza nüfusun ayrıntılı göstergesi ise;

Tablo 18

Biga kazası nüfus dağılımı (1883)

	Erkek	Kadın
Müslüman	29.807	16.731
Rum	1.713	1.447
Ermeni	136	144

Nüfus defterindeki bilgilerden de görüldüğü üzere Biga Kazası'nda Müslüman nüfusunun yanında gayrimüslim nüfusunun azımsanmayacak şekilde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Kaza genelinde gayrimüslimlere belli haklar verilmesinin yanında belli başlı görevlerin de verildiği görülmektedir. Buna örnek olarak Biga Kazası orman memurluğu görevi, İstapan Karid Efendiye verilmiştir³⁴⁷. Bunun yanı sıra mektep ve kilise gibi kendilerine ait olabilen kurumların açılması içinde kolaylık gösterilmiştir³⁴⁸. Bu tür girişimler neticesinde yerli halk ile gayrimüslim ahali arasında etkileşim sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde nüfus konusunda ilk dönemlerde tutulmuş olan tahrir kayıtları nüfus ile ilgili tahmini bilgiler sağlamışken XIX. yüzyılda modern anlamda yapılmış olan nüfus sayımları ile daha güvenli bilgiler elde edilmiştir. Nüfus bilgilerine, Vilayet Salnameleri ve 1890'lardan sonraki nüfus istatistikleri ile ulaşılabilmektedir. Biga Sancağı'nın müstakil bir salnamesi olmamasından dolayı dönem dönem bağlı bulunduğu vilayet salnameleri ile bu bilgilere ulaşılabilmektedir. Biga Sancağı dâhilinde bulunan Biga Kazası nüfusuna bakıldığında, göç hareketlerinin ve ticari faaliyetlerin yoğunluğu ve kazanın stratejik konumu gibi sebeplerden dolayı nüfus artışı olduğu gözlemlenmektedir. Biga Kazası'nın nüfus yapısında genel olarak Müslümanlardan sonra, ikinci büyük nüfus yoğunluğuna Rumlar sahip konumda bulunmakta ve ayrıca Ermeni, Kıpti ve daha başka yabancı gayrimüslim gruplarının da mevcut olduğu görülmektedir. Biga Sancağı'na bağlı bulunan Biga Kazası'nın genel sancak nüfusu için önemli bir konuma sahip olduğu ve bu konumunu sürekli olarak koruduğu, nüfusundaki hareketlilik sayesinde görülmektedir. Bu hareketlilikte muhacir iskânlarının etkisinin büyük olduğu ilgili bölümlerde anlatılmıştır.

³⁴⁷ BOA. Y. PRK. DH. Nr. 6/67 (21 Muharrem 1311/ 4 Ağustos 1893).

³⁴⁸ BOA. BEO. Nr. 2672/200361 (23 Receb 1323/ 23 Eylül 1905); BOA. ŞD. Nr. 2578/12 (1 Rebiülevvel 1309/ 5 Ekim 1891); BOA. İ. ŞD. Nr. 112/6706 (19 Rebiülâhir 1309/ 22 Kasım 1891).

3.3. Biga Kazası Resmi Kurumları

Biga Kazası'nda meydana getirilen bürokratik sistem bu bölgede oluşturulan resmi kurumlar vasıtasıyla somut bir şekilde görülebilmektedir. Döneme ait kaynaklardan da bu kurumların resmi daireleri, bu dairelerin inşa şekilleri, tahribatları ve tamirleri hususlarına ulaşılabilmektedir.

3.3.1. Biga Kazası Hükümet Konağı

Tanzimat öncesinde düzenli bir temele oturtulamamış olan idari işleyiş, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte daha farklı bir hal almıştı. Kamu görevlilerinin işlerini yürütmek için tahsis edilmiş olan bir bina olmamasından dolayı genellikle bürokratik işler ikâmet ettikleri şahsi mülklerinden yürütülmekteydi. Bu düzenin artık ihtiyacı karşılayamamasından dolayı devlet işlerinin işleyişi bu dönemde artık daha somut bir hal almış ve bu durum II. Abdülhamid döneminde fiziki yapılara dönüşmüştür. Çeşitli devlet dairelerini bünyesinde toplayan ve hükümet konakları adını alan bu yapılar kadı, kaymakam gibi devlet adamlarının işlerini tek elden yürütmeleri açısından önem arz etmektedir³⁴⁹. Böylece XIX. yüzyıl sonlarında yönetsel yapıda meydana gelmiş olan değişimler ile merkezi otoriteyi de güçlendirmek amacıyla “yönetici merkez” kavramı doğmuş ve bu kavramın odak noktasında “hükümet konakları” belirleyici rol oynamıştır³⁵⁰. XIX. yüzyılın sonlarına doğru taşra idaresinde yenileşmenin somut kanıtı olan hükümet binaları küçük kasabalarda bile önemli bir konum haline gelmiştir. Ayrıca hükümet binalarının çevrelerinin diğer kamu binaları ile çevrelenmiş olmasıyla, sosyal hayatın önemli bir parçası olan hükümet meydanları ortaya çıkmıştır. Genellikle yöredeki açılış törenleri, resmi kutlamalar burada yapılmaya başlamış ve hükümet konaklarının sayılarının da bu dönemde giderek arttığı görülmüştür³⁵¹.

Biga Kazası'nın ilk hükümet konağının ne zaman yapılmış olduğu kesin olarak tespit edilememiştir. Bununla beraber 1884 yılında mevcut olan hükümet binasının harap

³⁴⁹ Yasemin Avcı, *Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 202.

³⁵⁰ Sevgi Aktüre, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişmeler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, C. 4, s. 896.

³⁵¹ Yasemin Avcı, a.g.e., s. 203-204.

bir şekilde olmasından dolayı 33.375 kuruş masraf ile yeniden inşa edilmesi istenmiştir. Bunun neticesinde yöredeki varlıklı kişilerde 32.537,5 kuruş yardım toplanarak binanın inşasına başlanmıştır³⁵². Hükümet konaklarının merkezi otoritede önemli bir konumda olmasından dolayı devlet mevcut olan bu konakların bakımlı olması konusunda yoğunlaşmış ve bakımlı görünmesi konusuna özen göstermiştir³⁵³. Biga Kazası'nın hükümet konağının da bu doğrultuda gerekli görülen bakımı için gereken 1.500 kuruşun karşılanarak hükümet konağının bakımının yapılması istenmiştir³⁵⁴. İlerleyen süreçte kış mevsiminin yaklaşmakta olmasından dolayı gerekli görülen hükümet konağının çatısının onarılması için gerekli olan 1.394 kuruşun karşılanması istenmiştir³⁵⁵. Hükümet konağının kapsamlı bir şekilde bakım ve onarımın gerekli görülmesinden dolayı lazım olan meblağ hesaplanmış ve kararlaştırılmış olan 12.730 kuruşun temin edilmesi istenmiştir³⁵⁶. Gerekli olan 12.730 kuruşluk gider bedelinin, kış vaktinin de yaklaşmasından dolayı verilmesi uygun görülerek tahsis edilmiştir. Fakat birkaç ay sonra meydana gelecek olan yangın sebebiyle hükümet konağı da yandığı için tamiratın yapılma fırsatı olmamıştır³⁵⁷. 1901 yılı temmuzunda Rum mahallesinde meydana gelen bu yangının Müslüman mahallesine de geçmesiyle birçok hane, dükkan zarar görmüş ve bunların yanında hükümet konağı da yanmış ve kullanılmaz bir hale gelmiştir³⁵⁸. Bu doğrultuda hükümet konağının aldığı hasardan dolayı başka bir haneye taşınması istenmiştir ve böylece 28 Temmuz 1901 tarihinden itibaren aylık 1.200 kuruş kira ile başka bir haneye taşınmıştır³⁵⁹. Taşınılan yeni mekan için gerekli olan kira bedelinin 1901 yılında 9.058 kuruş ve sonraki yıl içinde de 14.400 kuruş olarak Biga Sancağı emvalinden ödenmesi uygun görülmüştür³⁶⁰. Kazadaki yangın bu denli büyük olması sebebiyle gereğinin yapılması istenmiş buna göre on maddelik bir şartname hazırlanmıştır³⁶¹. Yangında yanmış olan hükümet konağı, hapisane, süvari tavlasi(ahır) ve evrak mahzeninin yeniden inşası gerekli görülerek masraf bedelinin belirlenmesi istenmiştir. Bu durumda masraf bedelleri, hükümet konağı

³⁵² BOA. İ. DH. Nr. 929/73647 (24 Zilhicce 1301/ 15 Ekim 1884).

³⁵³ Yasemin Avcı, a.g.e., s. 203.

³⁵⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 1933/96 (17 Şaban 1309/ 17 Mart 1892).

³⁵⁵ BOA. DH. MKT. Nr. 2281/11 (3 Şaban 1317/ 7 Aralık 1899); BOA. DH. MKT. Nr. 2408/124 (4 Cemâziyelâhir 1318/ 29 Eylül 1900).

³⁵⁶ BOA. DH. MKT. Nr. 2409/67 (6 Cemâziyelâhir 1318/ 1 Ekim 1900).

³⁵⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 2444/49 (12 Ramazan 1318/ 3 Ocak 1901); Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., s. 519.

³⁵⁸ BOA. Y.A. HUS. Nr.418/55 (12 Rebiülâhir 1319/ 29 Temmuz 1901).

³⁵⁹ BOA. DH. MKT. Nr. 2566/38 (26 Şaban 1319/ 8 Aralık 1901).

³⁶⁰ BOA. DH. MKT. Nr. 493/32 Lef 2 (24 Muharrem 1320/ 3 Mayıs 1902); Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., s. 519.

³⁶¹ BOA. ŞD. Nr. 1589/1 Lef 19 (16 Recep 1322/ 26 Eylül 1904).

için 97.907 kuruş, hapishane için 30.772,5 kuruş, süvari tavlasi için 26.106 kuruş ve evrak mahzeni için ise 11.464 kuruş keşif bedeli olarak tespit edilmiştir. Binaların inşa masrafı toplamda 166.249,5 kuruş gibi yüksek meblağ olarak belirlenmiştir. Bundan dolayı devletin zor durumda bırakılmaması adına giderler, bölge eşrafının tasarrufuna bırakılmıştır. Böylece gerekli olan 116.249,5 kuruşun 118.400 kuruşu bölgedeki kişilerin yardımıyla temin edilmiş ve kalan yaklaşık 56.000 kuruşluk miktarın ise devlet tarafından karşılanması istenmiştir³⁶². İnşa edilecek binaların masraflarının yüksek olması ve yardım dışında kalan paranın temini konusunda net bir durum olmamakla beraber, yeniden yapılacak binalar konusunda hükümet konağına öncelik tanınmıştır. Bunun sebebi aylık 1200, yıllık 14.400 kuruşluk kira bedelinden tasarruf edilmek istenmesidir. Bunun neticesinde bölgeden toplanan yardımların sadece hükümet konağına ve biraz eklemeye hapishaneye yeteceği anlaşılmıştır. İnşa edilecek hükümet konağı bitene kadar mevcut işlerin aylık 332,5 kuruşla başka bir binadan yürütülmesi istenmiştir³⁶³. Ayrıca yangında kurtarılmış olan resmi evraklar ve mefruşatın (halı, kilim, koltuk gibi eşyalar) eksiklerinin ve çeşitli giderlerin karşılanması için 863 kuruş sarf edilerek temin edilecek konağa ulaştırılması talep edilmiştir³⁶⁴. Gerekli olan hükümet konağının inşasına tahminen İlbahar'da başlanması ön görülmüştür³⁶⁵. Hükümet konağı ve hapishane dışında kalan evrak mahzeninin inşa masrafının Hazine-i Celile'den, süvari tavlasi'nin inşa masrafının ise Seraskerlik bütçesinden karşılanması istenmiştir³⁶⁶. Bu süre zarfında hükümet konağında görevli memurların işlerinin aksamaması için yanmış olan hükümet konağı arsasında 100 lira bedel ile baraka yaptırılması uygun görülmüştür³⁶⁷.

Biga Kazası'nda 1904 yılında bir yangın daha meydana gelmiş ve yapımı planlanmış olan binaların yapımını sekteye uğratmıştır. Bu yangın sonucunda hükümet konağı olarak kiralanan bina da yanmış ve yeni hükümet konağı inşa edilinceye kadar bir

³⁶² BOA. ŞD. Nr. 1589/1 Lef 3, 9 (16 Recep 1322/ 26 Eylül 1904); BOA. DH. MKT. Nr. 651/46 Lef 2 (14 Zilkade 1320/ 12 Şubat 1903).

³⁶³ BOA. DH. MKT. Nr. 651/46 Lef 19, 20 (14 Zilkade 1320/ 12 Şubat 1903).

³⁶⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 2583/48 (24 Şevval 1319/ 3 Şubat 1902); BOA. DH. MKT. Nr. 441/19 (6 Zilhicce 1319/ 16 Mart 1902).

³⁶⁵ BOA. ŞD. Nr. 1589/1 Lef 21 (16 Recep 1322/ 26 Eylül 1904). Binaların yapımı için bölgeden toplanmış olan yardım konusunda da bir takım sorunlar yaşanmıştır. Bölgelerden toplanan yardım toplu bir şekilde uygun olmayan usul ile kayıt edilmiş ve bölgedeki muhtarlar ve imamlar tarafından halk adına taahhüt edilip kaydedilmiştir. Bu durum sorun yaratmış ve yardımda bulunan kişilerin kendi istekleri ile yardımda bulduklarına dair yardımda buldukları miktarı belirterek mühür ve ya imzası istenmiştir.

³⁶⁶ BOA. ŞD. Nr. 1589/1 Lef 20 (16 Recep 1322/ 26 Eylül 1904).

³⁶⁷ BOA. İ. DH. Nr. 1428/21 (1 Ramazan 1322/ 9 Kasım 1904).

yerin temin edilmesi tekrar gündeme gelmiştir. Bu durumda aylık 332,5 kuruş kira bedeli ile yeni bir bina kiralanarak hükümet konağı olarak kullanılmıştır³⁶⁸. 1904 yılındaki yangının neticesinde önceden yapımı planlanmış olan binaların, gerekli olan inşaa bedeli temin edilerek planlanan şekilde inşaa edilmesi uygun görülmüştür³⁶⁹. Bu süreçte inşaa konusunda yararlılık sağlayıp üstün hizmet göstermiş kişilere de nişan verilmiş ve rütbeleri yükselttilerek ödüllendirilmiştir³⁷⁰. Hükümet konakları, zaman zaman yukarıda belirtildiği üzere çeşitli sebeplerle kullanılamaz hale gelmiştir. Bu yapılara onarım, bakım ve yeniden inşaa konularında öncelik tanınmış olması, merkezi bürokratik sisteme verilen önemi de göstermektedir. Ayrıca bu yapılar ve çevresinde oluşan fiziki durum sebebiyle sosyal yapı adına katkı sağlanmıştır. Bu halk ve devlet arasında bir köprü vazifesi görmesi bakımından önem arz etmektedir.

3.3.2. Biga Kazası Hapishanesi

Biga Kazası'nda bulunan hapishanelerin bilgileri, mevcut belgeler vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır³⁷¹. Kazadaki ilk hapishanenin tam olarak ne zaman yapılmış olduğu tespit edilememiştir. Fakat 1886 yılına ait bir belgede, Biga Kazası'nda mevcut olan hapishanenin darlığından dolayı genişletilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yine bu yılda 89 mahkûm mevcutlu olan hapishanenin darlığı ve kazanın da büyüklüğü sebebiyle 11.400 kuruşluk bir masrafla hapishanenin üstüne dört odanın daha yapılması istenmiştir³⁷². Bu yoğun mevcut, sorunları da beraberinde getirmiş, aksaklıkların doğmasına sebep olmuştur. Yalnızca hapishanedeki bu yoğunluk değil aynı zamanda görevlilerin disiplinsizliği de günlük işlerin aksaması sonucunu doğurmuştur. Örneğin 1889 yılına ait bir belgede, hapishane gardiyanı olan Haydar Efendi'nin işine düzenli gelmemesi ve temizlik işlerini yerine getirmemesinden dolayı, işine son verilmiş ve yerine Ali Efendi tayin edilmiştir³⁷³. Kaza merkezlerindeki hapishanelerde bu yoğunluğun önüne geçebilmek adına ağır suç işleyenlerin liva merkezi hapishanelerine gönderilmesi istenmiş

³⁶⁸ BOA. DH. MKT. 922/59 (2 Zilkade 1322/ 8 Ocak 1905).

³⁶⁹ BOA. İ. DH. Nr. 1443/12 (14 Safer 1324/ 9 Nisan 1906).

³⁷⁰ BOA. DH. MKT. Nr. 998/58 (15 Cemâziyelâhir 1323/ 17 Ağustos 1905).

³⁷¹ Osmanlıda Hapishane konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, İstanbul 2012.

³⁷² BOA. İ. ŞD. Nr. 80/4742 (15 Cemâziyelâhir 1303/ 21 Mart 1886).

³⁷³ BOA. DH. MKT. Nr. 1583/94 (10 Cemâziyelevvel 1306/ 12 Ocak 1889).

fakat bu istek uygun bulunmamıştır³⁷⁴. Hapishanenin kaza için önemi göz önünde bulundurulduğunda ise tamir işlerinin gerekli olduğu zamanlarda yapılması istenmiş ve bu durumda kaza hapishanesinin tamiri için gerekli görülen 1.865 kuruşun temin edilmesi talep edilmiştir³⁷⁵. İstenmiş olan bu meblağın 1892 yılı Dâhiliye tahsisatından hesaplanmış, sancak emvalinden karşılanmıştır³⁷⁶.

Biga Kazası'nda bulunan hapishanenin, yoğunluğundan dolayı genişletilmesi ya da yeniden yapılması istenmiştir. Yeni bir hapishane yapımı için keşif yapılarak 68.508 kuruşun gerekli olduğu hesaplanmış ve bunun 1892 yılı bütçesinden karşılanması hesaplanmıştır³⁷⁷. Ayrıca hapishanenin doluluk oranının yüksek olmasından dolayı bir gardiyan ile idare edilmesinin yetersiz olduğu görülerek iki gardiyanın daha kaza hapishanesinde görevlendirilmesi istenmiştir. Böylece gardiyan sorununu çözmek için iki gardiyanın daha aylık 250 kuruş maaş ile tayin edilmesi uygun bulunmuştur³⁷⁸. İlerleyen süreçte tayin olunmuş gardiyanların maaşlarıyla ilgili sorunlar meydana gelmiştir. Kaza hapishanesinde mevcut bulunan üç gardiyandan ikisinin maaşı yüzer kuruş kesilerek kazanın da büyük olması ve işlerinin yoğunluğundan dolayı bir mukayyidin (kayıt tutan kişi) gardiyanların kesilen maaşından toplanıp mukayyide 60 kuruş maaş tahsis edilmesi ve kalan 140 kuruş ile de tahrirat kâtibinin maaşının arttırılması düşünülmüştür³⁷⁹.

Kaza hapishanesinin dar olmasından dolayı yaşanan sorunlar sık sık gündeme getirilmiştir. Bu sebeple kaza tevkifhanesinin darlığının giderilebilmesi için cüzi bir masrafla bir odanın onarılıp hapishaneye eklenmesi istenmiştir³⁸⁰.

Biga Kazası'nda kadınlara mahsus bir kadın hapishanesi bulunmamasından dolayı aylık 50-60 kuruş kira bedeli ile bir hanenin hapishane olarak kullanılmak üzere

³⁷⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 1779/94 (27 Rebiülevvel 1308/ 10 Kasım 1890).

³⁷⁵ BOA. DH. MKT. Nr. 1894/89 (26 Rebiülâhir 1309/ 29 Kasım 1891).

³⁷⁶ BOA. DH. MKT. Nr. 1911/14 (13 Cemâziyelâhir 1309/ 14 Ocak 1892).

³⁷⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 2014/82 (3 Rebiülâhir 1310/ 25 Ekim 1892); BOA. DH. MKT. Nr. 2052/86 (30 Recep 1310/ 17 Şubat 1893); BOA. İ. DH. Nr. 1301/54 (20 Recep 1310/ 7 Şubat 1893).

³⁷⁸ BOA. DH. MKT. Nr. 2055/78 (8 Şaban 1310/ 25 Şubat 1893); BOA. İ. DH. Nr. 1301/34 (3 Recep 1310/ 21 Ocak 1893); BOA. ŞD. Nr. 1552/18 (26 Cemâziyelâhir 1310/ 15 Ocak 1893).

³⁷⁹ BOA. DH. MKT. Nr. 2313/127 (3 Zilkade 1317/ 5 Mart 1900); BOA. DH. MKT. Nr. 2389/120 (18 Rebiülâhir 1318/ 15 Ağustos 1900).

³⁸⁰ BOA. DH. MKT. Nr. 2341/24 (6 Muharrem 1318/ 6 Mayıs 1900).

kiralanması uygun görülmüştür. Ayrıca buraya aylık 90 kuruş maaş ile kadın gardiyan tayin edilmesi istenmiştir³⁸¹.

Biga Kazası'nda 1901 yılında çıkan yangında hapishaneler de yanmıştır. Yukarıda da değinmiş olduğumuz gibi kaza hapishanesinin 37.702,5 kuruş masrafla yeniden inşa edilmesi planlanmıştır. Fakat 1904 yılında tekrar bir yangın çıkmış ve yeniden yapımı planlanmış olan binaların yapımı tekrar istenmiştir. Bu süreçte hapishane işleri için geçici olarak bir yerin inşa edilmesi talep edilmiştir³⁸². İlerleyen süreçte tamamlanamamış olan kaza hapishanesinin eksiklerinin giderilmesi için çalışmalar yapılarak gerekli olan keşif defteri hazırlanmıştır³⁸³. Kadınlara mahsus olarak da kazada iki katlı bir şekilde ve sağlık koşullarına uygun olarak hapishanenin eksiklerinin de giderilip tekrardan yapılması uygun görülmüştür³⁸⁴. Kazadaki hapishanede mevcut sorunların dışında da sorunlar meydana gelmiş, çeşitli dönemlerde firari mahkûm sorunları görülmüştür. 1906 yılında beş kişinin firar ettiği, bu kişilerin üçünün yakalandığı fakat diğer ikisinin arandığı olayın belgelere yansımış olması, bu duruma bir örnek teşkil etmektedir³⁸⁵.

Kazada bulunan hapishanedeki mevcut mahkûm sayıları ve bu sayıların fazla olması, bölgedeki suç oranının bir yansıması olarak da düşünülebilmektedir. Bu mevcudiyetin fazlalığı bölgedeki suç faaliyetlerinin yoğunluğu konusunda bir gösterge olması bakımından önemlidir. Mevcut binalar için alınan önemler devlet tarafından buraya verilen dikkati gösterse de yaşanan firar olayları yeterli önlemin alınmadığını gözler önüne sermektedir.

3.3.3. Biga Kazası Câmileri

Biga Kazası'nda meydana gelen yangınlar sonucunda zarar gören diğer binaların yanı sıra kaza merkezindeki Çarşı câmi de yanarak büyük hasar almıştır. Câminin her hangi bir vakfının bulunmamasından dolayı yeniden inşası konusunda sorunlar meydana gelmiş olsa da kaza halkı tarafından toplanacak olan yardımlarla tekrar inşası

³⁸¹ BOA. DH. MKT. Nr. 116/11 (16 Şaban 1311/ 22 Şubat 1894); BOA. İ. DH. Nr. 1310/46 (15 Recep 1311/ 22 Ocak 1894).

³⁸² BOA. DH. MKT. Nr. 651/46 Lef 9 (14 Zilkade 1320/ 12 Şubat 1903).

³⁸³ BOA. ZB. Lef 3 Nr. 708/32 (4 Rebiülevvel 1324/ 28 Nisan 1906).

³⁸⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 1154/85 (9 Safer 1325/ 24 Mart 1907).

³⁸⁵ BOA. DH. MKT. Nr. 1137/4 (16 Şevval 1324/ 3 Aralık 1906).

düşünülmüştür. Böylece ahali tarafından taahhüt edilmiş olan 113.000 kuruşun, 94.800 kuruşu toplanabilmiştir. Eksik kalmış olan yaklaşık 42.000 kuruş ise tedarik edilerek cami inşasına girişilmiştir. Kış mevsimine kadar câminin minaresi ve dört duvarı taştan inşa edilmiş fakat kış mevsiminin gelmesinden dolayı İlbahara kadar caminin yapımına ara verilmiştir. Kış döneminin bitmesiyle beraber caminin eksiklerinin tamamlanması istenmiştir. Ayrıca câminin giderlerinin karşılanabilmesi için yedi tane dükkanın yapımı ve bu dükkanlardan gelecek yıllık 8.000 kuruşluk kira gelirinin câminin ihtiyaçları için kullanılması planlanmıştır. Ayrıca kaza kaymakamlığı tarafından, 1905 Temmuz’unda Sultan Abdülhamid’in Cuma selamlık töreninde, Ermeni terör saldırısı girişiminden kurtuluşunun sevinci olarak, yapılmış olan caminin isminin Şükran-ı Hamid olması talep edilmiştir³⁸⁶.

Yine büyük yangından zarar gören Biga Ulu Cami, bu yangından büyük hasar almış ve onarımı için çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca Bademlik Cami ve Kurşunlu Cami, bu yangında zarar görmüş ve aynı süreçte yaşananlar bu dini merkezlere de uygulanmıştır. Bu durum hem yangının boyutlarını göstermesi hem de onarım çalışmalarının kapsamı hakkında bilgi vermektedir. Bölgedeki camiler için kurumlar tarafından adım atılmış, hem devlet hem halk desteği ile bu dini yapıların onarımı sağlanmıştır³⁸⁷.

3.4. Biga Kazası Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar

Biga Kazası’nda, çalışmamız kapsamında belirttiğimiz üzere, dönem dönem meydana gelen doğal afetler ve salgın hastalıklar meydana gelmiştir. Bu doğal afet ve salgın hastalık gibi olayların sonucunda gerek kaza halkı gerek devlet zor durumda kalmış ve sonuçlarını iyileştirmek adına çaba sarf etmişlerdir. Yaşanmış olan bu afetler neticesinde kaza ahali barınma, eğitim, üretim, yiyecek sıkıntısı gibi pek çok konuda

³⁸⁶ BOA. Y. A. RES. Nr. 143/42 Lef 3, 4 (24 Zilhicce 1324/ 8 Şubat 1908); Şerif Korkmaz, a.g.m., s. 527.

³⁸⁷ Gülşan Çetin, Biga İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2011, ss. 22-37; Yavuz Polat, Çanakkale İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2002, ss. 134-143.

zorluklar yaşamış ve bunun yanında kazada afetlerin olumsuz sonuçlarının giderilmesinde gerekli olan finans konusu devlet bütçesini de olumsuz olarak etkilemiştir³⁸⁸.

3.4.1. Biga Kazası'nda Yangınlar

Biga Kazası'nda çalışmamız kapsamında 1901 ve 1904 yıllarında iki büyük yangın meydana gelmiştir. Meydana gelmiş olan bu yangınlar kazada ilk yangınlar olmamakla beraber kazada daha 1860 yılında yangın meydana gelmiş ve büyük hasara sebebiyet vermiştir³⁸⁹. Kazada böyle bir yangından sonra tekrar geniş şekilde yayılma gösterebilen bu denli büyük yangınların meydana gelmesi ve aşırı hasar vermiş olması muhtemelen istenilen düzeyde gerekli tedbirlerin alınmadığının da göstergesi olabilmektedir.

Biga Kazası'nda 1901 yılı temmuzunda Rum Mahallesi'nde meydana gelmiş olan yangın kısa sürede yayılarak Müslüman Mahallesi'nde de etkisini göstermiştir. Bu yangın neticesinde iki yüz on dört ev, hükümet konağı, belediye binası, iki mektep, mescit, Rum kilisesi, fırın ve yetmiş iki dükkanın yangından zarar görmüş olmasıyla, hasarın yaklaşık 35.000 ila 40.000 liraya tekabül ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca kaza ahalisinin evlerinin yanması barınma ve yiyecek sorunlarına öncelik verilmesini gündeme getirirse de yeterli sayıda baraka yapılması mümkün olmadığı için, ihtiyaç doğrultusunda gerekli olan çadırların ve günlük 2.000 kıyeye ekmeğin temin edilmesi talep edilmiştir³⁹⁰. Verilmesi gerekli görülen günlük 2.000 kıyeye ekmek kaza belediyesince karşılanmaya başlanmış olsa da daha sonra karşılanamamasından dolayı bu ihtiyacın Kaza Mal Sandığı'ndan karşılanması uygun görülmüştür. Fakat verilmesi kararlaştırılan ekmek miktarının çokluğu nedeniyle yaklaşık 6969,5 kuruş alacakları olan fırıncılar, bu konuda şikayette bulunmuşlardır³⁹¹. Ayrıca giderlerin çokluğundan dolayı yardım komisyonu kurulması istenmiştir. Bu denli büyük yangınların Osmanlı'da aşırı tahribata yol açmış olmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı'daki evlerin ahşap malzemeden inşa

³⁸⁸ Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki doğal afetler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Elizabeth Zachariadou, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, (Çev. Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

³⁸⁹ BOA. İ. DH. Nr. 453/30069 (13 Ramazan 1276/ 4 Nisan 1860). Kazada akşam saatlerinde çarşı camii yanında meydana gelmiş olan yangın kısa sürede yayılarak iki medrese, bir mektep, şadırvan, dört kahvehane, iki fırın, bir han, bir hamam, iki hane, altmış dükkân zarar görmüş ve bunun yanında birkaç dükkânda yıkılmıştır.

³⁹⁰ BOA. Y. A. HUS. Nr. 418/55 Lef 2 (12 Rebiülâhir 1319/ 29 Temmuz 1901); BOA. İ. ŞE. Nr. 14/33 Lef 3, 4, 5 (4 Cemâziyelevvel 1319/ 19 Ağustos 1901).

³⁹¹ BOA. DH. MKT. Nr. 561/68 Lef 1 (13 Cemâziyelevvel 1320/ 18 Ağustos 1902).

edilmiş olması bunun temel sebeplerinden biridir. Ahşap malzeme esneklik ve maliyet açısından fayda sağlamış olsa da ufak başlayan yangınların kolayca yayılmasını sağlaması bakımından ise dezavantajlı konumdadır. Ahşap hanelerin yanı sıra dar ve sıkışık sokaklarda bulunan bu ahşap yapıların yan yana olması da tahribatın beklenilenden büyük olmasına yol açmış ve sonucunda meydana gelen zararlar ile büyük toplumsal felaketler yaşanmıştır. Yaşanılan zararın sonradan telafi edilmesinden ziyade yangınlara zamanında müdahale etmek daha önemli olsa da bu konuda yeterli başarı sağlanamamıştır³⁹². Ayrıca hemen hemen yakın zamanda Pirlipe’de meydana gelen sel felaketine destek amaçlı bastırılmış olan 5.000 liralık bilete ek olarak, Biga Kazası için de 5.000 liralık bilet bastırılması istenmiştir. Böylece 2.000 liranın gönderilmesi ve diğer toplanan yardımın kazadaki ihtiyaçlar için kullanılması talep edilmiştir³⁹³. Gerekli olan çadır ihtiyacı ise redif deposundan alınan yüz adet çadır ile karşılanmaya çalışılmıştır. Yangında evleri yanan ahalinin büyük bir kısmı yakın civardaki akrabalarının yanına gitmiş olması çadırların çoğunun kullanılmadan kalmasına neden olmuştur³⁹⁴. Böylece kalmış olan bu çadırların Seraskerliğe iadesi durumu istenmiş fakat Seraskerlikçe uygun görülmemiştir. Mevcut olan çadırların bedeli hesaplanmış ve çadırlar için ya 34.000 kuruşun iade edilmesi ya da yeni çadırlar şeklinde verilmesi istenmiştir³⁹⁵. Fakat çadır bedelinin bu dönemde Çankırı’da meydana gelen depremde kullanılmak istenmesi ve daha sonra meydana gelebilecek ihtiyaç durumunda kullanılabilmesi için çadırların satılması uygun bulunmuştur³⁹⁶.

Yangının sebep olduğu yıkımın etkilerinin atlatılıp hasar görmüş yerlerin yeniden inşasının yüksek maliyetli olmasının devlet bütçesini sıkıntıya sokabileceği öngörülerek yardım komisyonunun oluşturulması istenmiştir. Böylece komisyon vasıtasıyla Ağustos ayında 10.000, Kasım ayında 8.000 ve Aralık ayında 5.000 ve iki def’ada 15.000 kuruş temin edilerek yardımda bulunulmuştur³⁹⁷. Fakat gönderildiği ifade edilen toplam yardım

³⁹² Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 5, s. 688; Şerif Korkmaz, “Biga Yangınları ve Afet Yönetimi”, s. 514-515.

³⁹³ BOA. BEO. Nr. 1707/ 127961 (7 Cemâziyelevvel 1319/ 22 Ağustos 1901). BOA. İ. ŞE. Nr. 14/33 Lef 6 (4 Cemâziyelevvel 1319/ 19 Ağustos 1901). Yardım amaçlı kullanılacak olan bu biletler 5 kuruştan 1 liraya kadar çeşitli miktarlarda basılmıştır. BOA. ŞD. Nr. 813/14 (20 Safer 1320/ 29 Mayıs 1902).

³⁹⁴ Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., s. 517.

³⁹⁵ BOA. BEO. Nr. 1838/137787 (20 Muharrem 1320/ 29 Nisan 1902).

³⁹⁶ BOA. BEO. Nr. 1886/141376 (10 Rebiülâhir 1320/17 Temmuz 1902).

³⁹⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 2540/63 (22 Cemâziyelâhir 1319/ 6 Ekim 1901); BOA. DH. MKT. Nr. 2557/13 (5 Şaban 1319/ 17 Kasım 1901); BOA. DH. MKT. Nr. 2580/28 (16 Şevval 1319/ 25 Ocak 1902); BOA. DH. MKT. Nr. 2548/27 (11 Recep 1319/ 24 Ekim 1901); Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., s. 518.

tutarı olan 37.597,5 kuruş ile kayıtlarda teslim alınmış gözükten 21.850 kuruşun uyuşmamasından dolayı netlik kazanması için bu konunun araştırılması talep edilmiştir³⁹⁸. Ayrıca bazı şebhenderlikler tarafından 374 kuruş tutarında yardımda bulunulmuştur³⁹⁹.

Biga Kazası'ndaki yangında yapılmış olan bu yardımların yanı sıra yanmış yerlerin yeniden inşası için gerekli olan malzemeleri temini hususunda girişimlerde de bulunulmuştur. Bu doğrultuda gerekli görülen 6.220.000 tane tuğla, 640.000 tane kiremit, 32.000 kantar kireç, 1800 metreküp meşe kerestesi, 2.000 metreküp çam tahtası ve 108 metreküp meşe ihtiyacı resmden muaf tutulmuştur⁴⁰⁰.

Biga Kazası'nda 1901 yılı yangınının hasarı henüz karşılanamamışken 1904 yılı Ağustos ayında hükümet binası yakınında Alfred adlı şahsın evinde bir yangın daha zuhur etmiş ve gece saatlerine kadar yayılarak sürmüştür. Bu yangında da kaza ahalisinden pek çok kişi evsiz kalmış ve ahalinin geçici olarak barınabilmesi için bölgedeki redif deposundan mevcut çadırların kullanılması istenmiştir. Böylece evsiz kalan ahalinin bir kısmı bu çadırlara yerleştirilirken bir kısmı da Dimetoka Nahiyesi ve yakındaki köylere gönderilmiştir. Ayrıca ihtiyacı olan üç yüz kişiye günlük ikişer kıyve ekmek verilmiştir. Biga Kazası'nda bu yangında Reji İdaresi ve redif deposu dışında kalan bütün resmi binaların yanmış olduğu belgelerden anlamıştır⁴⁰¹. Böylece yangında Müslümanlara ait olan üç yüz altmış yedi hane, dört yüz yirmi sekiz dükkan, yirmi dokuz mağaza, altı han, dokuz fırın, bir hamam, on dokuz kahvehane, yirmi bir debbağhane, üç cami, iki mescit, iki medrese, bir tekke, bir kütüphane, üç mektep hasar görmüştür. Ayrıca 10.245 kile çeşitli erzak tahrip olmuştur. Rumların ise yetmiş dört hane, elli iki dükkan, sekiz mağaza, beş fırın, bir kahvehane ve 2.502 kile erzakları hasar görmüştür. Ermenilerin ise yetmiş dokuz hane, on yedi dükkan, iki mağaza, iki fırın, iki kahvehane, bir mektep, bir kilise ve 635 kile erzakları hasar görmüştür. Yangın neticesinde emlak zararı Müslümanların 3.890.800 kuruş, Rumların 696.400 kuruş ve Ermenilerin ise 623.500 kuruş olmak üzere 5.210.000 kuruş olarak hesaplanmıştır⁴⁰².

³⁹⁸ BOA. DH. MKT. 563/16 (15 Cemâziyelevvel 1320/ 20 Ağustos 1902).

³⁹⁹ BOA. HR. TH. Nr. 272/51 (8 Cemâziyelevvel 1320/ 13 Ağustos 1902).

⁴⁰⁰ BOA. ŞD. Nr. 530/64 (3 Muharrem 1320/ 12 Nisan 1902); BOA. İ. OM. 8/6 (20 Safer 1320/ 29 Mayıs 1902).

⁴⁰¹ BOA. DH. MKT. Nr. 885/52 Lef 2, 4 (9 Cemâziyelâhir 1322/ 31 Ağustos 1904);

⁴⁰² BOA. BEO. Nr. 2400/179970 Lef 2, 3 (19 Cemâziyelâhir 1322/ 31 Ağustos 1904).

Yangının sebep olduğu zararın hesaplanmasından sonra gerekli çalışmalara başlanmıştır. Böylece kazada zor durumda olan kadın ve çocuklu ailelerin barınmaları için yapılacak barakaların inşa masrafı 90.000 kuruş ve gıda masrafı 10.000 kuruş olarak hesaplanmış ve bu giderlerin Dâhiliye tahsisatından karşılanması talep edilmiştir⁴⁰³. Fakat kazadaki herkes yanan binalarını, mektepler gibi ortak alanları yeniden inşa edebilecek maddi güce sahip değildir. Bu yüzden çeşitli yardımların düzenlenmesinin gerekli olduğu görülmüştür⁴⁰⁴. Bunun neticesinde mutasarrıflık tarafından önceki yangında Şehremaneti tarafından Pirlipe selzedeleri ve Biga Kazası yangın mağdurları için yapılan yardımlar gündeme gelmiş ve tekrardan bir yardım düzenlenmesi talep edilmiştir. Fakat Şehremanetinin birkaç kez yardım toplamaya itiraz etmiş olmasına rağmen kazanın yangın hasarının karşılanması için yardım toplamak görevini tekrar üstlenmek zorunda kalmıştır⁴⁰⁵.

Kazadaki yangınların başlıca sebepleri araştırıldığında daha önce belirttiğimiz üzere ahşap malzemeler, dar sokaklar ve yeteriz müdahalenin yanı sıra pek çok çeşitli sebebi de bulunmaktaydı. Bunların arasında kaza nüfusundaki yoğunluk, binaların yeterli alanın da bulunmaması sebebiyle dip dibe olması etkenleri göz önüne alınarak yeni bir yerleşim planının gerekliliği hâsıl olmuştur. Böylece Kaza Meclisi, kazanın daha geniş bir şekilde planlanması amacıyla Ada Mahallesi'nden Karabiga yolu üzerindeki arazilere binaların daha iyi şekilde yeniden inşası için bu güzergâhların kullanılmasını istemiştir⁴⁰⁶. Böylece kazayı genişletme girişimleri başlatılarak yolların inşa plan ve haritaları yapılmıştır. Bu plan doğrultusunda iki yıl içinde taş döşemeli üç adet cadde yapılmıştır. Bu caddeler bin iki yüz metre uzunluğu ve on iki metre genişliğiyle Hamidiye Caddesi; dört yüz elli metre uzunluğunda ve on metre genişliğinde olan Mecidiye Caddesi; sonuncusu ise beş yüz yirmi beş metre uzunluğunda ve on metre genişliğindeki Osmaniye Caddesi'dir⁴⁰⁷.

⁴⁰³ BOA. İ. DH. Nr. 1430/22 (19 Zilkade 1322/ 25 Ocak 1905); BOA. BEO. Nr. 2495/187111 (24 Zilkade 1322/ 30 Ocak 1905); Bu ihtiyaçların öncelikle mal sandığından karşılanması istenmiştir. BOA. İ. HUS. Nr. 121/31 (6 Recep 1322/ 16 Eylül 1904).

⁴⁰⁴ Şerif Korkmaz, a.g.m., s. 522.

⁴⁰⁵ Hüseyin Baha Öztunç, "20. Yüzyıl Başında Biga'da Yangın Afeti ve Sosyal Yardımlaşma", *Bellekten*, Ankara 2018, S. 293, C. LXXXII, s. 312-313.

⁴⁰⁶ BOA. ŞD. Nr. 1592/17 (3 Cemâziyelevvel 1323/ 6 Temmuz 1905).

⁴⁰⁷ BOA. Y. A. RES. Nr. 143/83 Lef 3, 4 (29 Zilhicce 1324/ 13 Şubat 1907); Şerif Korkmaz, a.g.m., s. 525.

Ayrıca malzeme temini bakımından kazadaki yangında yanan binaların tekrardan inşa edilebilmesi için gerekli görülen 6.165 metreküp meşe ve 2.831 metreküp çam kerestesi gibi malzemelerin orman vergisinin dışında tutulması talep edilmiştir⁴⁰⁸.

Biga Kazası'nda mevcut olan dört yüz iki hanede ikamet eden 1.892 Rum, doksan iki hanede ikamet eden 398 Ermeni gayrimüslimin zararların giderilmesi için de girişimlerde bulunulmuştur. Böylece Rum Patrikliğince de bu durum takip edilmiş ve yanmış olan Panaya adlı Rum kilisesinin yapımı masrafları için gerekli olan 560 liranın kilise sandığından karşılanması için izin talep edilmiştir. Bahsi geçen kilisenin, ne şekilde yapılacağı incelendikten sonra, uzunluğu yirmi sekiz metre ve genişliği on yedi metre olan yanmış arsa üzerine kilisenin yeniden inşasının, on iki buçuk metre yüksekliğinde yapılması kararlaştırılmıştır. Çan kulesinin ise binanın çatısından itibaren beş metre yüksekliğinde ve dörtgen şeklinde yapılması planlanmıştır⁴⁰⁹. Ermeni mahallesinde yanan Surp Krikor Ermeni Kilisesi'nin ve mekteplerinin de yeniden yapımı için girişimlerde bulunulmuştur. Böylece 30.605 kuruş masrafı tespit edilen kilisenin, uzunluğunun yirmi üç buçuk metre, genişliğinin on buçuk metre, yüksekliğinin dokuz buçuk metre olmasına karar verilmiştir. Ayrıca çatısından itibaren üç metre genişliğinde ve üç buçuk metre yüksekliğinde bir çan ile Ermeni kilisesinin inşa şekli planlanmıştır⁴¹⁰.

Biga Kazası'nın merkezi dışında bağlı bulunan nahiyelerinde bu yıllarda yangınların meydana gelerek nahiyelere büyük zarar verdiği ve bu tür zarara uğramış olan nahiyelerde kaza kaymakamlığınca yardımda bulunulmuş olduğu da belgelerden anlaşılmaktadır⁴¹¹.

Biga Kazası'ndaki yangınlarda ekipman ve kişi desteği bazen yeterli kalmamış, bunun için ordudan ve sivil halktan fiili destek talep edilmiştir. Bu yangınlarda üstün

⁴⁰⁸ BOA. ŞD. Nr. 1593/14 (3 Recep 1323/ 3 Eylül 1905); BOA. İ. OM. Nr. 10/40 (24 Şaban 1323/ 24 Ekim 1905).

⁴⁰⁹ BOA. ŞD. Nr. 1593/5 Lef 3, 6 (3 Cemâziyelevvel 1326/ 3 Haziran 1908).

⁴¹⁰ BOA. İ. AZN. Nr. 86/22 Lef 6 (20 Cemâziyelâhir 1327/ 9 Temmuz 1909); Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., 527.

⁴¹¹ BOA. DH. MKT. Nr. 571/54 (30 Cemâziyelevvel 1320/ 4 Eylül 1902); BOA. DH. MKT. Nr. 2684/28 (21 Zilkade 1326/ 15 Aralık 1908).

hizmet göstermiş olan asker ve siviller Tahlisiye Madalyası ve Nişân-ı Âli Dördüncü Rütbe ile ödüllendirilmiştir⁴¹².

Biga Kazası'nda meydana gelmiş olan 1901 ve 1904 yılı yangınlarında hükümet konağı, hapishane, mektepler, camii gibi kurum yapılarına yukarıda ilgili bölümlerde değinilmiş olmasından dolayı bu bölümde tekrar değinilmemiştir.

Osmanlı'da yangın konusu gerek büyük yerleşim yerlerinde gerekse kasaba ve nahiyelerde büyük tahribatlara sebep olmuştur. Bunlar devlete getirdiği maddi külfetin yanı sıra halk tabanında da zarara yol açmıştır. Bölge halkı tarafından maddi olarak verilen desteğin yanında yangında zarar görenlerin ikamet yerlerini değiştirip yakınlarının yanına taşınmış olması da sosyal yapıyı etkileyen unsurlar arasında bulunmaktadır. Osmanlı'da yangın felaketleri, dönemin belgelerinden anlaşılacağı üzere devlet desteği ve halk yardımları gibi çeşitli şekillerde telafi edilmeye çalışılmıştır. Fakat dönemin getirdiği şartlarda özellikle şehir planlamalarının düzgün olmaması ve ahşap malzemeli evlerin sıkışık düzende olması, yangınların önüne geçilmesini zorlaştırmıştır. Bu durum yukarıda anlatılan dönemlerin dışında Osmanlı'nın her dönem bu sorunla mücadele etmesine yol açmıştır.

3.4.2. Biga Kazası'nda Dolu ve Sel Felaketi

Biga Kazası'nda, doğa olaylarından kaynaklı olarak her kesimden vatandaş zarar görmüştür. Yangından doğan hasarların dışında aşırı yağışlar da çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Biga Kazası'nın yakınlarındaki çayın aşırı bir şekilde yağış almasından dolayı taşması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu taşkın ile kazaya giden yolların, bazı evler doğrudan ve bazı evlerinde duvarlarının zarar görmesi yüz otuz üç

⁴¹² Böylece Jandarma Taburu Süvari Birinci Bölüğü Yüzbaşısı Refik Bey, Tabur Kâtibi İbrahim Hakkı, İkinci Ordu-yu Hümâyuna mensup Nizâmiye On Dördüncü Alayın Dördüncü Taburunun Dördüncü Bölüğünden Kal'a-i Sultaniye Redif Deposu müstahdem Salih bin Mehmet, Donanmâ-yı Hümâyunda müstahdem kazancı Besim Efendi, Kurtarma vapurunda müstahdem Gerzeli Osman Tahsiliye Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Ayrıca Kaza belediye reisi Hasan Tahsin, mal müdürü İlhami, eşraftan İbrahim, Karabiga müdürü Hüseyin bey ve Jandarma Yüzbaşısı Zekeriye Efendiye dördüncü rütbeden Osmanlı nişanı verilmesi uygun görülmüştür. Bunun yanı sıra yangında can kurtarma ve yangın söndürme konularında üstün hizmet gösteren Çardaklı Halil, Muhacir Hasan, Kameroğlu Hüseyin, Ramazan, Halil, Sukütioğlu Hüsnü, hafız Süleyman, Hacı Emin'in Ahmet, Rüsumat memuru Hafız Mehmet efendilere de tahlisiye madalyasının verilmesi uygun görülmüştür. BOA. DH. MKT. Nr. 995/18 (5 Cemâziyelâhir 1323/ 17 Ağustos 1905); BOA. DH. MKT. Nr. 998/58 (15 Cemâziyelâhir 1323/ 17 Ağustos 1905); Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., s. 528.

kişinin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Bu konuda, yardım komisyonu tarafından halkın ihtiyaçları geçici olarak karşılanmıştır. Halkın ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında bu komisyon, bakım gerektiren su kanallarının onarılmasını ve yeni suyollarının yapılmasını talep etmiştir. Bu talep ile felaketin önüne geçebilmek için tedbirlerin alınması amaçlanmıştır. Ayrıca Komisyonun girişimlerinden farklı olarak zararı olan kişilerin ihtiyaçlarının giderilebilmesi için 100 liralık bir yardım da gönderilmiştir⁴¹³.

Biga Kazası ve bağlı bulunan nahiyelerini dönem dönem şiddetli şekilde etkilemiş olan dolu yağışlarının da olduğu belgelerden karşımıza çıkmaktadır. Bu konuya örnek olarak 1890 yılında şiddetli yağış ve dokuz dirhemlik kurşun boyutundaki dolu yağmasından dolayı ekili alanlarının zarar gördüğü Biga Kaymakamlığı'nca bildirilmesi üzere anlaşılmıştır⁴¹⁴. Bir başka örnek ise Biga Kazası'na yağmış olan doluda, kaza merkezi ve birçok nahiyesi, ekili alanların ve bahçelerin zarar görmesiyle olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Bunun üzerine kazadan hasarın bildirilmesi istenmiştir⁴¹⁵. Ayrıca Biga Kazası'na bağlı olan nahiyelerin imam ve muhtarları, şiddetli yağıştan dolayı ekili alanlarının mahvolduğunu Biga Kazası'na bildirmişlerdir. Ayrıca zararın hesaplanarak gerekli olan 2.440 kile buğday ve 1.220 kile arpa tohumluk verilmesini talep etmişlerdir⁴¹⁶. Yine Biga Kazası'nın Şevketiye ve Yakacık köylerine de şiddetli şekilde yağın dolu sonucunda mahsuller hasara uğramış, iki köyde yaklaşık yüz otuz kişinin zarar gördüğü tespit edilmiştir. Bunun üzerine bu köylere mahali Ziraat Bankası'nca 37.700 kuruş kefalet ile borç verilerek hasarın giderilmesi talep edilmiştir⁴¹⁷.

3.4.3. Biga Kazası'nda Kuraklık

Biga Kazası merkezi ve bağlı bulunan nahiyelerinin çevresinde dönem dönem yağış miktarının azalmasıyla kuraklık meydana gelmiştir. Kuraklıktan doğan sorunlar, döneme ait belgelere de yansımıştır. Meydana gelmiş olan kuraklığın kazaya bağlı bulunan küçük nahiyelerden genel olarak sancağın ekonomisine kadar etkisi olduğu görülmektedir.

⁴¹³ BOA. BEO. Nr. 1627/122011 (15 Zilkade 1318/ 2 Mart 1901); BOA. BEO. Nr. 1631/122274 (23 Zilkade 1318/ 14 Mart 1901); BOA. İ. HUS. Nr. 87/40 (20 Zilkade 1318/ 11 Mart 1901).

⁴¹⁴ BOA. Y. PRK. DH. Nr. 3/71 (22 Şevval 1307/11 Haziran 1890).

⁴¹⁵ BOA. DH. MKT. 745/58 (11 Rebiülevvel 1321/ 7 Haziran 1903). Belgede Çataltepe, Feyziye, Pekmezli, Danışmend, Hamidiye, Tevfikiye ve Biga Kazası'nın zarar gördüğü ayrıca Hamidiye Köyünde dört kişinin doludan dolayı vefat ettiği geçmektedir.

⁴¹⁶ BOA. BEO. 1230/92208 (8 Recep 1316/ 22 Kasım 1898).

⁴¹⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 2643/18 (6 Şevval 1326/ 1 Kasım 1908).

Kuraklığın yaşandığı dönemlerde tüm ahali bu durumdan olumsuz etkilenmiş fakat özellikle kazada tarım ile geçimini sağlayan vatandaşlar zor durumda kalmıştır. Devlet bu durumun telafi edilmesi ve zararın karşılanması için çeşitli girişimlerde bulunmuş, tarımla uğraşan kişilerin tohumluk ihtiyaçlarının karşılanması istenmiştir. 1905 yılında Biga Kazası'na bağlı bulunan beş köye bu maksatla 92.250 kuruşun Ziraat Bankası tarafından borç verilmesi istenmiştir⁴¹⁸. Bu hususta başka bir örnek ise yine 1905 yılında Biga Kazası'nın başka bir köyünde meydana gelmiş olan kuraklık nedeniyle yirmi haneye 5.750 kuruşun tarım işleriyle uğraşan ahali için yemlik ve tohumluk masraflarını karşılayabilmeleri için Ziraat Bankası'ndan borç olarak verilmesi talep edilmiştir⁴¹⁹. 1906 yılında Biga Kazası Kemer Köyünde bir kuraklık meydana gelmiş ve üretim kısıtlılığı doğmuştur. Bunun için kuraklıktan dolayı yeterli şekilde üretim yapamayan on altı haneye destek amacıyla hasılat bedeli olarak 4.800 kuruşun verilmesi istenmiştir⁴²⁰. 1908 yılında Lapseki, Ezine, Bayramiç, Biga Kazası ahalisinin zor durumda kalmasından dolayı sancak merkezince bir komisyon oluşturulup bu konunun görüşülmesi uygun görülmüştür⁴²¹. Bu durumun karşısında Biga Kazası'na tohumluk bedeli olarak hane başına yaklaşık 300 kuruşun Ziraat Bankası'nca borç verilmesi talep edilmiştir⁴²².

Özellikle dönemin gerektirdiği üzere tarımın önemli bir yeri olan Osmanlı'da kuraklık felaketleri halk için hayatı oldukça zorlaştırmıştır. Biga Kazası ve kaza çevresinde meydana gelmiş olan kuraklık da görüldüğü üzere bölge halkı açısından sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Devletin sorunları aşabilmek adına girişimlerde bulunmuş fakat her zaman tam anlamıyla telafi edememiştir.

3.4.4. Biga Kazası'nda Hayvan Hastalıkları

Biga Sancağı dâhilinde hayvan hastalıkları görülmüş ve muhtemelen bu hastalığın yayılmasından dolayı Biga Mutasarrıflığı'nca gereken tedbirler alınmıştır⁴²³. Bu vesileyle alınan tedbirler kapsamında Karabiga yoluyla bu bölgeye bir baytar gönderilerek hayvan

⁴¹⁸ BOA. BEO. Nr. 2520/188984 (30 Zilhicce 1322/ 7Mart 1905).

⁴¹⁹ BOA. BEO. Nr. 2727/204502 (27 Şevval 1323/ 25 Aralık 1905).

⁴²⁰ BOA. BEO. Nr. 2806/210433 (21 Safer 1324/16 Nisan 1906).

⁴²¹ BOA. BEO. Nr. 3221/241566 (28 Zilkade 1325/ 2 Ocak 1908).

⁴²² BOA. BEO. Nr. 3238/242808 (24 Zilhicce 1325/ 28 Ocak 1908).

⁴²³ BOA. DH. MKT. Nr. 1603/8 (7 Recep 1306/ 9 Mart 1889); BOA. DH. MKT. Nr. 1912/15 (16 Cemâziyelâhir 1309/ 17 Ocak 1892).

hastalığı konusunda bilgi toplanması istenmiştir⁴²⁴. Biga Kazası dâhilinde bulunan Pekmezli Köyünde iki tane sığırı telef eden ve on beş tane sığıra daha bulaşmış olan türü belli olmayan bir hayvan hastalığının ortaya çıktığı bildirilmiş ve bunun sonucunda köyün karantina altına alınarak kapatılması uygun görülmüştür. Biga Kazası'nın Dimetoka Nahiyesi'nde de hayvan hastalığının görülmesi üzere gerekli tedbirlerin alınması talep edilmiştir. Bahsi geçen nahiyeler için Biga Kazası Kaymakamlığı'nca hastalığın yayılmaması hususunda gerekenin yapılması talep edilmiştir. Belediye meclisi azalarından bir görevli ve tabibin çalışmaları ile hastalıklı olan on beş sığırdan on iki tanesi kurtarılabildiği⁴²⁵. Ayrıca Biga Kazası nahiyelerinden birisindeki hayvanlarda görülen veba-yı bakariden dolayı sekiz hayvanın telef olduğu tespit edilmiş, bu sayının daha da artmaması için memurlar yollanarak hastalığın diğer yerlere yayılmasının önüne geçilmesi istenmiştir. Biga Kazası Kaymakamlığı'na durumun bildirilmesiyle nahiyede gerekli tedbirlerin alınması ve gönderilecek ilaçların Karabiga yoluyla gönderilmesi talep edilmiştir⁴²⁶.

Döneme ait belgelerde 1907 yılında Biga Sancağı genelinde hayvan hastalığının görülmediği⁴²⁷ kayda geçmiş olsa da yukarıda belirtildiği üzere hastalıkların bildirilmesi ve yardım talepleri, bunun aksini gösterir niteliktedir. Bölgede dönem dönem salgın boyutuna varan hayvan hastalıkları görülmüş ve bu konuda kurumlardan görevlilerin desteği talep edilmiştir. Bu durum kurulacak olan panayır ve hayvan pazarlarının geleceğini de etkilemiştir. Yaklaşmakta olan panayırın kurulup kurulamayacağı hakkında kesin bir açıklama yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Açıklamanın neticesinde hayvan hastalığının Edremit ve Balya taraflarında da tekrar görülmesi ve Biga, Çan ve Ayvacık Kazaları'nda hastalığının önünün alınamamasından dolayı buralarda hayvan alım satımının yasaklanması istenmiştir. Hastalıktan dolayı kazalarda kurulmakta olan panayırlar sekteye uğrayarak hayvan hastalığının görüldüğü yıllarda kurulmaması kararlaştırılmıştır. Kazalarda görülmüş olan hayvan hastalıkları, kaza ahalisi için hem gıda kısıtlılığı yaratmış, hem de geçim kaynağı hayvancılık olan bölge sakinlerini maddi güçlük içinde

⁴²⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 1607/106 (19 Recep 1306/ 21 Mart 1889).

⁴²⁵ BOA: DH. MKT. Nr. 64/52 Lef 2, 3 (8 Rebiülâhir 1311/ 19 Ekim 1893).

⁴²⁶ BOA. DH. MKT. Nr. 1123/7 (21 Şaban 1324/ 10 Ekim 1906).

⁴²⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 1953/62 (28 Şevval 1309/ 26 Mayıs 1892); BOA. DH. MKT. Nr. 1957/92 (10 Zilkade 1309/ 6 Haziran 1892).

bırakmıştır⁴²⁸. Buradan hareketle hastalıklar ortaya çıktıktan sonra bölgenin karantina altına alınması ve ya panayırın engellenmiş olması devletin olaya müdahalesini göstermektedir. Fakat çeşitli dönemlerde çeşitli hayvan hastalıklarının ortaya çıkmış olması önlem alınması konusuna çok fazla değinilmediğini göstermektedir.

3.5. Biga Kazası'nda Eşkıyalık Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinden küçük yerleşim yerlerine kadar her bölgede yaşadığı asayiş sorunu, Biga Kazası bünyesinde de karşımıza çıkmaktadır. İşlenen çeşitli suçların yanı sıra kaza genelinde sık görülen suçlar arasında tütün kaçakçılığı yer alsa da, asayiş bozan kişilerin yarattığı sorunlar, kazaya gelmiş ve ya yerleşmiş olan muhacirler ile kazanın yerli ahalisi arasında yaralama ya da öldürme ile sonuçlanabilen durumlar da gösterilebilir.

Belgelerden edindiğimiz bilgiler ışığında kaza merkezinde ve kazaya bağlı bulunan nahiyelerde tütün kaçakçılığı faaliyetlerinin görülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum kaza bölgesinin tütün üretimine elverişli olması ve kaza ahalisi için bir gelir kaynağını oluşturması bakımından önemlidir. Biga Kazası'nda tütün üretiminin reji nizamnamesinde uygun görülen koşullarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Tütün üretiminin yıl içinde belirli dönemlerde yapılması, kaza ahalisinin ekim zamanı geçmiş olmasına rağmen reji idaresinden ekim işlemi için ruhsatname istenmesinden anlaşılmaktadır. Fakat ekim mevsimi geçmiş olduğu için izin verilmeyeceği cevabı verilmiştir⁴²⁹. Kaza genelinde, işlerini suiistimal edip daha fazla kazanç sağlamak isteyen kişilerden dolayı tütün kaçakçılığı faaliyetlerine sık rastlanmıştır. Kazada 1900 yılında kaçakçılık işlerini yürütmekte olan altı kişi tespit edilmiştir. Genellikle bu tür kişilerin bölgeden uzaklaştırılarak cezalandırılmış oldukları görülse de bu ceza yeterli bulunmamış ve işledikleri suçların boyutuna göre ceza almaları istenmiştir⁴³⁰.

Tütün kaçakçılığı sorunu başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Kaza genelinde kaçakçılık denetimi reji idaresince görevlendirilmiş olan kolcular ve jandarmalar

⁴²⁸ BOA. DH. MKT. Nr. 1252/30 Lef 5, 7 (3 Rebiülâhir 1326/ 5 Mayıs 1908).

⁴²⁹ BOA. DH. MKT. Nr. 1952/117 (27 Şevval 1309/ 25 Mayıs 1892).

⁴³⁰ BOA. BEO. Nr. 1512/113371 (3 Cemâziyelâhir 1318/ 28 Eylül 1900); BOA. DH. MKT. Nr. 2380/36 (29 Rebiülevvel 1318/ 27 Temmuz 1900).

tarafından yerine getirilmekteydi. Kazada görevli olan jandarma yüzbaşı Refik Bey'in kaçak tütün aramak bahanesi ile kaza halkına zulüm ettiği iddia edilmiştir. Muhacirlerden olan Nazif ve arkadaşları bu durumu kaymakamlığa bildirmiş ve Zaptiye Nezâretince gereğinin yapılmasını talep etmişlerdir. Böylece bu meselenin araştırılması için bir memur kazaya gönderilmiştir. Refik Bey'in tütün arama bahanesiyle gittiği yerlerde tütün ve barut kaçakçılığından şüpheli olan kişiler ile görülmüş olduğu iddia edilmiştir. Bunun neticesinde iki kişi tespit edilerek hanelerinden birisinde on diğerinde ise iki kıyye kadar kaçak tütün bulunmuştur. Ele geçirilmiş olan kaçak tütünün karşılığı reji nizamnamesince 490 kuruş olarak ceza uygun görülmüştür. Aramalar esnasında bir görevlinin de yaralanmasından dolayı gerekenin yapılması istenmiştir⁴³¹. Refik Bey hakkında daha önce de kendi menfaatince hareketlerde bulunduğu konusunda şikayetlerde bulunmuş ve buna göre gereğinin yapılması talep edilmiştir⁴³². Gelen bu talepler üzerine kazada tütün kaçakçılığının yaygın olmasından dolayı reji kolcu sayısı otuza kadar çıkarılmıştır. Ayrıca yukarıda ismi geçen Nazif Bey ve arkadaşları başka suçlamalarda da bulunmuşlardır. Silahlı kaza kolcularına karşı, tütün aramak bahanesiyle evlere girmeleri, yolda istedikleri kişiyi durdurup üstlerini aramaları ve paralarını almaları gibi ithamlarda bulunmuşlardır. Fakat bu iddiaların sahipleri olan Nazif Bey ve arkadaşları daha sonrasında kaçak tütünle yakalandıkları için bu iddialar geçerliliğini yitirmiştir. Böylece haklarında kaçakçılık, iftira gibi suçlarla gereğinin yapılması talep edilmiştir⁴³³.

Kaçakçılık konusunda alınan önlemler çerçevesinde görevini iyi bir şekilde yerine getiren idarecilerin ödüllendirildiği görülmektedir. Buna örnek olarak ise Biga Kazası Reji Müdürü Tahir Bey'in üstün hizmetlerinden dolayı rütbe-i sâlise ile ödüllendirilmesi uygun görülmüştür⁴³⁴. Kaza merkezi ve bağlı bulunan nahiyelerinde tütün kaçakçılığının yaygın olduğu ve bu konuda kaçakçılığın önüne geçebilmek adına gerekli olan çalışmaların yapılmaya çalışıldığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Biga Kazası'nda tütün kaçakçılığının yanı sıra, kaza dışından gelerek kaza düzenini bozan, ahaliyi rahatsız eden kişilerin de mevcut olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Bunun neticesinde bu kişilerin kaza zabıtalarnca gece gündüz takip edilmesi istenmiştir. Öncelikli

⁴³¹ BOA. DH. MKT. Nr. 835/23 Lef 6, 7 (22 Muharrem 1322/ 8 Nisan 1904).

⁴³² BOA. DH. MKT. Nr. 2372/2 (13 Rebiülevvel 1318/ 11 Temmuz 1900).

⁴³³ BOA. DH. MKT. Nr. 871/64 (6 Cemâziyelevvel 1322/ 19 Temmuz 1904).

⁴³⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 2491/7 (11 Safer 1319/ 30 Mayıs 1901).

olarak bu kişiler, Rumlardan bazı kişileri fikirleriyle etkileyerek saflarına çekmiş ve sayılarını arttırmışlardır. Gece boyunca başlayan sarhoşluk gündüz vakitlerinde de devam etmiş, bu kişiler sarhoş bir şekilde çalgı çalıp silahla dolaşarak ahali arasında huzursuzluk yaratmışlardır. Ayrıca buldukları meyhaneleri geç vakitlere kadar işgal ederek, görevli olan devriye memurlarına da karşı geldikleri görülmüştür. Ayrıca bu kişiler hükümete yakınlık gösterenlere karşı tavır almışlar ve kişileri yanlarına çekerek taraftar toplamaya çalışmışlardır. Bu duruma bir örnek olarak kazaya tayin olan kaymakam ve zabıta memurları, bu kişiler tarafından çarşı içinde çalgı çalıp kaymakamın evini ateşe verme girişimiyle görevlerini bırakmaya zorlanmışlardır. Bu tür davranışlarla asayışı bozdukları anlaşılan bu kişilerin bir an evvel tespit edilerek yaptıklarının önüne geçilebilmek adına gereğinin yapılması istenmiştir⁴³⁵. Böylece kazada bu tür davranışlarda bulunmuş olan kişilerin gerekli şekilde cezalandırılmadığı takdirde önünün alınmadığı ve kazada huzuru sağlamanın pek de mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu ve bunun gibi örneklerle beraber asayiş konusuna önem verilmesinin bölgede huzuru sağlamak açısından önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Biga Kazası ve dâhilinde bulunan yerlerde çeşitli şekillerde meydana gelmiş olan asayiş bozukluğu kaza genelinde huzursuzluğu da beraberinde getirdiği görülmektedir. Çeşitli sebeplerden kaynaklanan bu sorunlar bölgedeki ticari faaliyetleri etkilediği gibi, toplumsal huzursuzluğu da beraberinde getirmiştir. Kazada farklı dönemlerde meydana gelmiş olan bu olaylarda can ve mal kaybı gibi büyük bir şekilde olumsuz olarak sonuçlanabildiği de görülmektedir. Kaza genelinde bu olayların olabildiğince önüne geçilmeye çalışıldığı yapılmaya çalışan müdahalelerden anlaşılabilmektedir.

3.6. Biga Kazası'nda Muhacir İskânı

Biga Kazası'nda yukarıda bahsi geçen sorunların görülmesinin yanında muhacirlerin iskân edilmesi ve yerli ahali ile muhacirler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar konusunda da sorunlar yaşandığı görülmektedir. Anadolu toprakları, jeopolitik konumu itibarıyla her dönem göç hareketlerinin odak noktasında olmuştur.

⁴³⁵ BOA. ŞD. Nr. 1577/4 Lef 4, 7 (14 Zilkade 1318/ 5 Mart 1901); BOA. BEO. Nr. 1628/122078 (16 Zilkade 1318/ 7 Mart 1901).

Kıtalar arası bir geçiş güzergâhı olan bu topraklar, bölge halkı ile göçmen ilişkileri arasındaki sorunlara tanıklık etmiştir.

Rusya'nın Kafkas bölgesinde yürüttüğü faaliyetler bölgede yaşanacak olan göçlerin habercisi olmuştur⁴³⁶. Bunun yanı sıra 1783 yılında Kırım'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesinin ardından Osmanlı topraklarına doğru yoğun bir göç hareketi başlamıştır. Bu göç hareketi, Kırım Savaşı'nın ardından önlenemez bir hal alıp, büyük bir göç dalgası haline evrilmiştir⁴³⁷. Bu süreci 1856-1857, 1860-1862, 1864-1865 yıllarında hız kazandığı görülen göç hareketleri izlemiştir⁴³⁸. Artan göç hareketlerinin bir düzene oturtulması ve karmaşanın önüne geçilmesi adına girişimlerde bulunulmuştur. Bu sebeple belirttiğimiz bölgelerden gelen muhacirler öncelikle belli bir süre için İstanbul'da tutulmuşlardır. Daha sonra bu muhacirler denizden ve ya karadan ulaşım ile Biga, Ankara, Bolu, Kastamonu, Aydın, Saruhan bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Muhacirlerin bu şekilde çeşitli bölgelere yerleştirilmesinin başlaması ile Biga bölgesinin de 1860 senesi itibariyle göçmenlere ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır⁴³⁹.

Farklı coğrafyalardan gelen ve farklı bir kültüre sahip olan göçmenlerin geldikleri bölgelerde sorun yaşamaları kaçınılmaz bir gerçektir. Bu sorunların en aza indirilmesi ve adaptasyon süreçlerinin hızlandırılması adına girişimlerde bulunulmuştur. Bu konunun çözülmesi için öncelikle muhacirlerin istihdam meselesi ön plana alınmıştır. Muhacirler, tarıma elverişli bölgelere gönderilmiş, çiftçilik ve hayvancılık ile geçimlerinin sağlanması amaçlanmıştır. Böylelikle muhacirlerin maddi geçimlerinin sağlanması sorunu çözülürken, bölge ekonomisine olacak katkıları da göz önüne alınmıştır. Zor şartlar altında farklı bölgelere göç eden toplulukların maddi sıkıntı içinde olmaları da düşünülmüş ve gerek maddi gerekse donanımsal anlamda çeşitli yardımlar sağlanmıştır. Yapılan bu yardımlar içine, göçmenlerin ikamet edebilecekleri binalar da dâhil edilmiş, masrafların büyümesi halinde bölgedeki yerli halktan da destek alınmıştır. Devletin yürüttüğü bu politikada, bölgeye yerleştirilmesi planlanan göçmenlerin, istenildiği üzere çalışabilmeleri için gerekli ihtiyaçların temini sağlanmıştır. Bu doğrultuda üretim için gerekli olan tohum, hayvan,

⁴³⁶ Süleyman Erkan, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri İskân Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları* Ankara 1999, s. 613.

⁴³⁷ Mehmet Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, C. 4, s.587.

⁴³⁸ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK, Ankara 1997, s. 81.

⁴³⁹ Burak Küçük, a.g.t., s. 80.

saban gibi gereçlerin tedarik edilmesi planlanmıştır. 1860'ta hız kazanmış olan göç dalgaları sonucu yukarıda belirtildiği üzere devlet uyum süreci açısından adımlar atmıştır. Başlangıçta başarılı yürütülen bu politika, çeşitli sebepler ile 1880'den sonra oldukça azalmıştır⁴⁴⁰.

Devletin göçmen politikaları doğrultusunda Biga bölgesine bakıldığında bu bölgenin uygun topraklara sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Biga, İstanbul ve Rumeli bölgelerine yakınlığı ile de ön plana çıkmıştır. Bu sebeplerden dolayı bölgeye muhacir yerleşimi konusunda öncelik sağlanmıştır⁴⁴¹. İstanbul'a gelmiş olan bin yedi yüz hanelik göçmenin iki yüz hanesinin Biga bölgesindeki uygun kasaba ve köylere yerleştirilmesi istenmiştir⁴⁴². Biga bölgesine gelecek muhacir topluluğundan Biga ve Dimetoka Kazası'na gidecek olanlar için, bölge halkından çeşitli yardımlar toplanmıştır⁴⁴³. Bölge halkının, yardıma muhtaç muhacirlere sağlamış olduğu gerekli olan nakdi yardımların sonraki yıllarda da devam ettiği görülmüştür.⁴⁴⁴

Muhacirlerin tarım ile istihdam edilmesi düşüncesinde Biga bölgesi verimli toprakları ile bir teşvik unsuru olmuştur. Bu doğrultuda Lapseki Kazası'nda bulunan elli dört hane muhacirin Biga Kazası'na nakledilmeleri istenmiştir. Bu muhacirlerin yalnızca yedi hanesine ruhsat verilmiş olsa da bu durum Biga Kazası'na olan talebi göstermesi bakımından önemlidir⁴⁴⁵. Bölgeye gelen göçmenlerin daha rahat düzen kurabilmek adına göç ettikleri bölgelerde yaşayan yakınlarının yanlarına yerleşme talepleri olmuştur. Devletin farklı bölgelere konuşlandığı göçmenlerden de yakını olanların Biga Kazası'na gelmek istedikleri görülmüştür. Yaşanacak karmaşanın önüne geçmek ve göçmenlerin durumlarının tespit edilebilmesi için çeşitli kontroller sağlanmıştır⁴⁴⁶. Çalışmamızın

⁴⁴⁰ Mehmet Yılmaz, a.g.m., s. 597-598.

⁴⁴¹ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK, Ankara 1994, s. 197; Faruk Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1980, S. 1, s. 165, 168.

⁴⁴² BOA. A.} MKT. UM. Nr. 420/22 (25 Muharrem 1277/ 13 Ağustos 1860).

⁴⁴³ BOA. A.} MKT. UM. Nr. 480/26 (22 Zilhicce 1277/ 1 Temmuz 1861).

⁴⁴⁴ BOA. A.} MKT. MHM. Nr. 285/91 (20 Cemâziyelâhir 1280/ 2 Aralık 1863); BOA. A.} MKT. MHM. Nr. 324/83 (11 Ramazan 1281/ 7 Şubat 1865); 1880 yılına kadar yardımların daha çok yapıldığı görülse de Biga bölgesi ve kaza genelinde muhacir nüfusunun yoğunluğu sebebiyle eskisi kadar olmadığı anlaşılmaktadır. BOA. DH. MKT. Nr. 1329/50 (6 Safer 1297/ 16 Ocak 1880); Burak Küçük, ag.t., s.140, 142.

⁴⁴⁵ BOA. A.} MKT. MHM. Nr. 209/54 (8 Şaban 1277/ 19 Şubat 1861).

⁴⁴⁶ Bu konuda örnekler için bkz. Burak Küçük, a.g.t., s. 87-88.

kapsamı olan yıl aralığına kadar Biga Kazası muhacir konusunda bu şekilde dönem dönem göç aldığı görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde daha büyük göçler 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonrası yoğunluk kazanmıştır. Daha önce planlandığı üzere göçmen nüfusun kontrolü ve bölgeye adaptasyonu konusunda yapılan girişimlere devam edilmiştir. Göçmen istihdamı konusunda gerekli teşvikin sağlanması adına muhacirleri üretici konumunda tutabilmek için çeşitli muafiyetler sağlanmıştır. Tarım için gerekli ürünlerin temin edilmesinin yanı sıra ağnam resmi, temettuat vergisi gibi vergilerden iki yıl ve askerlikten altı yıl muaf olmaları planlanmıştır. Tüm bu yardımların ve giderlerin belli bir planda sorunsuz yürütülebilmesi adına *İdare-i Umumiyye-i Muhacirin Komisyonu* teşkil edilmiştir. Yine bu durumun bölgesel anlamda idaresi için de vilayetlerde *İdare-i Muhacirin Komisyonu* meydana getirilmiştir⁴⁴⁷. Bu komisyonların Biga Kazası'ndaki mevcudiyetlerine 1876 yılı Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi'nden ulaşılabilmektedir.⁴⁴⁸

Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında Biga bölgesine 1878 yılında gelen yaklaşık beş yüz kişilik muhacir grubunu, 1879 yılında bölgeye gönderilen yedi bin kişilik grubun gelişini izlemiştir⁴⁴⁹. Artan bu göç dalgaları ile her ne kadar bölgede uyum çalışmaları yürütülmüş olsa da nüfusun artmasından dolayı doğan sorunların önüne geçilmekte güçlük yaşanmaya başlamıştır. İlerleyen dönemlerde kazanın aldığı muhacir nüfusu üst seviyelere ulaştığında, arazi sorunu başta olmak üzere pek çok sorun meydana gelmiştir. Artan şikayetlerden dolayı kazaya muhacir göçünün yasaklanması Biga Mutasarrıflığı'ndan talep edilmiştir⁴⁵⁰. Bu konudaki şikayet ve göçün engellenmesi talepleri etkili olmamış, bölgeye gönderilen göçmen sayıları artarak devam etmiştir. Yine de sorunların minimuma indirilmesi için kıyı bölgelerde görevli memurların denetimlerini sıklaştırmaları istenmiştir. Buna ek olarak Gelibolu'dan Anadolu istikametine Biga üzerinden gidecek olan göçmenlerin bu yolculuğu

⁴⁴⁷ Nedim İpek, "93 Muhacereti", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 4, s. 665-666; BOA. DH. MKT. Nr. 1501/66 (6 Şaban 1305/ 18 Nisan 1888).

⁴⁴⁸ CBSVS, 1296 (1876), s. 88. 1876 yılı Muhacirin Komisyonu reis Feyzi Efendi, Emin Efendi, Nuh Efendi, Sadullah Efendi, Ali Murtaza Ağa, Gazi Bey, Hacı Ömer Efendi, Ali Efendi, Hüseyin Efendi, Ali Ağa, Tayyib Ağa, Anagasi Ağa, Kirkor Ağa ve kâtip Hasan Efendiden oluşmaktadır. Muhacirin komisyonunda gayrimüslimlerinde yer aldığı görülmektedir.

⁴⁴⁹ BOA. Y. A. HUS. Nr. 162/43 Lef 3 (7 Şevval 1296/ 24 Eylül 1879); Burak Küçük, a.g.t., s. 94.

⁴⁵⁰ BOA. Y. MTV. 13/21 Lef 1 (19 Muharrem 1301/ 20 Kasım 1883).

görevlilerin kontrolünde yapmaları planlanmıştır⁴⁵¹. Göç dalgasının kontrolünün sağlanması konusunda atılan adımların yeterli olmadığı görülmektedir. Bölgedeki göçmen nüfusu yürütülen bu kontrol mekanizmasına karşın hızla artmıştır. Böylelikle bölge halkının şikayetlerinin artması üzerine, daha önce talep edildiği gibi göçmenlerin Biga bölgesine girmelerinin tamamen engellenmesi yeniden talep edilmiştir⁴⁵². Bu engellemeye karşı çıkan bazı göçmenler, bölgede yaşayan yakınlarını öne sürerek giriş yapmaya çalışmışlardır.

Biga Kazası dâhilinde göçmen nüfusunun çok yüksek seviyelere ulaşması ile yerli halk arasında uyumsuzluk yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki şikayetleri artan ve çözüme ulaşamayan halk, göçmen alımının tamamen durdurulmasını talep etmiştir⁴⁵³. Bu sebeplerle göçmen nüfusuna yeni bir düzenleme getirilmesi meselesi hâsıl olmuştur. Bu ihtiyaç dâhilinde kaza genelindeki muhacirler, devlet tarafından yerleştirilenler, bölgeye yerleşimi konusunda izin verilenler ve yakınlarının yanına yerleşenler olarak ayrılmışlardır. Kaza bölgesine izinsiz giriş yapan göçmenlerin ve bölgeye yeni gelip yerleştirilmeleri sağlanmamış olan göçmenlerin işlerinin düzenlenmesi için talepte bulunulmuştur. Bu talep *Teftiş-i Askeri Komisyonu* azası Ferik Muzaffer Paşa tarafından yapılmış ve göçmenlerin Ankara-Eskişehir arasında uygun bölgelere yerleştirilmesi istenmiştir⁴⁵⁴. Biga Kazası'nda muhacir yerleşimlerinde nüfusun artması ile birlikte sorun yaşanması kaçınılmaz bir hal almıştır. Bölgede yaşanan muhacir kaynaklı arazi sorunlarının zirve yaptığı, dönem belgelerinden de anlaşılacağı üzere açıkça görülmektedir.

Biga Kazası genelinde muhacirler ile yaşanan arazi mücadeleleri hız kazanarak devam etmiştir. Muhacirlerin özellikle arazilere izinsiz girmeleri, bölge güvenliğini tehlike altına atmıştır. Biga bölgesinde göçmen nüfusunda yaşanan patlama ile artık uygun arazi temin edilmesi neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu sorunun çözülebilmesi adına muhacirlerin Biga'daki uygun çiftlik arazilerinde iskân edilmelerine karar verilmiştir. Fakat aşırı göçmen nüfusuna izinsiz gelen göçmenlerin de eklenmesi, bu planın istenildiği gibi ilerlemesine engel olmuştur. Göçmenlerin özel mülk olan çiftlik arazilerine izinsiz girmeleri ve ya ekili alanlara yerleşmeleri yerli halk için büyük sorun yaratmış, yöneticiler

⁴⁵¹ BOA. DH. MKT. Nr. 1536/95 (20 Zilhicce 1305/ 28 Ağustos 1888); BOA. DH. MKT. Nr. 1567/119 (20 Rebiülevvel 1306/ 24 Kasım 1888); Burak Küçük, a.g.t., s. 98.

⁴⁵² BOA. DH. MKT. Nr. 1688/43 (17 Cemâziyelevvel 1307/ 9 Ocak 1890).

⁴⁵³ BOA. DH. MKT. Nr. 2000/33 (19 Safer 1310/ 12 Eylül 1892).

⁴⁵⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 2015/92 (6 Rebiülâhîr 1310/ 28 Ekim 1892).

de aynı şekilde zor durumda kalmışlardır⁴⁵⁵. Üstelik benzer sorunlar sadece Biga Kazası merkezinde değil kazaya bağlı olan köylerde de görülmüştür. Biga Kazası'na bağlı olan Yediköy Köyünde çok sayıdaki muhacirin sahipli arazilere müdahale etmeleri ahalinin huzurunu kaçırmış ve bu konuda gereğinin yapılmasını istemişlerdir⁴⁵⁶. Yine Biga Kazası kapsamında bulunan İskerder Köyü sakinlerinden Ali Efendi, kendisine ait arazide çalışan on altı köylü ve Rumeli muhacirleri arasında arazi anlaşmazlığının çözülmesi için gereğinin yapılmasını talep etmiştir⁴⁵⁷. Muhacirler tarafından özel mülk arazilerine yapılan izinsiz girişler konusunda şikayetler artarak devam etmiştir. Erdekli Hacı Said Beyzade Emin tarafından verilen arzualde, mutasarrıfı olduğu çiftliğe muhacirlerin zorla girmelerine karşı gereğinin yapılması istenmiştir⁴⁵⁸. Dimetoka nahiyesindeki Güvercinlik Çiftliği'nin arazi ve korularına muhacirler tarafından yapılan müdahalenin engellenmesinin istenmesi de bir başka örnek olarak gösterilebilir⁴⁵⁹.

Biga Kazası'na bağlı olan Adliye Köyü muhacirleriyle, Dimetoka Köyü yerlileri arasında arazi anlaşmazlığı çıkmış ve yerli ahali silahla saldırarak iki kişiyi katledip beş kişiyi yaralamıştır. Bunun üzerine hükümetten gerekenin yapılması istenmiş,⁴⁶⁰ bunun neticesinde sorumlular İsmail ve kardeşi İbrahim, Ahmed, Eyüp oğlu Mustafa, Mehmed gibi kişilerin uygun görülen vilayetlere gönderilmesi uygun görülmüştür⁴⁶¹. Bu konuda kayıtlara geçen başka sorunlar da mevcuttur. Biga Kazası'nda bulunan Ortaca Çiftliği, İtalya tebasından olan Agustini tarafından satın alınmıştır. Satın alınan bu çiftliğe, Rumeli tarafından gelmiş olan seksen kadar muhacirin izinsiz yerleşerek, hükümetten izin dahi almadan bir köy teşkil etmeye çalışmaları tespit edilmiştir. Bu çiftlikte yaşamakta olan Agustininin oğlu katledilmiş ve bu durum kardeşi Alfred tarafından sefarete bildirilerek sefaret aracılığıyla gerekenin yapılması istenmiştir⁴⁶². Bu ve bunun gibi pek çok olay toplumlar arası çekişmeleri de etkilemiştir.

Muhacirlerden kaynaklanan ve çeşitli suç unsurları oluşturan davranışlar Biga Kazası'nı zor durumda bırakmaya devam etmiştir. Yerli ahali ile göçmenler arasındaki

⁴⁵⁵ Burak Küçük, a.g.t., s. 160.

⁴⁵⁶ BOA. DH. MKT. Nr. 1373/24 (20 Muharrem 1304/ 19 Ekim 1886).

⁴⁵⁷ BOA. DH. MKT. Nr. 1378/70 (18 Safer 1304/ 16 Kasım 1886).

⁴⁵⁸ BOA. DH. MKT. Nr. 1946/44 (12 Şevval 1309/10 Mayıs 1892).

⁴⁵⁹ BOA. DH. MKT. Nr. 1968/108 (6 Zilhicce 1309/ 2 Temmuz 1892).

⁴⁶⁰ BOA. Y. A. RES. Nr. 44/14 Lef 3, 14 (19 Zilkade 1305/ 28 Temmuz 1888).

⁴⁶¹ BOA. MV. Nr. 44/14 (14 Şevval 1306/ 13 Haziran 1889).

⁴⁶² BOA. HR. TH. Nr. 257/109 (13 Rebiülâhir 1319/ 30 Temmuz 1901).

anlaşmazlıklar tırmanırken, bu duruma bir de göçmenlerin kendi aralarındaki tartışmalar eklenmiştir. Daha önce bölgeye yerleştirilmiş olan göçmenler, arazi sıkıntısı çektiği için bölgeye gelen yeni göçmen grupları ile çekişme yaşamışlardır. Yaşanan bu anlaşmazlıklar Biga için göçmen kaynaklı asayiş sorunlarının hızla artmasına sebep olmuştur. Göç grupları arasındaki çekişmenin sonlandırılması adına bu grupların ileri gelenlerinin görüşmeleri talep edilerek çözümün sağlanması amaçlanmıştır. Bunun neticesinde alınan karar ile bu iş için bir komisyon oluşturularak ellişer kuruş yevmiye ile Biga Kazası'na gönderilmiştir. Görevlendirilmiş olan bu komisyon dört beş ay kadar kazadaki durumu gözlemlemesi ve bunun neticesinde bir karara varılması istenmiştir. Fakat bu sorunun yıllarca sürmüş olduğu mevcut belgelerden anlaşılmaktadır⁴⁶³.

Biga Kazası'na yerleştirilen göçmenlerin sayısı, zaman içerisinde yaşadıkları bölgede artmış ve birçok yeni köy oluşmuştur. Buna göre oluşturulmuş olan on üç köydeki muhacir nüfusunun bilinmesi önem kazanmıştır. Yapılacak göçmen nüfusu sayımı ve mevcut nüfusun iyi bilinmesi, özellikle vergilendirme ve asayiş için gerekli görülmüştür. Göçmenlerin teşkil ettikleri köylerin yerli kaza ahali açısından olumsuz bir durumu beraberinde getirip getirmediğinin kontrolü istenmiştir. Böylece kazadaki muhacirlerin Tezkere-i Osmaniye'lerinin verilmesi ve durumlarının bir nevi denetimi için bir tane nüfus memuru, bir tane zabıt ve belediye azasından bir kişi görevlendirilmiştir. Bahsi geçen karyelerden yedi tanesi Bozguç ormanlarında iskân edilmesi ve ormanlara zararlarının olmasından dolayı uygun mahallere nakledilmeleri istenmiştir. Diğer beş köyün ise bir sorun teşkil etmediği belirtilmiştir⁴⁶⁴.

Bu tür olaylar neticesinde kaza genelinde ahali ile muhacirler arasında gerek arazi anlaşmazlığı gerekse uyuşmazlıklar neticesinde pek çok kez sorun meydana geldiği ve bunların ölüm ve yaralanmayla sonuçlandığı görülmüştür. Bu durumu çözmek adına kazada mevcut bulunan on sekiz nefer süvari zaptiyesinin kırk beş nefere arttırılması

⁴⁶³ BOA. İ. DH. Nr. 1359/41 (12 Recep 1316/ 26 Kasım 1898). Bu komisyon Muhacirin İdaresi Heyet-i Mümeyyizi Ata Efendi, Defter-i Hakani Nezâreti'nden bir memur, olabilecek bir durumda müdahale için Birinci Fırka-yı Hümâyun Kumandanı Müşiri Saadettin Paşa, itfaiye üçüncü tabur kolağalarından Hüseyin Efendi'den oluşmuştur; BOA. BEO. Nr. 1237/92706 (21 Recep 1316/ 5 Aralık 1898; BOA. DH. MKT. Nr. 2397/49 (3 Cemâziyelevvel 1318/ 29 Ağustos 1900); BOA. BEO. Nr. 1818/136294 (19 Zilhicce 1319/ 29 Mart 1902).

⁴⁶⁴ BOA. BEO. Nr. 423/31701 (19 Zilhicce 1311/ 23 Haziran 1894); BOA. DH. MKT. Nr. 126/50 (21 Safer 1312/ 24 Ağustos 1894).

düşünülmüştür. Kazada yirmi yedi neferin daha 119.553 kuruşun jandarma bütçesine ilave edilerek karşılanmasıyla, kazada süvari neferinin artması uygun bulunmuştur⁴⁶⁵.

Osmanlı'nın Anadolu toprakları ve özellikle kıyı kesimleri, siyasi konumlarından dolayı her dönemde çeşitli göçlere ev sahipliği yapmıştır. İncelediğimiz dönem içinde, meydana gelen savaşlardan kaynaklı göç dalgaları artarak devam etmiş ve bu konuda devletin müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Özellikle göçmenlerin bölgeye uyum süreçlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesi ve ekonomik yükün altından kalkılabilmesi adına bu göçmenlerin arazilerde tarımsal anlamda istihdam edilmesi uygun bulunmuştur. Başlangıçta başarılı girişimlerle yürütülen bu tablonun, artan nüfus ile birlikte bozulmaya başladığı ve yeni sorunlar doğurduğu görülmektedir. Bölgeye olan göçmen akışı bir süre sonra kontrol altına alınamamış ve önce yerli ahali ile daha sonra da göçmenlerin kendi aralarında yaşadıkları sorunlar zirve noktasına ulaşmıştır. Konumuz kapsamında Biga Kazası bölgesi de konumu ve elverişli arazileri ile göçmenler için gözde bir merkez olmuş, her dönemde göç almıştır. Sonuç olarak Biga Kazası aldığı göçlerin yoğunluğu ile doğru orantılı olarak sorunlar yaşamış ve bu sorunlar döneme ait belgelere açıkça yansımıştır⁴⁶⁶.

⁴⁶⁵ BOA. İ. MMS. Nr. 129/5548 (16 Ramazan 1309/ 14 Nisan 1892); BOA. MV. Nr. 67/82 (17 Rebiülevvel 1309/ 21 Ekim 1891).

⁴⁶⁶ Biga Kazası'nda muhacir konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Burak Küçük, a.g.t.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİGA KAZASI'NDA EĞİTİM

Osmanlı eğitim kurumları, Osmanlı klasik döneminden Tanzimat Dönemi'ne kadar olan süreçte genel olarak mahalle mektebi olan sıbyan mektepleri, daha yüksek eğitim veren medreseler ve devlet dairelerine bürokrat memur yetiştiren Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Mektebi'dir. Yenileşme süreci XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Avrupa devletleri ile siyasi ve askeri ilişkileri neticesinde Avrupa devletlerinden, askeri alanda geri kaldığını anlamasıyla başlamıştır. Böylece ordu ve donanmanın ıslahı gerekli bir hale gelmiş ve Batı biliminin esaslarına göre modern askeri okul teşebbüslerinde bulunulmuştur⁴⁶⁷. Osmanlı Devleti, batıdan gelecek her türlü emperyalist tehdide, özellikle bilimsel çalışmalarda geri kalmışlığın aşılmasına karşı gerekli çözümün eğitimde olduğunu kavramıştır⁴⁶⁸. Tüm bu bahsi geçen çerçevede, XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan süreçte, Osmanlı devlet adamları ve bazı aydın kadrolar tarafından, medreselerin yeniliğe karşı olan tutumları ve aksaklıklara rağmen modern anlamda ilk askeri okullar kurulmuştur⁴⁶⁹. Bu teşebbüsler neticesinde önce askeri deniz okulu olan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve daha sonra askeri kara okulu olan Mühendishane-i Berri-i Hümayun açılmıştır. Askeri amaçlı olarak teşebbüsler II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın da kaldırılmasıyla beraber eğitim konusu daha sistemli bir hal almış ve Tıphane-i Âmire ve Cerrahhane-i Mamure, Mekteb-i Fünûn-u Harbiye ve Mızıka-i Hümayun okullarının açılması takip etmiştir⁴⁷⁰. Görüldüğü üzere askeri temelli bu devletin eğitim reformları da yine askeri temeller üzerinden başlamış ve devam etmiştir.

Alınan olumlu geri dönüşlerle, ilerleyen dönemlerde sivil eğitim alanında çalışmalara başlanmıştır. II. Mahmud döneminde askeri müesseselerin yanı sıra sıbyan mekteplerinde düzenlemeye gidilmiş ve sivil okulların da temelleri yine bu dönemde atılmıştır. Memur yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Maârif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye okulları açılarak rüşdiye mekteplerinin temeli atılmıştır. Okulların denetimi ve

⁴⁶⁷ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslâmlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 35, 38.

⁴⁶⁸ Benjamin C. Fortna, *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 32.

⁴⁶⁹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara 1999, s. 2.

⁴⁷⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S 2018*, Pegem Akademi, Ankara 2018 ss. 144-147.

idaresi için de 1839 yılında Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti tesis edilmiştir⁴⁷¹. Böylece eğitimde modernleşme çabalarının neticesinde eski ve yeni eğitim arasındaki ikiliğin hâsıl olması da gözle görülür bir hal almıştır. II. Mahmud döneminde eğitim konusundaki bu girişimler sonraki dönemlerde de yol gösterici olmuş ve eğitim alanında daha sağlam bir reform için girişimlere devam edilmiştir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla beraber hemen hemen her alanda düzenlemeye gidilmiş fakat dönemin muhafazakar gruplarının modern okul girişimlerine karşı tutumları, Osmanlı-Rus Savaşı, Mısır meselesi gibi siyasi olaylar neticesinde eğitime yeterince ağırlık verilemediği görülmektedir. Her alanda reform çabalarına rağmen bu alanlarda çalışacak nitelikli memur kadrosunun mevcut bulunmaması eğitim alanının önemini tekrar ortaya koymuştur⁴⁷².

Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) eğitim konusunun önemi gündeme tekrar gelmiştir. Eğitim alanında düzenlemeleri yürütmek için öncelikle geçici olarak 1845 yılında *Meclis-i Muvakkat'ın* teşkili önemli bir adım olmuştur. Bu meclis öncelikle sıbyan mekteplerin ıslahı, rüşdiye mekteplerinin düzenlenmesi ve Darülfünûn kurulması için üç layiha düzenlenmiş ve yine bu mecliste bu işlerle ilgilenecek daimi bir meclis kurulması görüşülmüştür. Bu gelişmeler neticesinde 1846 yılında modern anlamda eğitim işlerinden sorumlu olan *Meclis-i Maârif-i Umumiye* kurulmuştur⁴⁷³. 1857 yılına gelindiğinde bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı'nın temeli olan *Maârif-i Umumiye Nezâreti* kurulmuştur⁴⁷⁴.

II. Mahmud döneminde Osmanlı eğitimindeki çeşitli girişimler ve bu girişimler neticesinde edinilmiş olan deneyimlerle, gözle görülür bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerleme çabalarının zirve yaptığı dönem ise Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) yer almaktadır. Bu dönemde yayınlanan *Maârif-i Umumiye Nizamnamesi* ile eğitimde bir dönüm noktası yaşanmıştır⁴⁷⁵. Bu Nizamnamede eğitim hususları kapsamlı bir şekilde

⁴⁷¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara 1999, s. 63.

⁴⁷² Bayram Kodaman, a.g.e., s. 9.

⁴⁷³ Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, ss. 271, 273.

⁴⁷⁴ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 16.

⁴⁷⁵ Necdet Sakaoğlu, *Türkiye Eğitim Tarihi 11-20. Yüzyıllar*, Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s. 134. 1869 yılında dönemin Maârif Nazırı Safvet Paşa tarafından sunulmuş olan 198 maddelik bir nizamnamedir.

hazırlanmış olsa da çeşitli sebeplerden dolayı bu dönemde tamamen uygulanamamıştır. Eğitim nizamnamesinde bahsi geçen esasların ve düzenlemelerin çoğu Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1908) uygulanma olanağı bulabilmiştir⁴⁷⁶. II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı eğitim konusunda geniş kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde, meslek ve sanat okulları kurulmuştur. Yine bu dönemde bir ilk yaşanarak özel eğitim alanında ilk kez görme, işitme ve konuşma engelli bireylerin eğitimi için girişimlerde bulunulmuştur. Azınlık okullarına verilen önem artırılmış, ilköğretim ve ortaöğretimde önemli adımlar atılmış ve kızların da ortaöğretim okullarına katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Rüşdiye ve idadilerin yaygınlaştırılması konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır⁴⁷⁷. Bu bağlamda Osmanlı eğitiminde, Osmanlı klasik döneminden XIX. yüzyıl sonlarına kadar genel olarak her dönemde eğitimin önemi kavranmış ve çalışmalar yapılmış olsa da gerekli özen gösterilmemiş, bu da tam anlamıyla yeterli seviyeye ulaşmasını engellemiştir. Bu yetersizlik hali, hemen hemen her alana kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla eğitim konusunda sürekli olarak çalışmaları beraberinde getirmiştir.

4.1. Medreseler

Osmanlı eğitim sisteminde medreseler, sıbyan mektebini bitiren ve eğitimine devam etmek isteyen talebeler için daha sonraki aşamalar olan ortaokul, lise, yüksekokul ve üniversite tahsilini karşılayan denklikte olup, islâmi niteliğinden dolayı sadece erkek öğrencilerin alındığı bir kurumdur⁴⁷⁸. Osmanlı'nın pek çok alanında kendisinden önceki Selçuklu Devleti'nin etkisi görüldüğü gibi medrese konusunda da geçmiş dönem nitelikleri görülmeye devam etmiştir⁴⁷⁹. Osmanlı'da ilk medrese, 1330 yılında Orhan Bey tarafından İznik'te yapılmıştır. Medreseye ilk müderris olarak ise Davud-i Kayseri tayin edilmiştir. Osmanlı eğitiminde medreseler, fethedilen yerlerde öncelikli şekilde açılmış, zamanla

Nizamnamenin başlıca hükümleri ise; "ilköğretimin zorunlu olması ve her mahalle ve köyde bulunması, ikinci kademe olan rüşdiye mekteplerinin en az 500 haneli kasabalarda açılması, 1000 haneli merkezlerde idadilerin açılması, vilayet merkezlerinde sultanilerin (lise) açılması, yükseköğretim kurumu olan İstanbul'da Dârülfünûn (üniversite) açılmasıdır. Ayrıca İstanbul'da erkek öğretmen okulu olan bir Darülmuallimin ve bir de kız öğretmen okulu olarak Darülmuallimat açılması, öğretim yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi, öğretmenlerinin bilgilerinin artırılması, maârif merkez örgütü düzenlenerek vilayetlerde şubelerinin açılması, okul giderleri için halktan yardım toplanması" gibi hükümler bulunmaktadır.

⁴⁷⁶ Selçuk Akşin Somel, a.g.e., s. 123.

⁴⁷⁷ Yahya Akyüz, a.g.e., ss. 225-226.

⁴⁷⁸ Mehmet İpşirli, "medrese", *TDVİA*, Ankara 2003, C. 28, s. 327.

⁴⁷⁹ İlyas Çelebi, "Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükseliş ve Çöküş Nedenleri", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 5, s. 170.

Bursa ve Edirne'nin fethi ile de Osmanlı'daki etkisi daha derin bir hal almıştır. Böylece medreselerdeki öğretim şekilleri, medreselerin sayısı arttıkça derece ve sınıflarına göre düzenlenmiştir⁴⁸⁰. Medrese müessesesi genel olarak vakıf yoluyla tesis edilmiş, buna göre öğrenci sayısı, kullanılacak binanın büyüklüğü de vakıf şartlarına göre düzenlenmiştir⁴⁸¹.

Osmanlı medreselerinde, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra kurulmuş olan Sahn-ı Seman Medreseleri ile önemli bir adım atılmıştır. Bu medreselerde ulûm-i cüziyye denilen dini bilgileri anlamak amacıyla okutulan derslerin yanı sıra mantık, belagat, lugât, nahiv (cümle bilgisi), hendese (geometri), heyet (astronomi ilmi), felsefe, tarih ve coğrafya dersleri okutulmuştur. Medrese konusundaki ikinci büyük teşebbüs ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Süleymaniye Medreseleri ile yapılmıştır. Öncekinden daha kapsamlı hale getirilen bu medresede yeni alanlar teşkil edilmişmiş ve daha kapsamlı bir hal almıştır. Süleymaniye Medresesi'nin, Sahn-ı Seman Medreseleri'nden farkı, matematik ve tıp medreseleri ile Darü'l-hadis'in kurulmuş olmasıdır⁴⁸². Bu çeşitli adımlar ile Osmanlı eğitiminde medreseler, imparatorluğun kuruluşundan sonuna kadar derecelendirilmiş şekilde ve iyileştirmeler yapılmaya çalışarak eğitim vermiştir.

Osmanlı, kuruluşundan itibaren kendi bünyesindeki devlet kadrolarına nitelikli kişiler yetiştirmeyi amaçlamış ve bu konuda gerekli olan eğitimi karşılamaya çalışmıştır. Fakat zamanla medreseler, XVI. yüzyıl sonunda ve XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı için gerekli olan eğitimi verememeye başlamış ve artık bu yetersizlikle beraber yeniliklere karşı da olumsuz tavır takınmıştır⁴⁸³.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki dönemde Osmanlı eğitimindeki yenileşme girişimleri neticesinde Batı tarzı eğitimin benimsenmesi gerektiği gözle görülür bir hal almıştır. Bu gereklilikten sonra, medreselerde başarı unsurunun önüne geçen bir durum ortadan kaldırılmak istenmiş ve sadece devam etmek isteyen kişilerin medreselerde aktif talebe olarak kalmasına karar verilmiştir. Bu ve bunun gibi durumlar neticesinde Tanzimat'tan sonra medreselerin ıslahı için düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreç II.

⁴⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 2014, s. 3-4.

⁴⁸¹ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 69.

⁴⁸² İlyas Çelebi, a.g.m., s. 172.

⁴⁸³ Necdet Sakaoğlu, a.g.e., s. 54.

Meşrutiyet döneminde önem kazanmış ve ıslah çalışmaları 1924 yılında medreselerin kapatılmasına kadar devam etmiştir⁴⁸⁴.

Biga Kazası'nda ise medreselerin ne zaman kurulduğu net bir şekilde tespit edilemese de 1888 yılı Karesi Vilayet Salnamesi'nde isimleri belirtilmeden dört medresenin mevcut olduğu belirtilmektedir⁴⁸⁵. Ayrıca 1896-1901 yılları arasında da mevcut medreselerin varlığı bilinmektedir. Buna göre bu yıllar arasında Biga Kazası'nda ilk olarak Takyeci Mahallesi'nde, Hatibzâde adlı kişinin aynı adla medreseyi kurduğu ve bu medresenin Müderris Ahmet Efendinin sorumluluğunda on beş öğrenciden oluştuğu bilinmektedir. İkinci olarak Câmî-i Kebir Mahallesi'nde, Câmî-i Kebir adıyla ve Müderris Hacı Musa Efendi sorumluluğunda Hacı Emin Ağa tarafından kurulmuş olan ve on beş öğrenci mevcudu ile oluşan bir medrese daha bulunmaktadır. Bu medreselerin yanısıra, Hacı İvaz Mahallesi'nde Hatibzâde ismiyle on beş öğrenci mevcuduyla bir tane daha medrese bulunmaktadır. Fakat bu medrese 1899 tarihli Maârif Salnamesi'nde geçmesine rağmen diğer Maârif Salnamelerinde geçmemektedir. Bu durum muhtemelen yeterli sayıda öğrenci olmamasından dolayı kapanmış olabileceğini varsayımını getirmektedir⁴⁸⁶. Biga Kazası'ndaki medreselerin on beş öğrenci mevcuduyla eğitim vermiş olması, Batı etkisiyle mevcut olan modern okullara yönelimin fazla olduğu konusunda bize fikir vermektedir.

4.2. Sıbyan Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde eğitim hususunda atılan adımlarda, eğitimin erken yaşlarda verilmesi gerekliliği kavranmış ve bu doğrultuda sıbyan mektepleri teşkil edilmiştir. Sıbyan mektebi tabiri, ilköğretim düzeyindeki okulları karşılayan nitelikteki okullar için kullanılmıştır. Osmanlılar, ilköğretim düzeyindeki bu kurumu, Selçuklular dönemindeki “mektep”, küttap” olarak adlandırılan okullardan etkilenerek meydana getirmişlerdir⁴⁸⁷. Sıbyan mektepleri beş altı yaşlarındaki çocukların eğitimi için hazırlanmıştır ve vakfiyelerde bu kurumun “darüttalim”, “darülilim”, “muallimhane”, “mektep”, “mektephane” şeklinde de geçtiği görülmüştür. Kültür tarihi konulu eserlerde de sıbyan

⁴⁸⁴ Yahya Akyüz, a.g.e., ss. 284-286.

⁴⁸⁵ KVS, 1305 (1888), s. 145.

⁴⁸⁶ SNMU, 1317 (1899), s.1492-1493; SNMU, 1318 (1900), s.1672-1673; SNMU, 1319 (1901), s. 982-983; SNMU, 1321 (1903), s. 738; Şerif Korkmaz, a.g.m., s. 168.

⁴⁸⁷ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 88.

mektebi şeklinde karşımıza çıkan bu kavram, halk arasında her mahallede bulunması yönünden mahalle mektebi olarak da adlandırılmıştır⁴⁸⁸.

Sıbyan mektepleri, varlıklı Müslümanlar tarafından kurulmuş ve bu mekteplerin giderleri, daha önce bahsettiğimiz diğer eğitim kurumları gibi, vakıfların tasarrufuna bırakılmıştır⁴⁸⁹. Bu mektepler genel olarak cami yanında ya da yakınında tek göz oda şeklinde faaliyet göstermiştir ve buradaki öğrencilerin sorumluluğu da medrese çıkışlı ulemeden hoca olarak adlandırılan bir kişiye verilmiştir. Bu okullarda kız ya da erkek çocuklar için eğitim, sabahtan öğleye kadar ve öğle arasından sonra ikindiye kadar şeklinde devam etmiştir⁴⁹⁰. Amacı, çocuklara okuma- yazma ve Kur'an öğretmek olan bu kurumda verilen dersler ise "Elifba, Kur'an, İlm-i hal, Tecvid, Türkçe ahlâk risaleleri, Türkçe ve Hat" dersleridir. Vakfiyeler vasıtasıyla kurulmuş olan bu mektepler, Osmanlı'nın klasik döneminde dahi ihtiyaçlarını karşılayabiliyorken, vakfiyelerin mevcut bir programı olmaması sebebiyle durağan bir hal almış ve bu durağanlık bu mektepleri sekteye uğratmıştır⁴⁹¹.

Sıbyan mekteplerinin bu şekildeki sorunlarının giderilmesi için düzenlemeler gerekli olsa da II. Mahmud dönemine kadar girişimde bulunulmamıştır. II. Mahmud dönemi içerisinde de, 1824 yılında Sıbyan mekteplerinin durumu ele alınmış fakat köklü bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bununla birlikte daha sonraki girişim ise sıbyan mektebinin önemi ve ıslahının önemini gündeme getirmiş olan 1838 yılında Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın hazırladığı rapordur. Fakat medresenin etkisi neticesinde başarılı olunamadığı anlaşılmıştır⁴⁹².

Sıbyan Mektepleri konusunda 1845 yılında bir düzenleme öngörülmüş ve bunun neticesinde 7 yaşına girmiş çocuklar için zorunlu hal almış ve eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca rüşdiyelerde öğrenci yetiştirmesi yetersiz kişilerin, sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yaptırılmaması kararlaştırılmıştır. Bu girişim de yeterli

⁴⁸⁸ Osman Ergin, *Türk Maârif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, C. I-II, s. 82-83.

⁴⁸⁹ Selçuk Akşin Somel, a.g.e., s. 39.

⁴⁹⁰ Şerif Korkmaz, "Kal'a-i Sultaniye'de (Çanakkale) Eğitim Kurumları (1839-1924)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 2, 2004, s. 164.

⁴⁹¹ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 57.

⁴⁹² Bayram Kodaman, a.g.e., ss. 58-59.

seviyede istenilen sonuçları vermemiştir. 1869 yılına kadar 1857, 1863 ve 1864 yıllarında çeşitli düzenlemeler yapılmış olsa da bu konuda başarı sağlanamamıştır⁴⁹³.

Başarısız bu girişimler, Osmanlı eğitim sisteminin kapsamlı bir şekilde düzenlenmesinin yapıldığı 1869 *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi* ile nihayet bulmuş ve bu nizamnamede sıbyan mektepleri de ele alınıp düzenlenmiştir. Nizamnameye göre; “her mahalle ve köyde en az bir mektep ve Müslim-gayrimüslim toplumların bulunduğu yerleşim yerlerinde ise her toplum için ayrı bir mektep bulunacak ve mektep giderleri de toplumların sorumluluğunda olacaktır. Sıbyan mekteplerine kızların 6-10, erkeklerin ise 7-11 yaş gruplarında olmasına karar verilmiş, öğrenim süresi 4 yıl olarak” belirlenmiştir. Sıbyan mekteplerine getirilen düzenlemede yeni yöntemler gözetilerek; “Elifba, Kur’an-ı Kerim, Tecvid, Ahlâk risaleleri, İlmihal gibi dini dersler” verilmiştir. Verilen bu dini derslerin yanı sıra “yazı eğitimi ile hesap, Osmanlı tarihi, coğrafya, Malûmat-ı Nafia risaleleri dersleri” verilmiştir. 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi gereğince atılan en önemli adım ise ilköğretimin zorunlu hale getirilmiş olması ve buna uymayan ailelere ceza yaptırımını uygulanması kararı olmuştur. Kız çocuklarını da kapsayan bu zorunluluk bizlere artık Batı tarzda eğitimin örnek alındığını ve eğitimin öneminin tam anlamıyla kavranmaya başlandığını göstermektedir. Ayrıca, bir yerde iki tane sıbyan mektebi varsa bunların bir tanesi kızlara tahsis edilmesi, fakat ayrı bir okul yoksa erkeklerin gittiği okullara karışık oturmamak şartıyla gitmeleri de kızların eğitime katılması için teşebbüslerde bulunulduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bunların yanı sıra nizamnamede, bu okullardan Maârif Nezâretine bağlı olanlara “İbtidai Mektep”, “usul-i cedide mektebi”, bazen halk arasında ise “taş mektep” olarak da adlandırılması kararlaştırılmıştır⁴⁹⁴.

Biga Kazası’nda Sıbyan mektebi konusunda ise, Biga Sancağı’nın, Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine bağlı bulunduğu dönemdeki Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamelerinden bilgi edinmekteyiz. 1870 yılı salnamesinde Biga Kazası’nda 18 tane sıbyan mektebi ve Biga Kazası nahiyeleri olan Dimetoka Nahiyesi’nde 10 ve Çan Nahiyesi’nde 34 tane sıbyan mektebinin mevcut olduğu görülmektedir⁴⁹⁵. Yine aynı 1870

⁴⁹³ Mehmet Süme, a.g.t., s. 139.

⁴⁹⁴ Yahya Akyüz, a.g.e., s.163.

⁴⁹⁵ CBSVS, 1287 (1870), s. 45.

(1287) tarihli salnameden, Biga Kazası'nda sıbyan mektebinin olduğu anlaşılmış fakat sonraki dönemlerde Biga Sancağı'nın müstakil bir vilayet salnamesinin de mevcut olmamasından dolayı kapsamlı bir bilgi edinilememiştir. Fakat genel olarak Biga Sancağı'nın 1876 (1293) yılı Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyalet Salnamesi'nde 323⁴⁹⁶ tane sıbyan mektebi olduğu, 1888 (1305) yılı Karesi Vilayet Salnamesi'nde, Biga Kazası'nda genel olarak 116⁴⁹⁷ tane mektep olduğu ve yine Biga Sancağı'nın genel mektep sayısının 1895 yılında 411'e artmış olduğu görülmüştür⁴⁹⁸. Elde edilen veriler neticesinde Biga Kazası'nın, sancak geneline bakıldığında eğitim konusunda önemli bir konumda olduğu anlaşılabilir.

4.3. İbtidai Mektepleri

İbtidai kelime anlamı itibari ile “ilk”, “başlangıç” anlamlarına gelmektedir. Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi ibtidai mekteplerindeki girişimlere Sultan Abdülaziz döneminde başlamış ve 1869 Maârif Nizamnamesi'nde sıbyan mekteplerinin ıslahı ya da yeni usulde eğitim veren ilkokullar açılması girişimleri üzerinde durulmuştur. Bu kurum adına ilk girişim 1872'de Nuruosmaniye Câmi bünyesinde bir ibtidai mektebi açılmış olmasıdır⁴⁹⁹.

Sultan Abdülaziz döneminde başlanmış olan bu girişimler hızlı bir şekilde Sultan II. Abdülhamid döneminde daha sistemli bir şekilde devam etmiştir. 1880'lerden itibaren mahalle mekteplerinin sıbyan mektebi olarak anılmaya başlanmasının yanı sıra Maârif Nezâreti tarafından kurulmuş olan okullar da İbtidai Mektebi olarak anılmaya başlanmıştır. Maârif Nezâreti kapsamında bulunan *Mekâtib-i Sıbyaniyye İdaresi* 1881 yılında *Mekteb-i İbtidaiye İdaresi* olarak yeniden adlandırılmıştır⁵⁰⁰. II. Abdülhamid döneminde modern olarak oluşturulmaya çalışan bu mekteplerin yanında geleneksel olan sıbyan mekteplerinin de eğitimine devam etmiş olması ilköğretimde ikililiği beraberinde getirmiştir. Böylece karmaşayı gidermek adına bu mekteplerden Evkaf Nezâretine bağlı olarak geleneksel

⁴⁹⁶ CBSVS, 1293 (1876), s. 145.

⁴⁹⁷ KVS, 1305 (1888), s. 145.

⁴⁹⁸ *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, (Yay Haz. Mehmet Ö. Alkan), Tarihi İstatistikleri Dizisi, C. VI, Ankara 2000, s. 95; Şerif Korkmaz, a.g.m., s. 165.

⁴⁹⁹ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 64-65.

⁵⁰⁰ Selçuk Akşin Somel, a.g.e., s. 145.

yöntemlerle eğitim verenler “usûl-i atika” mektepleri ve Maârif Nezâretine bağlı olarak modern yöntemlerle eğitim verenler “usûli cedide” mektepleri olarak adlandırılmıştır⁵⁰¹.

1883 yılından itibaren ilköğretim konusunda düzenlemelere devam edilmiştir. 1887 yılında Ali Haydar Efendi başkanlığında toplanan Maârif Komisyonu’nda ilköğretim konusunu da görüşülmüştür. Böylece gerekli olan yerlerde gerekli olan maddiyatın, öğretim programının ve öğretmen ihtiyacının karşılanıp ibtidai mekteplerinin açılması gerekliliği üzerinde durulmuştur⁵⁰². İbtidai konusunda başlanmış olan çalışmalar sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

1892 yılındaki hazırlanan talimatname ile genel anlamda ilkokullar için önemli düzenlemeler yapılmıştır. Talimatnamede İstanbul’un taşra ve kasabalarında ibtidai mekteplerinin dört sınıf olduğu söylenmişse de ders programında üç sınıfın derslerinin yer aldığı görülmektedir. Buna göre; “Elifbâ, Kur’an, Tecvid, İlm-i Hal, Ahlâk, Sarf-ı Osmani, İmlâ, Kırâat, Mülâhhas Tarih-i Osmani, Muhtasar Coğrafya-yı Osmani, Hesap, Hüsn-i Hat dersleri” okutulmaktadır. Yine bu talimata göre köy okulları da dört yıl olarak düzenlenmiş ve burada “Elifbâ, Eczâ-yı Şerife, Hesap, Kur’an’ı Kerim, İlm-i Hal Kırâat ve hat dersleri” okutulmuştur⁵⁰³.

Osmanlı eğitim sistemi içerisinde İbtidai Mektepleri üzerindeki çalışmalara Sultan Abdülaziz döneminde başlanmış ve bu çalışmalara Sultan II. Abdülhamid döneminde devam edilerek İbtidai Mektepleri giderek artmıştır. Buna göre 1905-1906 ders yıllarında imparatorluk genelinde usûl-ü cedid programıyla öğretimde resmi olarak 7.313 mektep ve özel olarak 3.034 tane mevcut mektep olup; bu mekteplerden 10 erkek, 7 kız ve 426 karma olarak kaza belirtmeksizin Çanakkale’de olduğu görülmektedir⁵⁰⁴.

Konumuz kapsamı gereği Biga Kazası’nda da sıbyan mektebinin yanında ibtidai mekteplerinin mevcut olduğu Maârif Salnamelerinden anlaşılmaktadır. Buna göre Biga Kazası içerisinde muhtemelen kazada ilk olan erkek ibtidai mektebinin, 1882 yılında

⁵⁰¹ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 226.

⁵⁰² Bayram Kodaman, a.g.e., s. 81.

⁵⁰³ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 227.

⁵⁰⁴ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 90; İbtidai mektepleri konusunda daha kapsamlı bir şekilde hatıratlar üzerinden çeşitli örnekler ile bilgi edinmek için bkz. Selçuk Akşin Somel, a.g.e., ss. 311-322.

20.000 kuruş masraf ile açılmış olduğu görülmektedir. Daha sonra tekrar Biga Kazası içerisinde⁵⁰⁵ 1894 tarihinde 5.400 kuruş masraf ile ikinci erkek ibtidai mektebi açılmıştır. Biga Kazası'nın mevcut nahiyelerinde de ibtidai mekteplerinin olduğu görülmektedir. Buna göre Çan Nahiyesi'nde ise 1885 yılında 6.000 kuruş ile erkek ibtidai mektebinin açılmıştır. Dimetoka Nahiyesi'nde 1888 yılında 14.000 kuruş masraf ile erkek ibtidai mektebi açılmıştır. Karabiga Nahiyesi'nde ise 1894 yılında 8.000 kuruş masraf ile erkek ibtidai mektebi açılmış olduğu görülmektedir⁵⁰⁶. Yukarıda bahsi geçmekte olan mekteplerin inşa masrafları kaza ve nahiyelerdeki mevcut ahalinin yardımları ile sağlanmışken Çan Nahiyesi'ndeki erkek ibtidai mektebi nahiyeye ahalisinden olan Osman Efendi tarafından karşılanmıştır⁵⁰⁷.

1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'nde kız çocuklarının da eğitime katılması kararı uyarınca Biga Kazası'nda da girişimlerde bulunulmuştur. Burada erkek ibtidai mekteplerinin yanında kızlara ait olarak bir mektebin bulunmamasından dolayı bu konu düzenlemeye alınmıştır. Buna göre Biga Kazası'nda kızlar adına okul yapımının maârife tahsis edilecek olan zebhiye vergisi denilen, her kesilen hayvandan alınan vergiye ek olarak sığır ve mandadan beşer kuruş, koyun ve keçicen yüzer, kuzu ve oğlaktan kırkar para alınmasıyla senelik yaklaşık 11.800 kuruş toplanmasıyla mümkün olacağı gündeme getirilmiştir. Toplanacak olan bu verginin bir kısmı gayrimüslim mektebi için ayrılmıştır fakat toplanmış olan bu vergiden ibtidai mektebine ödenek ayrılmamıştır. Bu konunun gerekliliği göz önüne alınarak gereğinin yapılması istenmiştir⁵⁰⁸. Daha sonraki yıllarda mevcut bir kız ibtidai mektebinin olduğu, bir yıldan fazla bir süredir vekâleten idare edilmekte olan ve bu mektebin vekâletle idare edilmesinin uygun olmamasından dolayı 1902 yılında bir tane muallimenin istenmesi ile anlaşılmıştır⁵⁰⁹. Yine Biga Kazası'na bağlı bulunan Karabiga Nahiyesi'nde yeni tesis edilmiş olan kız ibtidai mektebine Kal'a-i Sultaniye mezunlarından olan Fatma Zekiye Hanım'ın seçilip aylık 200 kuruş maaşının yöreden tedarik edilmesi kararlaştırılarak tayini belgelerden karşımıza çıkmaktadır⁵¹⁰. Muhtemeldir ki Biga merkezinde de görevde bulunmuş ve 1906 yılında Biga Kazası eski

⁵⁰⁵ H.1321 (1903) yılındaki Maârif Salnamesinde 5.400 kuruş masraf ile kurulmuş olan bu mektebin bulunduğu mevki zeytinlik olarak geçmektedir. SNMU, 1321 (1903), s. 740.

⁵⁰⁶ SNMU, 1316 (1898), s.1254-1255; SNMU, 1317(1899), s. 1494-1495.

⁵⁰⁷ SNMU, 1318 (1900), s. 1676-1677; SNMU, 1319 (1901), s. 984-985.

⁵⁰⁸ BOA. ŞD. Nr. 1568/31 (23 Safer 1315/ 24 Temmuz 1897).

⁵⁰⁹ BOA. MF. MKT. Nr. 661/6 (18 Cemâziyelâhir 1320/ 22 Eylül 1902).

⁵¹⁰ BOA. MF. MKT. Nr. 783/40 (22 Recep 1322/ 2 Ekim 1904).

muallimesi Fatma Zekiye Hanım'ın, Ergiri kız ibtidai mektebine atandığı ve yerine Darülmualimât mezunlarından İffet Hanım'ın atamasının yapılmış olduğu görülmektedir⁵¹¹.

Biga Kazası'nda 1904 yılında meydana gelen yangında birçok resmi kurumun zarar görmesinin yanında ibtidai mektebi de yanmıştır. Önceki yangında kurtarılmış olan eşyaların bu yangında kurtarılamamasından dolayı zarar daha büyük bir şekil almıştır. Biga Kazası rüşdiye mektebi ve ibtidai mektebinin yanmasından dolayı ibtidai eğitimine yangından zarar görmemiş olan küçük bir mescidde devam edilmiştir. Kazadan maârif hissesi için alınmakta olan 118.498 kuruşun alınmayıp, yanmış olan mekteplerin yeniden inşası için kullanılması talep edilmiştir. Fakat bu teklif bütçe darlığı sebebiyle uygun görülmemiş ve sadece bir mektebin yapımı için destek verilmesi uygun görülmüştür. Bunun neticesinde mekteplerin birer sene arayla üç yılda tamamlanması öngörülmüş ve tamirat bu doğrultuda planlanmıştır⁵¹². Yangının meydana geldiği dönemde inşaat mevsiminin de geçmekte olmasından dolayı bu durum süreci zorlaştırarak sekteye uğratmış ve eğitimin kiralık hanelerde sürdürülmesi de sürecin hızlandırılmasının önemini göstermiştir⁵¹³. Eğitimin aksamasına sebep olan bu hususlardan dolayı, okulların inşasını hızlandırmak için çeşitli şekillerde finans sağlanmaya çalışılmıştır. Buna örnek olarak 1906 yılında yapılan pehlivanlık müsabakasından elde edilen 6.500 kuruşluk gelir mekteplerin inşasının bir kısmını karşılamasına yardımcı olmuştur⁵¹⁴. Biga Kazası'na bağlı olan Orhaniye Köyündeki bir ibtidai mektebinde de çürük olmasından dolayı üç aydır eğitim yapılamamış ve bu yüzden mektebin tamiri gerekliliği görülmüştür. Mektebin tamirinin ahali yardımları, evkaf-ı münderise ve avarız gelirleriyle karşılanması istenmiştir⁵¹⁵.

Biga Kazası'nda ibtidai mektebinde 1906 yılı genel imtihan çizelgesinden de anlaşıldığı eğitim öğretim süresinin üç seneden ibaret olduğu görülmektedir. Birinci sene 27 öğrencinin mevcut olduğu ve "Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Kıraat, Hesap, İmlâ, Hüsni-

⁵¹¹ BOA. MF. MKT. Nr. 952/24 (24 Ağustos 1322/ 6 Eylül 1906). Belgede Biga'da ibaresinden dolayı burada da görevde bulunmuş olduğu varsayılmıştır. Nurhan Acar Azkın, Çanakkale'de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1839-1915), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2012, s. 80.

⁵¹² BOA. MF. MKT. Nr. 897/60 (20 Şaban 1323/ 19 Ekim 1905); Şerif Korkmaz, "Biga Yangınları ve Afet Yönetimi (1901-1904)", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, C. 18, S. 1, s. 526.

⁵¹³ BOA. MF. MKT. Nr. 1063/40 Lef 1 (2 Safer 1326/ 6 Mart 1908).

⁵¹⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 1180/40 Lef 2 (29 Rabiülevvel 1325/ 23 Mayıs 1907).

⁵¹⁵ BOA. MF. MKT. Nr. 804/19 (9 Recep 1322/ 19 Eylül 1904).

Hat dersleri” okutulduğu anlaşılmaktadır. Yine birinci seneye mahsus olarak 27 ve 40 kişiden ibaret olarak iki tane ihtiyat sınıfının olduğu ve bu öğrencilere “Elifbâ, Kıraat, Hesap ve İmlâ derslerinin” okutulduğu anlaşılmaktadır. İkinci sene 25 öğrencinin mevcut olduğu ve “Kur’an-ı Kerim, İlm-i Hal, Hesap, Kıraat, İmlâ, Hüsn-i Hat derslerinin” verilmiş olduğu görülmektedir. Üçüncü sene ise 20 öğrencinin mevcut olduğu ve “Kur’an-ı Kerim, Tecvid, İlm-i Hal, Kavaid-i Türkiye, Hesap, Coğrafya-yı Osmani, Tarih-i Osmani, Ahlak, Zirâat-i Fenniye, İmlâ, Hüsn-i Hat” derslerinin okutulduğu görülmektedir. Derslerdeki puanlamanın onluk sistem üzerinden yapıldığı ve başarılı olanların bir üst sınıfa geçmiş olduğu anlaşılmaktadır⁵¹⁶. Biga Kazası’nın yine 1906 yılına mahsus Hamidiye Mahallesi’nde de bir ibtidai mektebinin mevcut olduğu ve 3 yıllık bir eğitim verdiği görülmektedir. Buna göre birinci sene 24 öğrenci mevcudu ve birinci yıla mahsus olarak 23 ve 30 kişiden oluşan ihtiyat sınıfı bulunmaktadır. İkinci sene 17 öğrenci ve üçüncü sene 19 öğrencinin mevcut olduğu görülmektedir. Bahsi geçen bu mektepte de senelerine göre yukarıda geçen dersler verilmektedir ve puan sistemi onluk sistem üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır⁵¹⁷. Rüşdiye ve ibtidai mektepleri içinde buldukları yılda genel bir şekilde başarılı olan öğrencilerin temmuz ayında belirlenmiş bir komisyonun da katılımıyla hükümet dairesinde ödül töreni yapılmıştır⁵¹⁸. Belgelerden de anlaşılacağı üzere, bu kurumlardaki öğrencilere ilk senelerde verilen Kur’an eğitiminin yanı sıra ilerleyen dönemlerde pozitif bilimlerde ve sosyal bilimlerde de dersler verilmiş ve öğrencilerin donanımlı bir hale getirilmesinin amaçlandığı ortaya çıkmıştır. Bu bilgiler bize geri kalmış eğitim isteminin reformize edilmesinin somut delillerini sunmaktadır.

4.4. Rüşdiye Mektepleri

Osmanlı Devleti’nde eğitim alanında yürütülen gelişmelerde, kalıcı bir sistemin oturtulması için küçük yaşta eğitime başlanması gerektiği hususu anlaşılmış ve bu yönde adımlar atılmıştır. Bu adımlar neticesinde kurulan sıbyan ve ibtidai mekteplerinde sağlanan istikrarın devamlılığı için rüşdiyeler meydana getirilmiştir. Osmanlı eğitim sisteminde rüşdiyeler kuruldukları dönemde ilkokul üstü hazırlık amacıyla açılmışken daha sonrasında

⁵¹⁶ BOA. DH. İBT. Nr. 210/122 Lef 1, 2 (14 Cemâziyelâhir 1326/ 14 Temmuz 1908). Öğrencilerin almış olduğu notları gösteren cetvel eklerde gösterilmiştir.

⁵¹⁷ BOA, MF. İBT. Nr. 213/121 Lef 1, 2 (14 Recep 1326/ 12 Ağustos 1908).

⁵¹⁸ BOA. MF. MKT. Nr. 963/67 (3 Şevval 1324/ 20 Kasım 1906).

ortaokul niteliğine sahip öğrenim kurumu şeklini almıştır⁵¹⁹. Böylece II. Mahmud döneminde sıbyan mekteplerinin üzerinde sınıf-ı sani olarak açılması kararlaştırılmış olan bu okulların adını daha sonra II. Mahmud'un vermiş olduğu rüşdiye ismiyle çocukların rüşd yaşına kadar bu okulda okutulmaları düşünülmüştür⁵²⁰. Rüşdiye mekteplerinin işlerini yürütmek ve denetlemek için *Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti* kurulmuştur. Yine bu dönemde rüşdiye seviyesinde oldukları için ilk rüşdiye mektepleri sayılmakta olan Mekteb-i Maârif-i Adliye ve Ulum-ı Edebiye adıyla meslek okulları açılmıştır. Rüşdiye mektepleri durumu 1845 yılında Muvakkat Meclisi, Maârif Meclisince gündeme gelerek sıbyan okullarının üstünde, Darülfünûna öğrenci yetiştiren ortaokul olarak kabul görmüştür⁵²¹. 1847 yılında Kemal Efendi henüz Mekâtib-i Umumiye Nazırı olmadan önce kendi girişimleri ile İstanbul'da pilot okul olarak iki tane rüşdiye mektebi açmıştır. Bu okulların başarılı neticelerinden sonra rüşdiye mektepleri giderek artmıştır⁵²². Daha sonraki süreçte kızların eğitimi içinde girişimlerde bulunmuş ve kızlar için ilk rüşdiye olan Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi 1859 yılında İstanbul'da açılmıştır. Kızlar için rüşdiye mektepleri 1870 yılından itibaren yayılmaya başlamıştır. Kızların ders programı ise; “Mebadi-i Ulûm-ı Diniye adı verilen din bilimlerine giriş dersi, Lisan-ı Osmanî Kavaidi, İmlâ ve İnşa, Müntehabat-ı Edebiye, Tedbir-i Menzil, Muhtasar Tarih ve Coğrafya, Hesap ve Defter tutmak usulü, Resim, Ameliyât-ı Hiyatiye ve Musiki dersleri” verilmektedir⁵²³.

Rüşdiye Mektepleri 1869 yılındaki Maârif-i Umumiye Nizamnâmesiyle beraber kapsamlı bir şekil almıştır. Böylece; 500 haneyi geçen kasabalarda birer rüşdiyenin açılacağı, rüşdiyelerin öğrenim süresinin 4 yıl olması, Rüşdiye mekteplerinin Vilayet Maârif İdaresi sandığından karşılanması belirlenmiştir. Bunun yanında rüşdiye mektebi bina planlarının Meclis-i Kebir-i Maârif tarafından belirlenmesi, rüşdiye mektebini bitiren öğrencilerin imtihanla idadi mekteplerine kabul edilmesi, rüşdiye mekteplerinde öğrenci sayısına göre öğretmenin bulunması gibi hükümler belirlenmiştir. Rüşdiye mekteplerinde verilecek olan dersler ise; “Mebadi-i Ulûm-ı Diniye, Lisan-ı Osmanî Kavaidi, İmlâ ve İnşa, tertib-i cedid üzere Kavaid-i Arabiye ve Farsiye, İlm-i Hesap, Mebadi-i Hendese, Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Jimnastik” olarak belirlenmişti. Ayrıca rüşdiye

⁵¹⁹ M. Emin Yolalıcı, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, C. 5, s. 286.

⁵²⁰ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 146.

⁵²¹ Bayram Kodaman a.g.e., ss. 91-92.

⁵²² Selçuk Akşin Somel, a.g.e., s. 65.

⁵²³ Yahya Akyüz, a.g.e., ss. 164-165.

mektebinin bulunduğu bölgeye göre ikinci dil ve ticaret merkezlerinde bulunanlar için isteyen öğrencilere dördüncü sene Fransızca dersleri verilmiştir⁵²⁴. Rüşdiye mektepleri konusunda son düzenleme 1892 yılında yapılmış ve büyük değişiklikler yapılmadan devrin sonuna kadar varlığını sürdürmüştür⁵²⁵.

1870 (1287) yılı Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi'ne baktığımızda bu yıldan itibaren Biga Kazası'nda rüşdiye mektebinin mevcut olduğu görülmektedir⁵²⁶. Cezayir-i Bahr-i Sefid, maârif ve devlet salnamelerinden tespit edebildiğimiz şekliyle Biga Kazası rüşdiye mektebinin yıllara göre öğrenci sayıları şu şekildedir;

Tablo 19

Biga kazası rüşdiye mektebi öğrenci sayısı

Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Muallim-i Evvel
1870 (1287)	-	-
1872 (1289) ⁵²⁷	19	Mustafa Efendi
1873 (1290) ⁵²⁸	20	Mustafa Efendi
1874 (1291) ⁵²⁹	20	Mustafa Efendi
1875 (1292) ⁵³⁰	20	Mustafa Efendi
1876 (1293) ⁵³¹	?	-
1881 (1298) ⁵³²	39	Abdullah Efendi
1882 (1299) ⁵³³	47	-
1883 (1300) ⁵³⁴	45	-
1884 (1301) ⁵³⁵	45	-
1885 (1302) ⁵³⁶	35	-
1886 (1303) ⁵³⁷	32	-
1887 (1304) ⁵³⁸	37	-
1888 (1305) ⁵³⁹	37	-
1898 (1316) ⁵⁴⁰	65	Mehmet İzzet Efendi

⁵²⁴ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 93.

⁵²⁵ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 108.

⁵²⁶ CBSVS, 1287 (1870), s. 45; BOA. MF. MKT. Nr. 601/26 Lef 1 (13 Şevval 1319/ 23 Ocak 1902). Belgede H.1286 (1869) tarihinde ahalinin yardımlarıyla rüşdiye mektebinin inşa edildiği geçmektedir.

⁵²⁷ CBSVS, 1289 (1872), s. 27; SDAO, 1289 (1872), s. 235. Öğrenci sayısı 21 olarak belirtilmiştir.

⁵²⁸ CBSVS, 1290 (1873), s. 51.

⁵²⁹ CBSVS, 1291, (1874), s.47.

⁵³⁰ CBSVS, 1292 (1875), s. 69.

⁵³¹ CBSVS, 1293 (1876), s.122.

⁵³² SDAO, 1298 (1881), s. 278.

⁵³³ SDAO, 1299 (1882), s. 271.

⁵³⁴ SDAO, 1300 (1883), s. 206.

⁵³⁵ SDAO, 1301 (1884), s. 389.

⁵³⁶ SDAO, 1302 (1885), s. 411.

⁵³⁷ SDAO, 1303 (1886), s. 333.

⁵³⁸ SDAO, 1304 (1887), s. 319.

⁵³⁹ SDAO, 1305 (1888), s. 245.

1899 (1317) ⁵⁴¹	65	Mehmet İzzet Efendi
1900 (1318) ⁵⁴²	60	Recep Hamdi Efendi
1901 (1319) ⁵⁴³	65	Recep Hamdi Efendi
1903 (1321) ⁵⁴⁴	51	Mustafa Rakım Efendi

Biga Kazası'nda kızlara mahsus olarak kız rüşdiye mektebi ise Takyeci Mahallesi'nde 1897 yılında 7.500 kuruş masrafla açılmıştır. Mektebin muallime-i evveli görevi Şevket Hanım'a verildiği ve 18 kız öğrencinin mevcut olduğu maârif salnamesinden anlaşılmaktadır⁵⁴⁵. Geçici olarak görevde bulunan Şevket Hanım'ın istifa etmesi üzerine Darümuallimat'tan aliyyülâlâ derecesiyle mezun olan İffet Hanım tayin edilmesi uygun bulunmuş, İffet Hanım Eylül 1902 tarihinde göreve başlamıştır. İffet Hanım'a maaşının yarısı hisse-i îâne-yi maârifçe ve yarısı da bölgeden karşılanmak üzere 500 kuruş maaş bağlanmıştır⁵⁴⁶.

Hemen her alanda çeşitli sebeplerle görev değişiklikleri meydana geldiği gibi Biga Kazası rüşdiye mektebi muallimleri arasında da bu değişiklikler karşımıza çıkmaktadır. Biga Kazası, rüşdiye muallim-i evveli olan Mustafa Efendi üç aydır maaşında yaşanan aksaklıklardan dolayı istifasını istemiş ve Tire Rüşdiyesi Mektebi'ne Maârif Meclisi tarafından uygun bulunarak tayin edilmiştir⁵⁴⁷. Biga Kazası rüşdiye mektebi muallimlerinden rika muallimi olan Hüseyin Efendi'nin vefat etmesinden dolayı boşalmış olan yerine İsmail Efendi yazı muallimi olarak atanması, Şubat 1876 tarihinden itibaren Maârif Meclisi'nce görülmüştür⁵⁴⁸.

Sultan II. Abdülhamid döneminde eğitim konusundaki daha sistemli çalışmalar ile rüşdiye sayısının artırılması ve mevcut bulunan okullara nitelikli öğretmen yetiştirilmesi konusunun üzerinde durulmuştur. Bu girişimler doğrultusunda rüşdiye mekteplerine gitmekte olan öğrencilerin sayılarında da artışın göz ardı edilemez olduğu görülmektedir. Bu durum önceki dönemlerde kız çocuklarının eğitim hayatına dâhil edilmesinin bir

⁵⁴⁰ SNMU, 1316 (1898), s. 1253.

⁵⁴¹ SNMU, 1317 (1899), s. 1491.

⁵⁴² SNMU, 1318 (1900), s. 1669.

⁵⁴³ SNMU, 1319 (1901), s. 981.

⁵⁴⁴ SNMU, 1321 (1903), s. 738.

⁵⁴⁵ SNMU 1318 (1900), s.1676; SNMU, 1319 (1901), s. 981.

⁵⁴⁶ BOA. MF. MKT. Nr. 601/26 Lef 8, 9, 12 (13 Şevval 1319/ 23 Ocak 1902).

⁵⁴⁷ BOA. MF. MKT. Nr. 30/121 (23 Cemâziyelâhir 1292 / 27 Temmuz 1875); BOA. MF. MKT. Nr. 31/190 (27 Şaban 1292/ 28 Eylül 1875).

⁵⁴⁸ BOA. MF. MKT. Nr. 38/92 (4 Cemâziyelâhir 1293/ 27 Haziran 1876).

sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Bu artış ayrıca Biga Kazası rüşdiyesinde de görülmüş ve rüşdiye mektebinde öğrenci sayısının artması ile mevcut durumda bir tane muallim-i evvel ile mektep idaresinin yetersiz olmasından dolayı bir tane daha muallimin gerekliliği hâsıl olmuştur. Bunun neticesinde bölgede seçilen ve maârif meclisi'nce uygun bulunan Ahmet Behçet Efendi aylık 315 kuruş maaş ile muallim-i sâni olarak tayin edilmiştir⁵⁴⁹. Ayrıca rüşdiye mektebi sülüs muallimi Şevket Efendi'nin de istifasını istemesi ile yerine Behçet Efendi talip olmuştur. Behçet Efendi bu görev için örnek yazı göndermiş ve yazısının uygun bulunması neticesinde gereğinin yapılması istenmiştir⁵⁵⁰. 1892 yılında rik'a muallimliğine Abdülhalim Efendi tayin edilmiştir⁵⁵¹. Daha sonraki dönemlerde Biga Kazası rüşdiyesinde rik'a muallimliği görevinde bulunan tahrirat kâtibi İsmail Efendi'nin Bayramiç Nahiyesi'nde görevlendirilmesi ile boşa çıkmış olan rik'a muallimliğine, yine kazada tahrirat kâtibi görevinde bulunan Şükrü Efendi uygun görülmüştür⁵⁵². Daha sonraki süreçte Biga Kazası rüşdiye mektebi muallim-i evveli Mustafa Efendi tarafından gönderilen arzuhal üzerine, Şükrü Efendi'nin asıl görevi olan tahrirat memurluğundan ayrılıp ayrılmadığının doğruluğunun araştırılması istenmiş ve doğru ise boşalmış olan muallimlik için örnek yazılarının gönderilmesi istenmiştir⁵⁵³. Nisan 1904 tarihinde içlerinde mektebin muallim-i sâni olan Ahmet Efendi'nin de yazı örneğinin bulunduğu örnekler yollamış fakat yapılan düzenlemeler neticesinde rüşdiye mektebinde hat dersinin kaldırılmış olduğu anlaşılmıştır⁵⁵⁴. Bu yazışmalar ve belgeler rüşdiyelerde işleyişin denetlenmesine verilen önemi göstermesi bakımından önemli kaynak oluşturmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere rüşdiyelerde öğretmen görevlendirmeleri atama yöntemi ile yapılmıştır. Kaza rüşdiye mektebine atamaların dışında ise becayiş yöntemiyle de görev değişikliklerinin yapıldığı görülmektedir. Buna göre 1898 yılında Göynük Mekteb-i Rüşdiyesi Muallim-i Evveli Recep Hamdi Efendi ile Biga Rüşdiyesi Muallim-i Evveli Mehmet İzzet Efendi'nin becayişleri yapılmıştır⁵⁵⁵. Bu konuda başka bir örnek ise Biga Kazası Rüşdiye Mektebi idaresindeki şikayetlerden dolayı muallim-i evvel olan Recep

⁵⁴⁹ BOA. MF. MKT. Nr. 42/48 (4 Şaban 1293/ 25 Ağustos 1876).

⁵⁵⁰ BOA. MF. MKT. Nr. 54/126 (30 Rebiülevvel 1295/ 3 Nisan 1878).

⁵⁵¹ BOA. MF. MKT. Nr. 155/35 (9 Cemâziyelevvel 1310/ 29 Kasım 1892).

⁵⁵² BOA. MF. MKT. Nr. 592/48 (21 Şaban 1319/ 3 Aralık 1901).

⁵⁵³ BOA MF. MKT. Nr. 773/50 (19 Muharrem 1322/ 5 Nisan 1904).

⁵⁵⁴ BOA. MF. MKT. Nr. 777/16 Lef 3, 4 (18 Safer 1322/ 4 Mayıs 1904).

⁵⁵⁵ BOA. MF. MKT. Nr. 460/13 (1 Rebiülâhir 1317/ 9 Ağustos 1899).

Hamdi Efendi'nin değişmesi durumu ortaya çıkararak mahalce uygun görülen İpsala Nahiyesi mektebi muallim-i evveli Mustafa Rakım Efendi ile becayişleri yapılmıştır⁵⁵⁶.

1869 yılındaki Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile rüşdiye mekteplerinin masrafları, muallim maaşları başta olmak üzere çeşitli giderlerinin Vilayet Maârif İdaresi Sandığı'ndan karşılanması öngörülmüştür. Bu durum sıbyan ve ibtidai mekteplerinden farklı olarak vakıf dışında bir gelir kaynağının da kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Buradaki bütçenin yetmediği zamanlarda yerel cemaatlerin bağışları vasıtasıyla karşılanmaya çalışılması öngörülmüştür. Daha sonra bu konuda yerel kaynaklara ve Maârif Hisse-i İânesi gibi vergiler ile yürütölmeye çalışılmıştır⁵⁵⁷. Söz konusu bu durum özellikle 1880'lerin başlarından itibaren önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Biga Kazası Rüşdiye Mektebi eski yazı muallimi olan Ali Rıza Efendi'nin göreve başlamasından ayrılma süresine kadar olan sekiz ay dört günlük maaşı olan 700 kûsur kuruşun ödenememiş olması, kaza bünyesinde bu konudaki sıkıntıları göstermektedir⁵⁵⁸.

Biga Kazası'nda meydana gelmiş olan yangında birçok bina tamamen yanmış ya da büyük zarar görmüştür. Bunların içinde rüşdiye mektebi de yanmıştır. Böylece mektebin yeniden inşası için mektep hakkında mülk mü vakıf mı, kargir mi ahşap mı kim tarafından ne şekilde yapıldığı konusunda bilgi istenmiştir⁵⁵⁹. Böylece Biga Kazası rüşdiye mektebinin ahali yardımlarıyla ahşap olarak inşa edildiği anlaşılmıştır. Rüşdiye mektebinin yanmasıyla öğrenciler kaza içindeki Cedid Mahallesi'ndeki mescide taşınmış fakat buranın sağlık açısından da uygun olmaması belediye tabibi tarafından raporla belirtilmiştir. Kış mevsiminin gelmemesinden önce mektep inşa olunana kadar aylık 150 kuruş bedel ile hükümet konağı civarında Şevket ve Rıza beylerin sahibi olduğu bir hane kiralanmıştır. Kira bedelinin ise Denizli Sancağı merkezindeki idadi binası kirası için toplanmış olan 2.800 kuruşun Biga Kazası rüşdiyesi için geçici olarak 1.800 kuruşuyla şimdilik karşılanması istenmiştir⁵⁶⁰.

⁵⁵⁶ BOA. MF. MKT. Nr. 646/13 Lef 4 (17 Rebiülâhir 1320/ 24 Temmuz 1902).

⁵⁵⁷ Selçuk Akşin Somel, a.g.e., ss. 204-205.

⁵⁵⁸ BOA. MF. MKT. Nr. 68/19 (7 Şevval 1298/ 2 Eylül 1881).

⁵⁵⁹ BOA. MF. MKT. Nr. 577/34 (25 Cemâziyelevvel 1319/ 9 Eylül 1901); Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., s. 520.

⁵⁶⁰ BOA. MF. MKT. Nr. 601/26 Lef 1, 3, 4 (13 Şevval 1319/ 23 Ocak 1902).

Biga Kazası'nda yanmış olan mekteplerin yeniden inşa sürecindeki en büyük sıkıntılardan birisi de gelirleri maârifeye ait olan dükkanların da yanmış durumda olmasıdır. Masrafların karşılanmasında maârif sandığının yetersiz kalmasından dolayı çeşitli arayışlara girilmiştir. Bunlardan birisi Biga kız muallimesinin Temmuz 1901 tarihinde istifasından sonraki zamanda birikmiş maaşı olan yaklaşık 3.000 kuruş ile ödenmesi gündeme getirilmiş olsa da uygun bulunmamıştır⁵⁶¹.

Biga Kazası'nda 1904 yılında tekrar bir yangın meydana gelmiştir. Bunun neticesinde birçok bina ile beraber kız ve erkek rüşdiye mektepleri yanmıştır. Rüşdiye mektebi öğrencilerinin eğitimi gayet sıhhsiz bir durumdaki muallim hanesinde yapılmaya çalışılmıştır. Eğitimlerindeki bu olumsuz koşullardan dolayı yeni bir mektebin inşası gerekli olmuş fakat kaza ahalisinin de durumu önceki yangında kurtarabildiklerini bu yangında kurtaramamalarından dolayı kötü olmasıyla ahali desteği yeterli bir şekilde sağlanamamıştır. Böylece her sene alınmakta olan liva maârif hissesi olan 118.498 kuruşu mekteplerin inşasında kullanılmak üzere bir yıllık alınmaması istenmiştir. Fakat bu durum görüşülerek bütçe darlığından dolayı kabul edilmemiş ve bunun sonucunda mekteplerin birer yıl arayla üç yılda yapılması ve bu okulların sadece bir tanesi için destek verilmesi uygun bulunarak planlanmıştır⁵⁶². Biga rüşdiye mektebinin inşasına izin verilmemesinden dolayı hemen başlanamamıştır. Bunun neticesinde Şurâ-yı Devlet ile yapılan gerekli görüşmeler neticesinde rüşdiye mektebi binasının yeniden inşasının 64.000 kuruş masraf ile yapımı uygun görülmüştür⁵⁶³. Rüşdiye mektebinin yapımı 1909 yılında tamamlanmış ve mektebe padişahın adına izafetle “Füyuzat-ı Reşadiye” şeklinde adlandırılarak resmi açılışı yapılmıştır⁵⁶⁴.

Biga Kazası'ndaki kız rüşdiye mektebinin yanmasıyla mektepte mevcut bulunan muallimleri de maaşları alma konusunda çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Buna örnek olarak rüşdiye mektebi muallimelerinden İffet Hanım, birikmiş olan dört aylık olan 2.000 kuruşluk maaşının ödenmesini istemiştir. Bunun neticesinde maaşının yarısı hisse-i maârifden ve kalan diğer yarısı ise evkaf-ı münderiseden karşılanması planlanmıştır⁵⁶⁵.

⁵⁶¹ BOA. MF. MKT. Nr.638/20 Lef 5, 8 (18 Rebiülevvel 1320/ 25 Haziran 1902).

⁵⁶² BOA. MF. MKT. Nr. 897/60 (11 Şevval 1323/ 9 Aralık 1905).

⁵⁶³ BOA, İ. MF. Nr. 14/44 (16 Cemâziyelâhir 1326/ 16 Temmuz 1908); Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., s. 526.

⁵⁶⁴ BOA. DH. MKT. Nr. 2899/69 (27 Recep 1327/ 14 Ağustos 1909); Şerif Korkmaz, 2018, a.g.m., s. 526.

⁵⁶⁵ BOA. MF. MKT. Nr. 814/23 Lef 4 (24 Şaban 1322/ 3 Kasım 1904).

Yine yangın sebebiyle ayrılmak zorunda kalan kız rüşdiyesi bevvabiyesi Şerife Hoca'nın başka bir mahallede işe başlatılarak aylık maaşı olan 70 kuruşun karşılanması istenmiştir⁵⁶⁶.

Biga Kazası'nda görülmüş olan maddi zorluklar başta olmak üzere çeşitli sebeplerle eğitimde aksaklıklar meydana gelmiş olsa da okulların tekrar yapımı ve kazadaki mevcut öğrenci sayısının iyi bir durumda olması kazadaki eğitime verilen önemi göstermektedir. Hedeflenen eğitim reformu tam olarak istenilen seviyeye ulaşmamış olsa da kurulan sistem ile eğitim alanında uzun bir yol alındığı karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan çeşitli aksaklıkların tam olarak giderilemese de gündeme alınıp sonuca bağlanmaya çalışılması da bunun bir göstergesidir.

4.5. Biga Kazası'ndaki Gayrimüslim Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim cemaatleri mektep ve müesseselerini kurması, yönetimi gibi işlerinde serbest bırakarak Gayrimüslim cemaatlerinin kendilerine bırakmıştır. Genel olarak gayrimüslim mektepleri de Türk mektepleri gibi varlıklı kişilerin yardımları ile kiliselerin etrafında yapılmış ve finanse edilmiştir. Ayrıca mektep ve medreselerde eğitimin hocalar tarafından verilmesi gibi burada da bu görev papazların sorumluluğuna verilmiştir⁵⁶⁷. Tanzimat Fermanı'na kadar bu konuda önemli girişimlerde bulunulmamıştır. Osmanlı modernleşmesinde dönüm noktası sayılan Tanzimat Fermanı ile mezhep farkı gözetilmeksizin eşitlik ilkesi benimsenmiştir. Böylece gayrimüslim tebaaya karşı bir takım ihtiyaçların giderilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bunun yanı sıra Tanzimat Dönemi devlet adamları, Osmanlılık ideolojisi ile eşit haklara sahip bir Osmanlı tebaası oluşturmak istemişlerdir. Fakat diğer alanlarının yanında ele almış olduğumuz eğitim konusunda kilise ve mektep hukuku hususlarında değişim görülmemiştir⁵⁶⁸. Islahat Fermanı'nın ilanına kadar olan süreçte Müslim ve Gayrimüslim öğrencilerin bir arada öğrenim görmeleri 1840 yılındaki Tıbbiye Mektebi'nin dışında mümkün olmamıştır⁵⁶⁹. 1856 yılındaki Islahat Fermanı ile mevcut bütün tebaanın Osmanlı devlet ve askeri

⁵⁶⁶ BOA MF. MKT. Nr. 925/49 Lef 1 (29 Safer 1324/ 24 Nisan 1906). Lef 4'te aylık maaş 75 kuruş geçmektedir.

⁵⁶⁷ Osman Ergin, a.g.e., s. 725.

⁵⁶⁸ Aşkın Koyuncu, "Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale'de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 2013, S. 15, s. 80-81.

⁵⁶⁹ Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 82.

okullarına girmeleri, bütün dini cemaatlerin devlet denetiminde olması şartıyla kendi okullarını açmaları için izin verilmiştir. Böylece Ermeniler, Rumlar ve Bulgarların eğitim ağları gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır⁵⁷⁰. Bunun yanı sıra mekteplerdeki öğretim şekilleri ve hocalarının nasıl seçileceği gibi konuları görüşmek amacıyla Müslim ve gayrimüslim cemaatlerin temsilcilerinin bulunduğu Meclis-i Muhtelit kurulması kararlaştırılmıştır⁵⁷¹.

4.6. Ermeni Mektepleri

1898 (1316) yılı Maârif Salnamesi'ne göre Biga Kazası'nda Narsıyan adıyla, rüşdiye derecesinde ve açılış tarihinin eskiye dayandığı bilinen, otuz erkek ve yirmi kız öğrencinin öğrenim gördüğü bir Ermeni mektebi mevcuttur. Bu mektebe Haziran 1894 tarihinde ruhsat verilmiştir⁵⁷².

Biga Kazası'nda mevcut olan bu mektebin eskimiş olmasından dolayı yıkılıp yerine daha geniş bir haliyle yenisinin yapılması kaza idaresince gerekli görülüp gereğinin yapılması istenmiştir⁵⁷³. Seksen hanede yüz otuz nüfus mevcudu olan Ermeni cemaatinin, erkek ve kız öğrencileri için mektep oluşturulması istenmiştir. İstenen bu mektebin yetmiş sekiz metrekare arsasında, mektebin soluna otuz metrekare ilave edilerek yukarı kata ve alt kata birer salon, dersane ve bir balkondan meydana getirilmesi istenmiştir ve uzunluğu on metre, genişliği on metre seksen santim ve yüksekliği dört metre olmak üzere bir bina öngörülmüştür. Bunun için gerekli olacak olan 23.000 kuruş masrafın 7.000 kuruşu kilise sandığından ve kalan 16.000 kuruşun patrikhane tarafından ödenmesi uygun görülüp ruhsat verilmesi istenmiştir⁵⁷⁴. Bu durum Ermeni nüfusunun azlığından dolayı uygun görülmemiştir. Mektebe sürekli olarak erkek ve kız öğrencilerden mevcut şekilde kırk

⁵⁷⁰ Selçuk Akşin Somel, a.g.e., s. 66.

⁵⁷¹ Ali Akyıldız, a.g.e., s. 291.

⁵⁷² SNMU, 1316 (1898), s. 1254-1255. Bu salnameye göre ismi geçmeyen bir tane daha kırk erkek ve on dört kız öğrencinin mevcut olduğu rüşdiye seviyesinde Ermeni mektebi geçmekte fakat diğer maârif salnamelerinde geçmemektedir.

⁵⁷³ BOA. DH. MKT. Nr. 2006/3 (6 Rebiülevvel 1310/ 28 Eylül 1892); BOA. BEO. Nr. 96/7151 (5 Rebiülâhir 1310/ 27 Ekim 1892).

⁵⁷⁴ BOA. BEO. Nr. 201/15032 (29 Şevval 1310/ 16 Mayıs 1893); BOA. İ.AZN. Nr. 4/8 (21 Şevval 1310/ 8 Mayıs 1893).

öğrencinin mevcut olması durumundan mektebin 4000-5000 kuruşa tamiri ile uzun bir süre kullanılabileceği belirtilmiştir⁵⁷⁵.

Ermeni mektebinin inşa konusu daha sonrasında tekrar gündeme gelmiştir. Mektebin harap ve eski olmasıyla beraber artık tamiri mümkün olmamasından dolayı yıkılması planlanmıştır. Böylece yerine on buçuk metre uzunluğunda ve genişliğinde, sekiz buçuk metre yüksekliğinde, alt katı bevvap ve bevvabiye birer odalı ve üst katı sıbyan için büyükçe birer dershaneyi kapsayan ve iki katlı ahşap yeni bir mektebin Ermeni Mahallesi'nde kilisenin bahçesinde inşa edilmesi istenmiştir. Bunun için inşa masrafı olan 11.000 kuruşun 8.328 kuruşu ahali yardımlarından ve 2.672 kuruşu kilise sandığından karşılanması talep edilmiştir⁵⁷⁶. Maârif salnamelerine göre Ermeni mektebinin mevcut öğrenci sayısı ise şu şekildedir;

Tablo 20

Biga kazası ermeni mektepleri öğrenci sayıları

Salname Tarihi	Kız Sayısı	Öğrenci Sayısı	Erkek Öğrenci Sayısı	Ruhsat Tarihi	Eğitim Derecesi
1898 (1316) ⁵⁷⁷	20	30	30	23 Nisan 1894	Rüşdiye
1899 (1317) ⁵⁷⁸	17	18	18	23 Nisan 1894	İbtidai
1900 (1318) ⁵⁷⁹	17	20	20	23 Nisan 1894	İbtidai
1901 (1319) ⁵⁸⁰	17	20	20	23 Nisan 1894	İbtidai
1903 (1321) ⁵⁸¹	23	37	37	23 Mayıs 1894	İbtidai

Biga Kazası'nda mevcut durumdaki Ermeni mektebin, rüşdiye ve ibtidai derecelerinde eğitim verdiği ve mevcut bulunan ahalisine göre öğrenci sayısından eğitime önem verildiği görülmektedir.

⁵⁷⁵BOA. DH. MKT. Nr. 43/10 Lef 6 (24 Zilhicce 1310/ 9 Temmuz 1893); BOA. ŞD. Nr. 2620/18 (19 Safer 1311/ 1 Eylül 1893); BOA. Y. A. RES. 69/9 (20 Recep 1311/ 27 Ocak 1894).

⁵⁷⁶BOA. ŞD. Nr. 1589/8 Lef 17 (17 Zilkade 1321/ 4 Şubat 1904). Mahalle ahalisinden yardımda bulunan kişilerin isimleri ve yardımda bulunduğu miktarı gösteren çizelge eklerde mevcuttur; BOA. Y. A. RES. Nr. 125/119 (18 Safer 1322/ 4 Mayıs 1904).

⁵⁷⁷SNMU, 1316 (1898), s. 1254-1255.

⁵⁷⁸SNMU, 1317 (1899), s. 1492-1493.

⁵⁷⁹SNMU, 1318 (1900), s. 1672-1673.

⁵⁸⁰SNMU, 1319 (1901), s. 982-983.

⁵⁸¹SNMU, 1321 (1903), s. 739.

4.7. Rum Mektepleri

Biga Kazası'nda Müslümanlardan sonra en çok nüfus Rum tebaasına aittir. Bu sebepten dolayı Biga Kazası dâhilinde Rum mekteplerinin sayısının da diğer tebaaların mekteplerine göre daha fazla olduğu Maârif salnamelerinden görülmektedir. Maârif salnamelerine göre Biga Kazası'ndaki mevcut Rum mektepleri ise şunlardır;

Tablo 21

Biga kazası rum mektepleri öğrenci sayıları

Salname Tarihi	Kız Öğrenci Sayısı	Erkek Öğrenci Sayısı	Bulunduğu Yer	Ruhsat Tarihi	Eğitim Derecesi	Açılış Tarihi
1898(1316) ⁵⁸²	60	84	Biga merkez	28Ocak1894	Rüşdiye	Bilinmiyor
	90	120	Biga merkez	23 Nisan 1894	Rüşdiye	1251? (1835)
1899(1317) ⁵⁸³	-	150	Biga merkez	23 Nisan 1894	İbtidai	1260 (1844)
	100	-	Erkek Mektebi Biga Merkez Kız Mektebi	23 Nisan 1894	İbtidai	1297 (1880)
1900(1318) ⁵⁸⁴	70	-	Biga Merkez Kız Mektebi	23 Nisan 1894	İbtidai	1298 (1881)
	-	120	Biga merkez Erkek Mektebi	23 Nisan 1894	İbtidai	1260 (1844)
1901(1319) – 1903 1321) ⁵⁸⁵	70	-	Biga merkez Kız Mektebi	23 Nisan 1894	İbtidai	1298 (1881)
	-	120	Biga merkez Erkek Mektebi	23 Nisan 1894	İbtidai	1260 (1844)
	16	40	Karadağ Nahiyesi	23 Nisan 1892	İbtidai	Bilinmiyor
	35	38	Değirmencik Nahiyesi	23 Nisan 1892	İbtidai	Bilinmiyor
	23	45	Aksaz Nahiyesi	23 Nisan 1892	İbtidai	Bilinmiyor
	26	50	Havance Nahiyesi	23 Nisan 1892	İbtidai	Bilinmiyor
	20	20	Misakçe Nahiyesi	23 Nisan 1892	İbtidai	Bilinmiyor
	18	35	Kalafatlı Nahiyesi	16 Kasım 1892	İbtidai	Bilinmiyor

⁵⁸² SNMU, 1316 (1898), s. 1254-1255.

⁵⁸³ SNMU, 1317 (1899), s. 1492-1493.

⁵⁸⁴ SNMU, 1318 (1900), s. 1672-1673.

⁵⁸⁵ SNMU, 1319 (1901), s. 982-983; SNMU, 1321 (1903), s. 739.

Biga Kazası merkezinde Rum Patrikhanesi'nin denetiminde bir tane erkek ve bir tane kız öğrencilere mahsus olarak iki tane ibtidai ve rüşdiye seviyesinde mektep olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Biga Kazası'na bağlı olan nahiyelerde de altı tane kız ve erkek karışık olarak eğitim veren, ibtidai seviyesinde olmak üzere kaza genelinde sekiz tane Rum mektebinin mevcut olduğu Maârif salnameleri vasıtasıyla karşımıza çıkmaktadır. Kazada erkek ve kız öğrencilerin sayılarından da eğitime önem verildiği ve okulların açılış tarihlerinin bilinmemesi bu okulları uzun süredir var oldukları varsayımını verebilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde eğitim konusu ele alındığında, kuruluştan itibaren çeşitli düzenlemeler olduğunu görülmektedir. Yapılan bu düzenlemelerden bir kısmının başarıya ulaşmış, bir kısmının ulaşamamış olması göz ardı edilerek, önemli olan kısmın devlet bünyesinde eğitimin öneminin gün geçtikçe kavranmış olmasıdır. Atılan adımlar, oluşturulan kurumlar, çıkarılan nizamnameler ile eğitimde batı standartlarının yakalanmaya çalışıldığı aşikârdır. Burada öncelikle kız çocuklarının ayırım yapılmaksızın eğitim hayatına zorunlu olarak dâhil edilmesi ve ardından 1839 Tanzimat Fermanı ile yabancılara tanınan hakların 1856 Islahat Fermanı ile okullara da yansımış olması dikkate değerdir. Maârif salnamelerinde, Biga Kazası'nda Takyeci Mahallesi'nde mevcut olarak Hacı Emin Ağa tarafından yapılmış ve yapımı 1798 yılına dayanan ve içerisinde 450 kitap bulunan bir tane kütüphane bulunmaktadır⁵⁸⁶.

⁵⁸⁶ SNMU, 1316 (1898), s. 1254-1255; SNMU, 1317 (1899), s. 1294-1295; SNMU, 1318 (1900), s.1676-1677; SNMU, 1319 (1901), s. 984-985; SNMU, 1321 (1903), s. 740.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Biga bölgesi, önemli stratejik konumundan dolayı eskiçağlardan itibaren birçok tarihsel olaya şahitlik etmiştir. Biga, Osmanlı Devleti için ise Rumeliye bir geçiş güzergâhı olarak önem kazanmış ve üs merkezi olarak kullanılmıştır. Biga Kazası, Osmanlı Devleti'nin kendine has olan idari teşkilat yapılanması içerisinde önemli bir idari birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Biga kazası uzun bir dönem sancak merkezi statüsünde bulunmuştur.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile beraber eğitim, sosyal, ekonomik, idari gibi pek çok alanda yapılmaya çalışılan yeniliklerin taşraya da yansımıştır. Fakat Tanzimat'ın getirmiş olduğu düzenlemelerin istenen düzeyde olmaması 1864, 1867, 1871 yıllarında peş peşe çıkarılan nizamnamelerden görülebilmektedir. Bu nizamnamelerin getirilerinin yansımaları Biga Kazası'nda açıkça ortaya çıkmıştır.

Biga Sancağı'nın müstakil bir sancak statüsünü almasından sonra, Biga Kazası, büyüklüğü ve önemi neticesinde birinci sınıf kaza statüsünü almıştır. Bu doğrultuda kazaya, pozisyonuna uygun olarak birinci sınıf kaymakamlar atanmıştır. Bu da kazanın bölge ve devlet açısından öneminin anlaşılması bakımından mühimdir. Buna ek olarak özellikle vilayet nizamnamelerinin de getirmiş olduğu düzenlemelerle yeni teşkilatlar oluşturulmuştur. Nizamnamelerin getirileri doğrultusunda kazada teşkil edilen komisyonlar, meclisler ve belediye, kaza idare teşkilatının temeli olmuştur. Bu konuda kazada oluşturulan kurumlar ve yönetici kişiler çalışma kapsamında tespit edilmiştir.

Biga Kazası'nın sosyal yapısı açısından ortaya koyduğumuz veriler, Müslüman ahalinin yanında önemli sayıda gayrimüslim Rum, Ermeni, Kıpti ahalinin de mevcut olması, birlikte yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle Kırım Savaşı ve 1877-1878 Rus Savaşı sonrasında kaza bölgesine göç etmiş olan muhacirlerin yerleştirilmiş olmalarının etkisiyle de nüfusun daha da arttığı açıkça görülebilmektedir. Kaza içerisinde gayrimüslimlerin pek çok konuda görev almış olması, Müslüman nüfusun dışındaki ahalinin halk içindeki konumunu ortaya çıkarmıştır.

Biga Kazası'nda yaşanan adli olaylar için de merkez müdahalesi ile birlikte gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Gerek kaza dâhiline gerekse civar bölgelere yerleştirilmiş olan muhacirler ile demografik yapıda değişimler meydana gelmiş ve dönem dönem yerli ahali ile anlaşmazlıkların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Bölgeye gelen muhacirlerin asayişine sekteye uğratarak düzeni bozmuş oldukları görülmüştür. Bu durumun yanında kazada bütün kaçakçılığı da büyük ölçüde görülen suçlar arasında olduğu belgelerdeki verilerden anlaşılmaktadır. Kaza genelinde bu durumun önüne geçilip kazanın emniyetini sağlayabilmek adına birçok müdahalede bulunulmuştur. Yeterli olmayan müdahaleler sonucunda merkezden ve ya sancaktan yardım talep edilmiştir. Bu durum asayişin sağlanamaması bakımından karşımıza çıksa da bölgede oluşmuş hiyerarşik idari yapının anlaşılması bakımından da önemlidir.

Biga Kazası'nda değinilmesi gereken önemli bir nokta da bölgedeki resmi yapılar ve bu yapıların gelişmişliğidir. II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında yapılan düzenlemelerle mektep sayıları artmış, bu da kazaya yansımıştır. Daha önce taşrada genellikle gayri resmi binalarda sürdürülen eğitim resmîyet kazanmıştır. Yine bu dönemde kız çocuklarının eğitime dâhil edilmiş olması önemliyken bu durumun kazada yani taşrada kendine bir yansıma bulmuş olması da oldukça mühimdir. Mektebin yanı sıra hükümet konağı, hapishane gibi resmi binaların inşası bölgesel bir sosyal yapı oluştuğunun göstergesidir. Devlet bu sayede artık merkezden uzak yerleşim birimlerine hızlı müdahale şansı bulmuştur. Devlet kurumlarının taşrada yer almaya başlaması, bölge halkının devletin varlığını kavrayıp daha iyi etkileşim kurabilmesini sağlamıştır. Kaza gibi küçük birimlerde yaşayan halk, ihtiyaç halinde devletten talep ettiği yardıma daha kolay ulaşabilmiş, devlet de bölgede oluşan istenmeyen durumlara daha çabuk yanıt verebilmiştir. Kazadaki resmi kurumların bir bina olarak vücut bulması, kazanın gelişmişliğini ortaya koymaktadır.

Biga Kazası'nda resmi kurumların yapılmasıyla başlayan inşa süreci, bölgedeki bayındırlık faaliyetlerinin artmasını da sağlamıştır. Fakat şehir planlama açısından henüz yolun başında olduğundan ahşap malzemeleri ve bitişik düzendeki binalar bölgede sürekli yangınların çıkmasına neden olmuştur. Yangınlardan doğan kötü sonuçların giderilmesi talepleri, bu taleplere merkezden verilen yanıtlar yine belgeler ışığında gün yüzüne çıkmıştır. Buna göre yangın felaketlerinin zararları çoğunlukla bölge eşrafi tarafından karşılanmıştır. Bu yüzden halkın yükünün hafifletilmesi bakımından devlet

zaman zaman vergi muafiyetine başvurmuştur. Binaların yapı onarım masrafları için gerekli harcamalar ve bunların teminleri çalışmamız kapsamında detaylı şekilde anlatılmıştır.

Bölgede büyük hasara ve özellikle maddi zarara yol açan yangınların yanı sıra kuraklık, sel, dolu gibi doğal afetler de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu doğal afetlerin meydana gelmesi, en çok tarım ile geçinen halk için sıkıntı yaşatmıştır. Bunun için gerek görüldüğünde devlet tarafından ekin yardımları yapılmış ve zarar minimuma indirilmeye çalışılmıştır. Yine bu doğal afetlerden zarar gören yapıların tamiri için taleplerde bulunulmuştur. Bölgede artık halkın zarar gören hanelerinden ziyade resmi yapıların da olması devletin yardımda bulunmasını kolaylaştırmıştır. Gayrimüslimlerin de zarar gören dini yapılarının onarımı için devlet tarafından çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Yani genel olarak II. Abdülhamid döneminde hız kazanmış olan imar faaliyetlerinin kazada da yadsınamaz bir şekilde olduğu görülmektedir.

Biga Kazası'nda meydana gelmiş olan doğal afetlerin yanı sıra salgın hatalıklar da kaza halkını olumsuz etkilemiştir. Özellikle kazada salgın halde ortaya çıkan hayvan hastalıkları, kaza idaresini ve kazada mevcut bulunan ahaliyi dönem dönem zor durumda bırakmıştır. Bunun sonucunda panayırların, hayvan pazarları gibi ticari faaliyet alanlarının kurulamaması ahaliyi maddi açıdan zor bir döneme sokmuştur. Elbette ki bölge halkının maddi güçlük çekmesiyle kazada ufak çaplı ekonomik sorunların yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Yine bu durumda merkez yönetimi gerektiğinde doğrudan, gerektiğinde ise bir üst birim olan sancak vasıtasıyla bölgedeki durumu telafi etmeye çalışmıştır. Kazayı tekrardan kalkındırmak adına yapılan yardımlar her zaman sorunu çözmeye yetmese de genel anlamda merkez müdahalesi bakımından bu girişimlerin önemi yadsınmamalıdır.

Biga Kazası'nda resmi kurumların inşası ile fiziki anlamda hayat bulan mektepler, bölgede eğitim faaliyetlerini olumlu manada oldukça geliştirmiştir. İlkokul seviyesinde eğitimi karşılayan sıbyan ve ibtidai okullar, bölge için küçük yaştan itibaren eğitim verilmesini sağlamıştır. Yine kazada rüşdiye ve medreseler ile eğitim öğretimde kademe atlanması sağlanmıştır. Bu durumun en önemli sonucu kişilerin yaşadıkları bölgelerde eğitim almış olmalarıdır. Artık halk her düzeyde eğitim veren mektepler sayesinde küçük yaştan itibaren okuryazarlık düzeyini geliştirmeye başlamış bu da kazada eğitimli

bireylerin çoğalmasını sağlamıştır. Henüz modern anlamdaki kadar olmasa da entelektüel birikimin ilk adımlarının atılmasıyla yaşam standartlarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Kazada yürütülen eğitim faaliyetlerinin gayrimüslimleri de kapsaması Tanzimat ve Islahat fermanlarının yansımasının taşrada da görülmesi açısından oldukça önemlidir. Kazadaki mektepler, görevliler, ders isimleri ve içeriklerine detaylı şekilde değinilmiştir.

Tanzimat ile başlayan teşkilatlanma süreci ile devlet her alanda varlığını hissettirmeyi amaçlamış ve bu hususta bir düzen kurmaya çalışmıştır. Daha önceleri tek merkezi kurumdan yürütülmeye çalışılan idari, sosyal, kültürel işler ve eğitim sorunlarına artık cevap verilemediği görülmüştür. Bu doğrultuda devletin üzerindeki sorumlulukların paylaşılmasına karar verilmiştir. Tüm bu girişimler neticesinde merkez ve taşra teşkilatında hiyerarşiye dayanan ve kendi içinde birimlere ayrılan bir sistem meydana getirilmiştir. Elbette ki incelediğimiz dönem aralığı içinde bu çalışmalar bir geçiş basamağı olarak görülmelidir. Bu yüzden yeni kurulan bu sistemde aksaklıkların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Biga Kazası'nda da yaşanan her sorun için yapılan devlet müdahalesinde bu aksaklıkları görmek mümkün olsa da özellikle sürekli çıkarılan nizamnameler ile bunun en az seviyede tutulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Atılan tüm bu adımlar ile Biga Kazası artık sosyal ve idari yapı içinde kendine bir yer bulmuş, sonraki dönemler için de önemi artarak devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Sadâret Mektubi Mühimme Kalemi A.} MKT. MHM.

285/91, 324/83, 209/54.

Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilâyat (A.) MKT. UM.

420/22, 480/26.

Babiâli Evrak Odası (BEO)

323/24225, 315/23580, 806/60396, 1458/109293, 1681/126064, 2389/179170, 112/8346, 1061/79530, 2695/202092, 3204/240233, 3199/239891, 3308/248037, 3328/249549, 2172/162852, 1707/127961, 1838/137787, 1886/141376, 2400/179970, 2495/187111, 1627/122011, 1631/122274, 1230/92208, 1512/113371, 1628/122078, 96/7151, 201/15032, 2727/204502, 3238/242808, 2806/210433, 2520/188984, 3221/241566, 2672/200361, 341/25530, 2172/162852, 1237/92706, 1818/136294, 423/31701.

Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

1539/54, 1499/60, 1524/11, 1710/26, 1536/7, 1643/1, 365/49, 578/12, 1124/36, 2023/97, 1932/14, 1976/46, 2314/37, 1033/51, 266/7, 2128/115, 1811/48, 139/9, 489/16, 2582/100, 1184/34, 489/16, 778/56, 1028/40, 3/18, 1665/143, 1933/96, 2281/11, 2408/124, 2409/67, 2444/49, 2566/38, 493/32, 651/4, 651/46, 2583/48, 441/19, 922/59, 998/58, 1583/94, 1779/94, 1894/89, 1911/14, 2014/82, 2052/86, 2055/78, 2313/127, 2389/120, 2341/24, 116/11, 1154/85, 1137/4, 561/68, 2540/63, 2557/13, 2580/28, 2548/27, 563/16, 885/52, 571/54, 2684/28, 995/18, 998/58, 745/58, 2643/18, 1603/8, 1912/15, 1607/106, 64/52, 1123/7, 1953/62, 1957/92, 1252/30, 1952/117, 2380/36, 835/23, 2372/2, 871/64, 2491/7, 1180/40, 2899/69, 2006/3, 43/10, 1572/81, 1599/3, 1617/14, 1585/105, 1632/71, 1702/25, 1793/57, 1329/50, 1536/95, 1567/119, 1688/43, 2000/33, 2015/92, 1373/24, 1378/70, 1946/44, 1968/108, 2397/49, 126/50.

Îrâde Adliye ve Mezâhib (İ. AZN.)

86/22, 4/8.

Îrâde Dâhiliye (İ. DH.)

1306/46, 751/61339, 751/61339, 792/64337, 845/67875, 878/70057, 991/78275, 1235/96710, 1235/96710, 812/65630, 1428/21, 1443/12, 1301/54, 1301/34, 1310/46, 453/30069, 1430/22, 1359/41

İrâde Hususi (İ. HUS.)

121/31, 87/40.

İrâde Maârif (İ. MF.)

14/44.

İrâde Maliye (İ. ML.)

4/24, 26/61, 15/46.

İrâde Meclis-i Mahsus (İ. MMS.)

129/5548, 69/3229.

İrâde Şurâ-yı Devlet (İ. ŞD.)

80/4742, 112/6706.

İrâde Şehremaneti (İ. ŞE.)

14/33

İrâde Orman ve Maâdin (İ. OM.)

10/40, 8/6.

İrâde Taltifat (İ. TAL.)

35/1, 450/34.

Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF. MKT.)

661/6, 783/40, 952/24, 897/60, 1063/40, 804/19, 963/67, 601/26, 30/121, 31/190, 38/92, 42/48, 54/126, 155/35, 592/48, 773/50, 777/16, 460/13, 646/13, 68/19, 577/34, 601/26, 638/20, 897/60, 814/23, 925/49.

Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidaiyye Kalemi (MF. İBT.)

213/121.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

44/14, 77/110, 67/82.

Şurâ-yı Devlet (ŞD.)

2718/78, 1589/1, 80/4742, 1552/18, 813/14, 530/64, 1592/17, 1593/14, 1593/5, 1577/4, 1568/31, 2620/18, 1589/8, 2578/12, 1586/27.

Tahrirat-ı Hariciye Odası (HR. TH.)

272/51, 257/109.

Yıldız Hususi Maruzat (Y. A. HUS.)

418/55, 162/43.

Yıldız Resmi Maruzat (Y. A. RES.)

143/42, 143/83, 44/14, 125/119 , 69/9.

Yıldız Dâhiliye Maruzatı (Y. PRK. DH.)

3/71, 6/71, 6/67.

Zabtiye Nezâreti (ZB)

708/32

Nüfus Defteri NFS.d. 7450.

Salnameler

1263/1847 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 1.

1264/1848 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 2.

1265/1849 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 3.

1266/1850 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 4.

1267/1851 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 5.

1268/1852 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 6.

1269/1853 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 7.

1270/1854 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 8.

1271/1855 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 9.

1272/1856 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 10.

1273/1857 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 11.

1274/1858 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 12.

1275/1859 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 13.

1276/1860 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 14.
1277/1861 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 15.
1278/1862 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 16.
1279/1863 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 17.
1280/1864 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 18.
1281/1864 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 19.
1282/1865 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 20.
1283/1866 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 21.
1284/1867 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 22.
1285/1868 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 23.
1286/1869 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 24.
1287/1870 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 25.
1288/1871 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 26.
1289/1872 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 27.
1290/1873 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 28.
1291/1874 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 29.
1292/1875 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 30.
1293/1876 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 31.
1294/1877 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 32.
1295/1878 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 33.
1296/1879 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 34.
1297/1880 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 35.
1298/1881 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 36.
1299/1882 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 37.
1300/1883 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 38.
1301/1884 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 39.

1302/1885 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 40.
1303/1886 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 41.
1304/1887 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 42.
1305/1888 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 43.
1306/1889 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 44.
1307/1890 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 45.
1308/1891 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 46.
1309/1892 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 47.
1310/1892 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 48.
1311/1893 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 49.
1312/1894 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 50.
1313/1895 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 51.
1314/1896 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 52.
1315/1897 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 53.
1316/1898 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 54.
1317/1899 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 55.
1318/1900 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 56.
1319/1901 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 57.
1320/1902 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 58.
1321/1903 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 59.
1322/1904 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 60.
1323/1905 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 61.
1324/1906 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 62.
1325/1907 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 63.
1326/1908 Tarihli Devlet Salnamesi, Def'a 64.
1287/1870 Tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, Def'a 1.

- 1288/1871 Tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, Def'a 2.
- 1289/1872 Tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, Def'a 3.
- 1290/1873 Tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, Def'a 4.
- 1291/1874 Tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, Def'a 5.
- 1292/1875 Tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, Def'a 6.
- 1293/1876 Tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, Def'a 7.
- 1305/1888 Tarihli Karesi Vilayet Salnamesi, Def'a 1.
- 1316/1898 Tarihli Salname-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, Def'a 1.
- 1317/1899 Tarihli Salname-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, Def'a 2.
- 1318/1900 Tarihli Salname-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, Def'a 3.
- 1319/1901 Tarihli Salname-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, Def'a 4.
- 1321/1903 Tarihli Salname-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, Def'a 6.

Araştırma Eserler

- Akbayar, N. (1985). "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. (Cilt 5). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Akdağ, M. (2010). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Aktüre, S. (1985). "Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişmeler". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. (Cilt 4). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Akyıldız, A. (2018). *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Akyüz, Y. (2018). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S 2018*. Pegem Akademi: Ankara.
- Ali, Cevad. (1313). *Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafyası*. Mahmud Bey Matbaası: Dersaâdet.
- Âşıkpaşazade. (2013). *Âşıkpaşazâde Tarih*. (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Avcı, Y. (2010). *Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)*. Yeditepe Yayınevi: İstanbul.
- Azkın, N. A. (2012). *Çanakkale'de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1839-1915)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı,
Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Çanakkale.

- Baykara, T. (2002). “Kaza”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 25 119-120):
Ankara.
- Baykara, T. (2019). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Bostan, İ. (2003). “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)”. *Tarih Dergisi*.
(38), 61-78.
- Cezar, M. (2011). *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. (Cilt 1), Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Çadırcı, M. (2008). “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu”. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*. (Der. Tülay Eroşkun). İmge Kitabevi: Ankara.
- Çadırcı, M. (2011). “Türkiye’de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi”. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*. (Der. Tülay Ercoşkun). İmge Kitabevi: Ankara.
- Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*.
Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Çadırcı, M. (2017). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)”. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. (Der. Tülay Ercoşkun). İmge Yayınevi: Ankara.
- Çadırcı, M. (2017). “Tanzimat Dönemi’nde Türkiye’de Yönetim (1839-1856)”. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. (Der. Tülay Ercoşkun). İmge Yayınevi: Ankara.
- Çadırcı, M. (2017). “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-1839)”. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. (Der. Tülay Ercoşkun). İmge Yayınevi: Ankara.
- Çadırcı, M. (2017). Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876). *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. (Der. Tülay Ercoşkun). İmge Kitabevi: Ankara.
- Çadırcı, M. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ülke Yönetimi”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. (Cilt 1 210-231). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Çelebi, İ. (1999). “Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükseliş ve Çöküş Nedenleri”. *Osmanlı* (Cilt 5). Yeni Türkiye Yayınlar: Ankara.
- Çelik, Şenol. (2008). “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Çanakkale”. *Çanakkale Tarihi II*, (Cilt 2), Değişim Yayınları: İstanbul.

- Çetin, G. (2011). Biga İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Davison, H. D. (2016). “Osmanlı İmparatorluğunda Elektrikli Telgrafın Kurulması”. *Osmanlı–Türk Tarihi 1774-1923 Batı Etkisi*. (Çev. Mehmet Moralı). Alfa Yayınları: İstanbul.
- Demircan, H. (2000). Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Düstûr. (1289). I Tertip. Matba-ı Amire. (C 1).
- Emecen, F. (1992). “Biga”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 6, 136-137). İstanbul.
- Emecen, F. (1998). “Hüdâvendigâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 18 285-286): İstanbul.
- Emecen, F. (2003). “Ege Adaları’nın İdari Yapısı”. *Ege Adaları’nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*. (Ed. İdris Bostan). Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi: Ankara.
- Enveri. *Düstûrnâme-i Enveri*. (Haz. Necdet Öztürk), Kitabevi: İstanbul.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maârif Tarihi*, (Cilt 1-2). Eser Matbaası: İstanbul.
- Ersan, M. (2008). “Katalanların Gelibolu ve Yöresindeki Faaliyetleri”. *Çanakkale Tarihi I*, (Cilt 1), Değişim Yayınları: İstanbul.
- Erkan, S. (1999). “XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti’nin Göçmenleri İskân Yabancı Ülkelerin Müdâhaleleri”. *Osmanlı*. (Cilt 4 612-632). (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Fortna, B. C. (2005). *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Genç, S. (2019). Merzifon Kazasının idari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1839- 1914). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Bolu.
- Göyünç, N. (1999). “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat’a Kadar)”. *Osmanlı*. (Cilt 6 77-89). (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Güler, A. (1999). “Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Türkiye’nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış”. *Osmanlı* (Cilt 4 567-572). (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.

- Güneş, M. (2013). Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842-1871). Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Gürsu, E. (2001). *Fotoğraflarla ve Belgelerle İlçemizi Tanıyalım: Biga, Pegai*. Biga Doğuş Yayıncılık: Biga.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Hoca Sadettin Efendi. (1992). *Tacü't-Tevarih*. (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- İğdi, Ö. G. (2009). Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnalcık, H. (1995). "Eyalet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 11 548-550). İstanbul.
- İnalcık, H. (2014). *Osmanlılar ve Haçlılar*. Alfa Yayınları: İstanbul.
- İnalcık, H. (2015). *Kuruluş Dönemi (1302-1481) Osmanlı Sultanları*. İSAM Yayınları: İstanbul.
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- İpek, N. (1999). "93 Muhacereti". *Osmanlı*. (Cilt 4 661-669). (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- İpşirli, M. (2003). "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 28 327-333): Ankara.
- İpşirli, M. (2006). "Nâib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 32 312-313): İstanbul.
- Kafadar, C. (1996). "Gazâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13 427-429). İstanbul.
- Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. Türk Tarih Kurumu (Cilt 8): Ankara.
- Karal, E. Z. (2010). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü: Ankara.

- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876*. Türk Tarih Kurumu (Cilt 7): Ankara.
- Karal, E. Z. (2017). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1879-1856)*. Türk Tarih Kurumu (Cilt 5): Ankara.
- Karpat, H. K. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Keskin, Ö. (2006). "Osmanlı Ormancılığı'nın Gelişiminde Fransız Uzmanların Rolü". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. (44), 123-142.
- Keskin, Ö. (2010). "Osmanlı Ormancılığında Kanunlaştırma Hareketleri ve Yabancı Uzmanların Bu Alandaki Etkileri". *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. 60 (1), 7-15.
- Kırmızı, A. (2008). *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*. Klasik Yayınları: İstanbul.
- Kocacık, F. (1980). "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)". *Osmanlı Araştırmaları*. (1), 137-190
- Koç, Y. (1999). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)". *Osmanlı* (Cilt 4 535- 551). (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Korkmaz, Ş. (2004). "Kal'a-i Sultaniye'de (Çanakkale) Eğitim Kurumları (1839-1924)". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* (2), 163-193.
- Korkmaz, Ş. (2005). "Tanzimat Sonrası Çanakkale'nin İdari ve Nüfus Yapısı". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. (3), 108-136.
- Korkmaz, Ş. (2018). "Biga Yangınları ve Afet Yönetimi". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16 (1), 511-537.
- Koyuncu, A. (2013). "Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale'de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. 11 (15), 77-127.
- Kunt, M. (1975). *Sancaktan Eyalate 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*. Doçentlik Tezi, İstanbul.
- Kuzucu, K. (1999). "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri". *Osmanlı* (Cilt 5). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.

- Küçük, B. (2015). Biga Kazası'nda Muhacir Yerleşimleri ve Yaşanan Sorunlar (1856-1910). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Neşri, M. (2008). *Cihânnüma [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. (Haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Basım Yayın: İstanbul.
- Nicol, D. M. (2003). *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*. (Çev. Bilge Umar). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Norwich, J. J. (2013). *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (M.S. 1082-1453)*. (Çev. Selen Hırçın). Kabalıcı Yayınevi: İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2017). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Cedit Neşriyat: Ankara.
- Ortaylı, İ. (2018a). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. Kronik Kitap: İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2018b). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Ostrogorsky, G. (2019). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev. Fikret Işıltan). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Öden, Z. G. (1994). "Bizans İmparatorluğu'nun Türklere Karşı Alan ve Katalan ile İttifakı". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S (35). 123-129.
- Öden, Z. G. (1999). *Karesi Beyliği*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Önen N. ve Reyhan C. (2011). *Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Örenç A. F. (2006). *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*. Doğu Kütüphanesi: İstanbul.
- Öz, M. (2010). "Tahrir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 39 425-429): İstanbul.
- Özkaya Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Özkaya, Y. (2002). "Kaymakam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 25 84-85): Ankara.
- Özkaya, Y. (2020). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Özkaya, Y. ve Akyıldız, A. (2006). "Muhassıl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 31 18-20): İstanbul.

- Öztunç, H. B. (2018). “20. Yüzyıl Başında Biga’da Yangın Afeti ve Sosyal Yardımlaşma”. *Bellekten* 82 (293), 295-324.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Polat, Y. (2002). Çanakkale İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Quataert, D. (2017). *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Sakaoğlu, N. (2018). *Türkiye Eğitim Tarihi 11-20. Yüzyıllar*. Alfa Yayınları: İstanbul.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Sevin, V. (2013). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2010). *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Somel, S. A. (2015). *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslâmlaşma, Otokrasi ve Disiplin*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*. (Çev. Adnan Pekman). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Süme, M. (2008). Develi Kazası (1839-1910). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalı, Ankara.
- Şahin, İ. (2006). “Nahiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 32 306-308): İstanbul.
- Şemseddin Sâmî. (1889). *Kâmûsu’l Âlâm*. Mihran Matbaası (Cilt 2): İstanbul.
- Şemseddin Sâmî. (1922). *Kâmûs-ı Türki*. Çağrı Yayınları: İstanbul.
- Şimşek, M. B. (2013). Temettuat Defterlerine Göre Biga Kazası’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1840-1845). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*. (Haz. Mehmet Ö. Alkan). (Cilt 6). Tarihi İstatistikleri Dizisi: Ankara.
- Tekeli, İ. ve İleri, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.

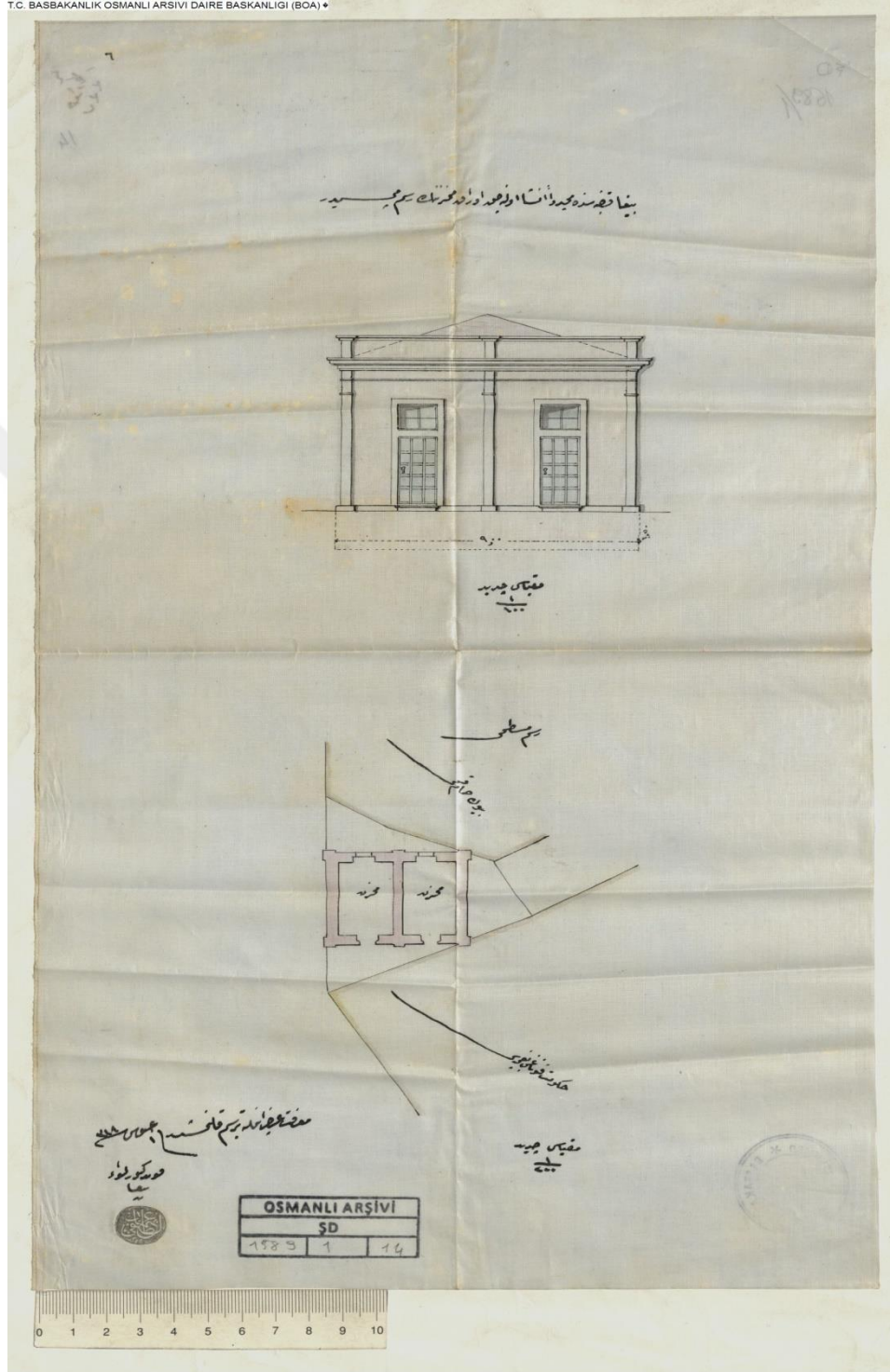
- Torun, S. F. (2005). *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Torun, S. F. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sancak Yönetimi (1839-1921)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İnkılâp Kitabevi: İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2015). *Osmanlı Tarihi*. (Cilt 1), Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Ünal, M. A. (1999). "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı". *Osmanlı*. (Cilt 6 89-111). (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Varlık, M. Ç. (1991). "Anadolu Eyaleti". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 3 143-144). İstanbul.
- Yazıcı, N. (1992). "Tanzimatta Haberleşme ve Kara Yazıcılığı", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*. Sayı 3: Ankara.
- Yıldız, G. (2012). *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi: İstanbul.
- Yılmaz F. (1996). *Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar*. Birleşik Yayıncılık: İstanbul.
- Yılmaz, M. (1999). "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası". *Osmanlı*. (Cilt 4 584-603). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Yolalıcı, M. E. (1999). "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları". *Osmanlı* (Cilt 5). Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Zachariadou, E. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*. (Çev. Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- (2001). *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*. (Ed. Cevdet Küçük). *Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi*: Ankara.

EKLER

EK 3

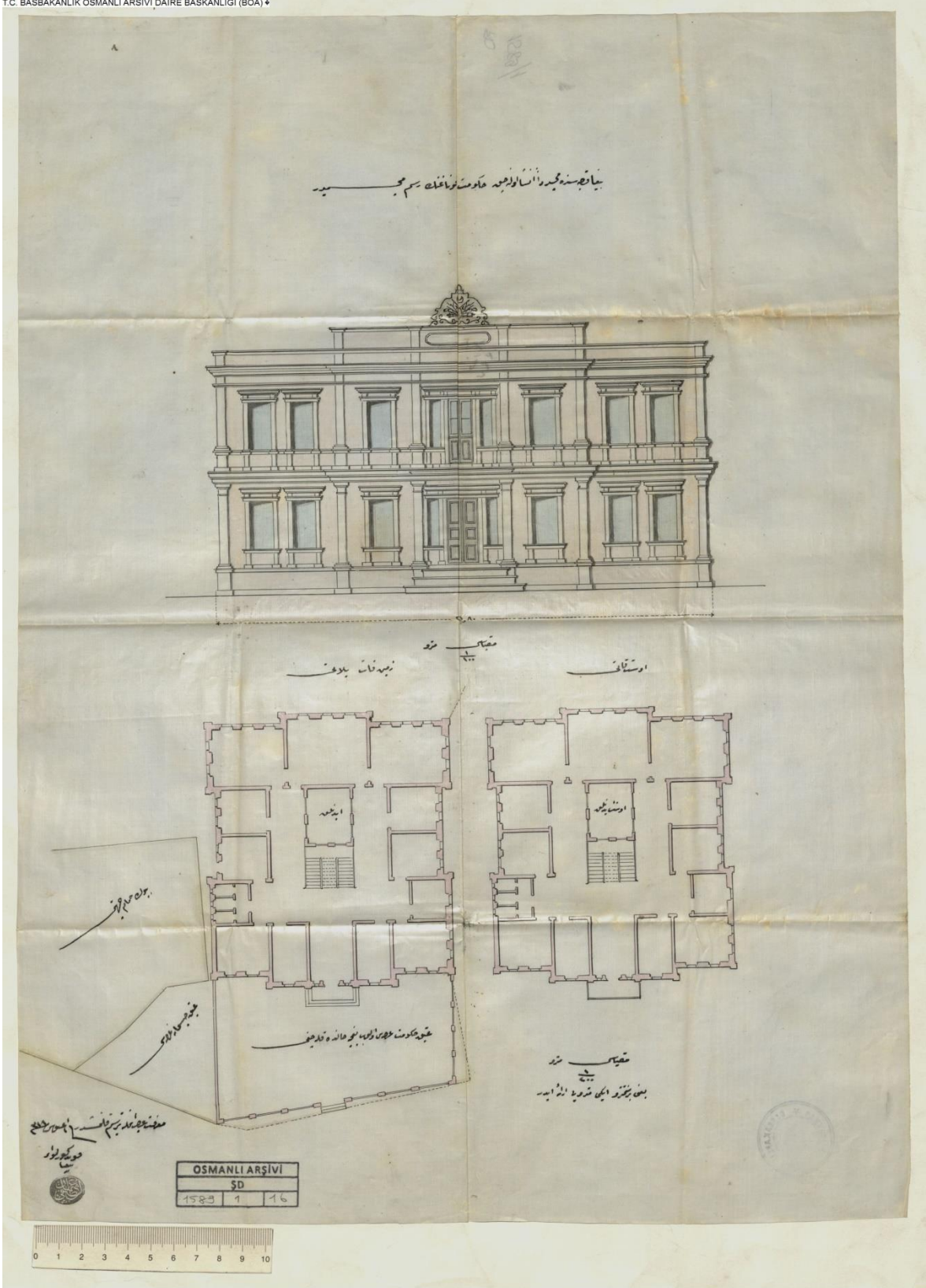
Biga Kasabasında İnşa Edilecek Evrak Mahzeni Planı

EK 4

Biga Kasabasında İnşa Edilecek Hükümet Konağı Planı

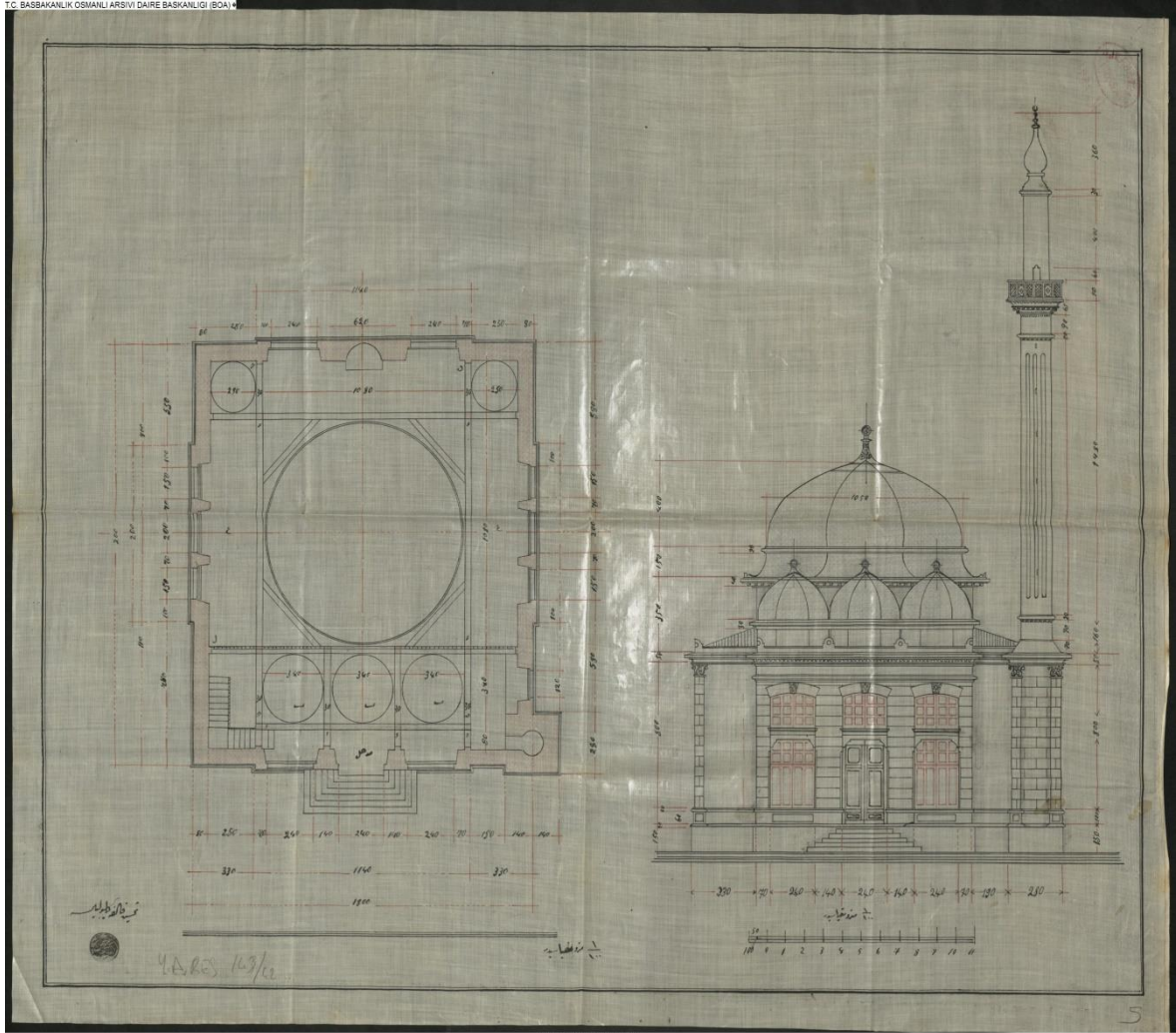
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ♦

EK 5

Biga Kasabasında İnşa Edilecek Camii Planı

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Y.A.RES.00143.00042.005

